

Erdély etnikai és felekezeti statisztikája II. Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye

Népszámlálási adatok 1850/1869–1992 között

Összeállította Varga E. Árpád

Bevezető

A kötet táblázatai a mai Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye településeinek lélekszámadatait tartalmazzák 1869 és 1992 között – a számsorok ezen felül a mai Szilágy megye összes, továbbá Bihar, Máramaros és Szatmár megye egyes (az egykori Partium területén található) településeinek adatait is magukban foglalják 1850-ből és 1857-ből – a lakosság anyanyelvi, nemzetiségi és/vagy felekezeti hovatartozása szerint részletezve. Az összeállítás célja a helyi nemzetiségi önismeret szolgálata, a helytörténeti kutatások, illetve az etnikus folyamatok vizsgálatának segítése az anyanyelvi, nemzetiségi és vallási adatsorok időbeni változásainak települések, települési csoportok szerinti áttekintésével és egyben láttatásával.

Az eltelt csaknem másfél évszázad során tizennégy hivatalos népesség-számbavételt és több, a népesség egészére vagy egyes csoportjaira kiterjedő összeírást hajtottak végre a jelenkori Erdély területén. A kötet ezek közül az alábbi évekre vonatkozóan tartalmaz adatokat:

Anyanyelv	Nemzetiség	Felekezet
–	1850	1850
–	–	1857 ^a
–	–	1869
1880	–	1880
1890	–	1890
1900	–	1900
1910	–	1910
–	1920 ^b	–
1930	1930	1930
1941	1941	1941
.	1956 ^c	–
1966	1966	–
.	1977	–
1992 ^c	1992	1992

^a Csak az egykori Partium területén.

^b Közigazgatási célú összeírás.

^c Csak községi összesítésű adatok.

A települési idősorok csoportosítása a jelenlegi – az 1992. évi népszámlálás időpontjában fennálló – közigazgatási beosztást követi. A közlés alapelemei a ma is létező települések és mindazon helységek, melyek az illető településbe beolvadtak, vagy kiváltak belőle az idők folyamán, így rájuk vonatkozóan a feldolgozott népszámlálási kötetek bármelyikében adat található. A beolvadásokra vagy kiválásokra – és esetenként az érintett települések feltűnőbb lélekszám-változásainak egyéb természetű okaira – lábjegyzetek, keresztivatkozások utalnak. A mai alsó- vagy középszintű közigazgatási egységek – községek, városok és megyei városok (municipiumok) – idősorai a település alá rendelt helységek (illetőleg egykor önállóan létezett helység részeik) adatait összegzik.

Az anyanyelvi-nemzetiségi rovatok románokat, magyarokat, németeket és egyéb nemzetiségűeket, a vallási megoszlás rovatai görögkeletieket, görög katolikusokat, római katolikusokat, reformátusokat, evangélikusokat, izraelitákat és egyéb felekezetűeket különböztetnek meg. Az egyéb etnikumokon belül a zsidók (illetve jiddisül beszélők), cigányok, ukránok, szerbek és szlovákok, az egyéb felekezetűeken belül pedig a baptisták és pünkösdisták, valamint – Bihar, Szilágy és Máramaros megyében, ahol ezt számottevőbb jelenlétük indokolja – az adventisták kaptak önálló rovatot. Az 1880. évi népszámlálás időpontjában a beszélni életkoruknál fogva nem tudókat nem sorolták be egyik nemzetiséghez sem. Ez esetben az eredeti közlést a beszélni nem tudók arányos szétosztása útján kiigazított számok követik. Az 1900. és 1910. évi népszámlálásoknak a külön nem részletezett, de jelentősebb számban összeírt anyanyelvekre, illetve felekezetekre utaló megjegyzéseit szintén beépítettük az adatsorokba. Ugyancsak szerepelnek az 1893. évi cigány-összeírás nemzetiségi hovatartozásra utaló adatai. Az 1956. évi népszámlálás anyanyelvi-nemzetiségi adatait – a városokat kivéve – településenként nem tették közzé, de tekintettel a nagy számú friss helységalakulásokra, az egyes helységek lélekszámát ez időpontban is feltüntettük.

Az anyanyelvi-nemzetiségi rovatok tartalma egyes népszámlálások eltérő kategorizálása, vagy a külön felvett adatok összevont

közlése miatt nem egységes. (Néhány etnikumnál viszont – például a magyarok, németek, vagy ukránok esetében – éppen a széttördelt felvételi kategóriák utólagos egységesítése biztosítja a számadatok állagának folyamatosságát.) Az ezzel kapcsolatos tudnivalókat az alábbiak összegzik:

- a román rovat 1977-ben és 1992-ben a románok, arománok és macedorománok,
- a magyar rovat 1977-ben és 1992-ben a magyarok és székelyek,
- a német rovat 1977-ben és 1992-ben a németek, szászok és svábok,¹
- a jiddis rovat 1941-ben a jiddis és héber nyelvűek,
- a szerb anyanyelvű rovat 1880-ban és 1992-ben a szerbek és horvátok, 1930–1966 között a szerbek, horvátok és szlovének,
- a szerb nemzetiségű rovat 1930–1966 között a szerbek, horvátok és szlovének,
- az ukrán rovat 1880–1910 között a rutének, 1930-ban és 1966–1992 között az ukránok és rutének, 1956-ban az ukránok, rutének és huculok,
- a szlovák rovat 1930-ban a szlovákok és csehek együttes számát tartalmazza.

Az 1850. évi népszámlálás esetében a németek rovatában a németek és szászok, az 1992. évi népszámlálás esetében pedig az evangélikusok rovatában az ágostai hitvallású evangélikus, illetőleg a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház híveinek száma – az eredeti közlésnek megfelelően – külön-külön szerepel. Ugyancsak feltüntetjük az 1992. évi népszámlálás során Szatmár megyében önmagukat sváb nemzetiségűnek vallók számát – természetesen a német nemzetiségűek rovatán belül.

Az 1869–1910. és 1941. évi magyar népszámlálások a jelenlevő népesség adatait részletezik, 1890-nel bezárólag a polgári, utána az összes (polgári és katonai népességre) vonatkozóan. Az 1850. és 1857. évi osztrák, valamint a román népszámlálások részletező adatai az állandó népességre vonatkoznak. A román népszámlálások esetében ez a kategória 1977-tel kezdődően – a huzamosabb ideje távollevők le-, illetve jelenlevők hozzászámításával – gyakorlatilag a ténylegesen jelenlevő népességet fejezi ki.

A kötet Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megyék sorrendjében előbb az anyanyelvi-nemzetiségi, majd a vallásfelekezeti adatokat veszi sorra. A település létrejöttével vagy megszűnésével kapcsolatos megjegyzések az anyanyelvi-nemzetiségi adatokat tartalmazó I. részben találhatóak, a felekezeti adatokat felsorakoztató II. részben nem ismétlődnek meg. A táblázatos fő részhez román–magyar és magyar–román helynévmutató járul. A hivatalos román névalakot az illető helység mai közigazgatási hovatartozásának megnevezése – a föléje rendelt település neve, illetőleg a megye betűjele –, valamint esetleges beolvadásának jelölése egészíti ki. A magyar névalak többnyire az utolsó hivatalos magyar megnevezés, az 1913., illetve az 1944. évi magyar helységnévtárban foglaltaknak megfelelően. Az ezt követően alakult helységek magyar megnevezése az Erdélyi helységnévszótárban² található névváltozattal azonos. A feltételes névazonosítást ? jelöli.

A népesség számának, anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti összetételének alakulását 1850/1869-től 1992-ig a négy mai megye területén az 1–4. táblázat szemlélteti

1. táblázat
A népesség megoszlása anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye területén 1850/1869–1992 között
(Százalékban)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szlovák
Bihar									
1869a *	100,0	58,6	38,8	0,8	1,8	.	.	0,1	1,4
1880b	100,0	54,9	41,4	1,2	2,5	.	.	0,1	1,6
1890a	100,0	53,5	43,1	0,8	2,6	.	.	0,0	1,6
1900a	100,0	51,8	45,0	0,8	2,4	.	.	0,0	1,9
1910a	100,0	50,9	45,8	0,7	2,6	.	.	0,0	1,9
1920n	100,0	54,7	36,5	0,4	8,4	6,0	.	.	.
1930a	100,0	58,1	36,8	0,4	4,7	1,6	0,6	0,0	2,2
1930n	100,0	58,5	32,6	0,5	8,4	4,5	1,2	0,1	2,3
1941n	100,0	51,5	44,2	0,3	4,0
1956a *	100,0	62,7	35,5	0,1	1,7	0,1	0,3	0,0	1,1
1956n	100,0	63,1	33,9	0,1	2,9	0,9	0,6	0,0	1,2
1966a	100,0	64,0	33,8	0,2	2,0	0,0	0,5	0,0	1,3
1966n	100,0	64,4	32,9	0,2	2,5	0,3	0,6	0,0	1,3
1977n	100,0	64,7	31,6	0,2	3,5	0,1	1,9	0,0	1,3
1992a	100,0	67,6	29,1	0,2	3,1	0,0	1,9	0,0	1,2
1992n	100,0	66,5	28,4	0,3	4,8	0,1	3,4	0,0	1,2

¹ A sváb nemzetiségűek száma 1977-ben országosan 4346, 1992-ben 6330, a sváb anyanyelvűeké pedig 1977-ben 3323 volt.

² Szabó M. Attila – Szabó M. Erzsébet: Dicționar de localități din Transilvania. – Erdélyi helységnévszótár. – Ortsnameverzeichnis für Siebenbürgen. Bukarest, 1992, Kriterion. 250 p. (Kriterion kézikönyvek). A helységnév-rendezés előtti névváltozatokhoz lásd Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár. Budapest, 1992, Balassi. 625 p., illetve A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyagai alapján (1898–1913). Szerk. Jeney Andrásné, Tóth Árpád. Budapest, 1997, Központi Statisztikai Hivatal. XIV, 554 p. A névanyag XX. századi változásai Wildner Dénes munkája alapján követhető nyomon: Ortslexikon der ehemaligen Gebiete des historischen Ungarns. – A történelmi Magyarország egykori területeinek helynévtára. 1–2. köt. Sajtó alá rendezte és a névmutatót összeállította Ralf Thomas Göllner. München, 1996, Verlag Ungarisches Institut. 646, 539 p. (Studia Hungarica 44–45.)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szlovák
Máramaros									
1869a*	100,0	71,4	15,8	6,9	5,9	.	.	5,6	0,0
1880b	100,0	69,3	16,9	7,5	6,3	.	.	5,6	0,1
1890a	100,0	66,2	18,0	9,5	6,3	.	.	5,5	0,1
1900a	100,0	65,3	19,1	9,7	5,9	.	.	5,5	0,1
1910a	100,0	63,3	20,8	9,7	6,2	.	.	5,6	0,0
1920n	100,0	67,4	10,5	1,6	20,5	14,8	.	.	.
1930a	100,0	69,5	11,0	1,1	18,4	12,4	0,2	5,6	0,0
1930n	100,0	69,4	9,5	1,1	20,0	13,0	0,7	6,1	0,0
1941a	100,0	64,6	19,5	0,9	15,0	8,6	0,5	5,8	0,0
1941n	100,0	62,1	23,3	0,8	13,8	7,4	0,7	5,6	0,0
1956a*	100,0	77,6	14,0	0,7	7,7	0,7	0,2	6,7	0,0
1956n	100,0	77,7	12,9	0,7	8,7	1,2	0,4	6,9	0,0
1966a	100,0	79,3	13,0	0,7	7,0	0,0	0,2	6,7	0,0
1966n	100,0	79,5	12,5	0,7	7,3	0,2	0,2	6,8	0,0
1977n	100,0	80,0	11,9	0,7	7,4	0,1	0,6	6,6	0,0
1992a	100,0	82,2	10,0	0,5	7,3	0,0	0,6	6,7	0,0
1992n	100,0	81,1	10,2	0,6	8,1	0,0	1,2	6,8	0,0
Szatmár									
1869a*	100,0	43,7	45,9	8,6	1,8	.	.	1,5	0,1
1880b	100,0	40,5	50,8	7,2	1,5	.	.	0,3	0,2
1890a	100,0	39,6	53,1	6,5	0,8	.	.	0,1	0,1
1900a	100,0	38,1	56,2	4,9	0,8	.	.	0,3	0,2
1910a	100,0	34,5	62,3	2,5	0,7	.	.	0,2	0,2
1920n	100,0	47,3	30,9	13,3	8,5	7,5	.	.	.
1930a	100,0	46,5	42,2	5,2	6,1	5,0	0,4	0,1	0,2
1930n	100,0	48,9	31,6	8,2	11,3	7,7	1,6	1,1	0,2
1941a	100,0	36,1	59,2	2,3	2,4	1,5	0,4	0,3	0,2
1941n	100,0	32,3	63,2	1,9	2,6	1,4	0,7	0,3	0,1
1956a*	100,0	51,3	47,0	1,0	0,7	0,3	0,2	0,1	0,2
1956n	100,0	53,6	43,2	1,1	2,1	1,0	0,7	0,1	0,2
1966a	100,0	55,2	43,2	1,1	0,5	0,0	0,2	0,2	0,0
1966n	100,0	56,7	41,1	1,2	1,0	0,2	0,5	0,2	0,0
1977n	100,0	57,8	38,8	1,6	1,8	0,1	1,3	0,3	0,0
1992a	100,0	58,8	39,1	1,4	0,7	0,0	0,4	0,2	0,0
1992n	100,0	58,5	35,0	2,2+1,4	2,9	0,0	2,4	0,3	0,0
Szilágy									
1850n	100,0	72,5	23,6	0,1	3,9	1,7	1,4	.	.
1869a*	100,0	70,9	27,1	0,3	1,7	.	.	.	0,8
1880b	100,0	69,6	27,6	0,4	2,4	.	.	0,0	0,9
1890a	100,0	68,9	28,0	0,8	2,3	.	.	0,0	0,8
1900a	100,0	68,6	29,3	0,6	1,5	.	.	0,0	0,9
1910a	100,0	67,3	29,9	0,5	2,3	.	.	0,0	1,2
1920n	100,0	68,8	25,2	0,1	5,9	3,9	.	.	.
1930a	100,0	70,6	23,9	0,1	5,4	2,7	0,8	0,0	1,9
1930n	100,0	69,7	23,1	0,1	7,1	3,2	1,9	0,0	1,9
1941a	100,0	67,4	28,4	0,1	4,1	0,6	1,4	0,0	2,1
1941n	100,0	66,3	29,3	0,0	4,4	0,8	1,4	0,0	2,1
1956a*	100,0	73,9	24,8	0,0	1,3	0,1	0,4	0,0	0,8
1956n	100,0	73,5	24,6	0,0	1,9	0,3	0,8	0,0	0,8
1966a	100,0	74,2	24,3	0,0	1,5	0,0	0,6	0,0	0,9
1966n	100,0	74,0	24,3	0,0	1,7	0,0	0,7	0,0	0,9
1977n	100,0	73,5	24,2	0,0	2,3	0,0	1,5	0,0	0,7
1992a	100,0	74,1	23,7	0,0	2,2	0,0	1,6	0,0	0,6
1992n	100,0	72,2	23,7	0,0	4,1	0,0	3,5	0,0	0,6

a = Anyanyelv

b = A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

n = Nemzetiség

* = Becslés, illetve számított értékek

Megjegyzés: 1992-ben Szatmár megyében a német rovaton belül az első érték a német, a második a sváb nemzetiségűek számarányát jelzi.

2. táblázat
A népesség megoszlása felekezet szerint Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye területén
1850/1869–1992 között

(Százalékban)

Év	Összesen	Ortodox	Görög-katolikus	Római	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb összesen	Baptista	Pünkösdistá	Adventista
Bihar												
1869	100,0	48,7	11,1	9,6	26,3	0,3	0,0	4,0	0,0	.	.	.
1880	100,0	46,1	10,8	10,1	27,4	0,4	0,0	5,2	0,0	.	.	.
1890	100,0	45,2	10,9	10,7	26,9	0,6	0,0	5,6	0,1	.	.	.
1900	100,0	43,8	11,0	11,8	27,1	0,4	0,0	5,7	0,2	.	.	.
1910	100,0	43,7	10,8	12,5	26,4	0,5	0,1	5,7	0,3	.	.	.
1930	100,0	45,6	12,2	11,0	23,0	0,3	0,0	5,6	2,2	2,0	.	0,0
1992	100,0	60,2	2,3	10,1	19,5	0,0+0,1	0,1	0,1	7,6	3,0	3,8	0,2
Máramaros												
1869	100,0	8,9	67,9	10,0	4,9	0,2	0,0	8,0	0,0	.	.	.
1880	100,0	8,8	66,3	9,9	4,7	0,2	0,0	10,1	0,0	.	.	.
1890	100,0	8,4	65,7	9,6	4,5	0,2	0,0	11,6	0,0	.	.	.
1900	100,0	7,8	65,4	9,2	4,5	0,1	0,0	13,0	0,0	.	.	.
1910	100,0	7,9	65,0	8,8	4,5	0,2	0,0	13,6	0,0	.	.	.
1930	100,0	9,8	65,8	6,8	3,7	0,1	0,0	13,2	0,6	0,2	.	0,2
1941	100,0	7,0	67,5	8,6	4,3	0,2	0,0	12,1	0,3	0,2	.	.
1992	100,0	77,4	5,7	6,8	4,6	0,0+0,0	0,0	0,0	5,4	0,4	2,3	0,6
Szatmár												
1869	100,0	0,0	50,5	17,0	26,3	0,4	0,0	5,8	0,0	.	.	.
1880	100,0	0,0	48,4	17,5	26,1	0,5	0,0	7,5	0,0	.	.	.
1890	100,0	0,0	48,3	17,9	25,8	0,5	0,0	7,5	0,0	.	.	.
1900	100,0	0,1	47,9	18,7	25,2	0,4	0,0	7,7	0,0	.	.	.
1910	100,0	0,0	47,6	19,1	24,9	0,5	0,0	7,9	0,0	.	.	.
1930	100,0	2,1	49,8	17,5	21,8	0,4	0,0	8,1	0,3	0,2	.	.
1941	100,0	0,7	47,8	19,9	22,7	0,4	0,0	8,0	0,4	0,4	.	.
1992	100,0	49,8	8,9	18,7	19,1	0,0+0,0	0,0	0,0	3,4	0,3	1,5	.
Szilágy												
1850	100,0	7,7	65,6	3,1	21,8	0,0	0,0	1,7	–	.	.	.
1857	100,0	8,8	63,6	3,9	21,5	0,1	0,0	1,9	0,2	.	.	.
1869	100,0	8,4	62,8	4,1	21,5	0,2	0,0	3,0	0,0	.	.	.
1880	100,0	8,2	62,2	4,1	21,7	0,1	0,0	3,6	0,0	.	.	.
1890	100,0	8,3	61,5	4,3	21,8	0,1	0,0	4,0	0,0	.	.	.
1900	100,0	7,8	61,6	4,8	21,7	0,1	0,0	4,0	–	.	.	.
1910	100,0	8,0	61,1	5,1	21,5	0,1	0,0	4,1	0,1	.	.	.
1930	100,0	8,7	61,9	4,8	20,2	0,1	0,0	3,3	1,0	0,9	.	0,0
1941	100,0	7,9	61,0	5,9	20,8	0,1	0,0	2,8	1,4	1,4	.	.
1992	100,0	67,0	3,5	2,9	20,3	0,0+0,0	0,0	0,0	6,3	2,7	2,0	0,3

Megjegyzés: 1992-ben az evangélikus rovaton belül az első érték az ágostai hitvallású evangélikus, a második a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus felekezetűek számarányát jelzi.

3. táblázat
A lélekszám alakulása anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye területén 1850/1869–1992 között

Index (1850/1869 = 100)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szlovák
Bihar									
1869a *	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	.	.	.	100,0
1880b	86,0	80,5	92,0	126,2	118,1	.	.	100,0	97,1
1890a	100,5	91,8	111,8	101,3	141,3	.	.	37,9	118,5
1900a	114,5	101,2	133,1	111,8	148,0	.	.	20,2	152,1
1910a	130,1	112,8	153,9	113,5	185,0	.	.	59,8	176,1
1920n	130,7	122,0	123,0	68,3	602,7	100,0	.	.	.
1930a	144,1	142,8	136,8	81,0	371,6	30,0	.	70,9	223,3
1930n	144,1	143,8	121,3	79,3	668,2	82,1	100,0	198,0	240,8
1941n	152,9	134,4	174,5	52,9	335,9
1956a *	157,0	167,6	144,1	28,8	150,7	2,4	25,3	20,0	128,0
1956n	157,0	169,0	137,5	29,3	246,3	16,9	53,7	15,5	131,0
1966a	160,3	175,0	139,8	34,5	180,2	0,5	50,4	13,5	147,6
1966n	160,3	176,2	136,1	37,0	219,0	6,2	59,2	15,5	152,2
1977n	173,1	191,1	140,8	47,4	335,0	3,1	193,4	27,3	157,4
1992a	174,6	201,4	131,0	38,7	303,6	0,1	196,7	19,5	147,5
1992n	174,6	198,2	128,2	53,3	457,9	1,2	350,9	26,3	151,8
Máramaros									
1869a *	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	.	.	100,0	.
1880b	98,0	95,1	104,6	106,6	105,2	.	.	98,3	.
1890a	110,0	102,0	125,2	151,1	117,4	.	.	107,9	.
1900a	122,1	111,7	147,0	171,8	122,6	.	.	120,3	.
1910a	135,7	120,5	178,2	190,6	142,0	.	.	136,3	.
1920n	134,4	126,9	89,2	32,3	466,3	100,0	.	.	.
1930a	143,7	139,9	99,6	24,2	447,0	89,5	.	143,8	.
1930n	143,7	139,7	86,1	23,9	486,7	93,8	100,0	155,5	.
1941a	157,5	142,7	193,8	21,0	398,9	67,7	72,9	164,0	.
1941n	157,5	137,0	232,0	18,5	368,1	58,7	108,8	157,1	.
1956a *	166,2	180,7	146,7	17,5	217,5	5,9	32,9	199,7	.
1956n	166,2	181,1	135,5	17,5	243,2	9,7	72,7	205,4	.
1966a	193,6	215,4	159,0	18,8	228,7	0,5	30,5	231,8	.
1966n	193,6	215,7	153,3	19,6	238,5	1,7	40,3	234,7	.
1977n	223,2	250,2	167,5	22,9	279,6	1,1	131,7	264,3	.
1992a	244,5	281,7	155,3	16,4	302,5	0,1	145,6	290,6	.
1992n	244,5	278,0	157,0	22,4	335,9	0,3	300,1	296,3	.
Szatmár									
1869a *	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	.	.	100,0	.
1880b	94,1	87,4	104,0	78,7	79,2	.	.	18,5	100,0
1890a	104,7	95,1	121,1	79,1	43,3	.	.	8,2	102,8
1900a	119,1	103,9	145,6	68,6	53,6	.	.	20,4	115,5
1910a	129,5	102,4	175,4	37,8	52,4	.	.	18,4	116,7
1920n	127,4	138,1	85,7	197,2	591,7	100,0	.	.	.
1930a	145,9	155,4	133,8	88,0	493,3	76,0	.	12,8	124,4
1930n	145,9	163,3	100,3	140,4	904,0	116,7	100,0	109,2	176,4
1941a	152,9	126,4	197,1	41,1	200,0	23,3	25,7	30,9	138,1
1941n	152,9	113,2	210,5	33,3	215,4	22,8	45,1	31,6	73,9
1956a *	163,5	192,1	167,2	19,2	63,3	5,2	14,0	13,6	47,6
1956n	163,5	200,8	153,8	20,2	189,8	17,3	47,7	15,3	138,8
1966a	174,1	220,2	163,7	21,8	50,8	0,3	14,6	27,2	31,2
1966n	174,1	226,2	155,6	25,0	95,6	2,9	36,6	28,7	36,0
1977n	190,8	252,6	161,1	36,1	188,3	1,6	109,8	36,4	48,0
1992a	194,1	261,8	165,2	31,2	71,1	0,1	30,5	31,6	25,1
1992n	194,1	260,3	148,0	80,9	306,1	0,4	205,2	43,2	37,3

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szlovák
Szilágy									
1850n	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	.	.
1869a*	121,1	118,5	139,1	276,6	54,0	.	.	.	100,0
1880b	107,0	102,7	125,0	319,7	68,9	.	.	.	103,2
1890a	119,9	114,0	142,0	800,0	72,7	.	.	.	107,5
1900a	128,7	121,8	159,4	686,2	51,6	.	.	.	129,0
1910a	142,4	132,2	180,1	544,7	87,9	.	.	.	182,3
1920n	139,6	132,5	148,7	100,5	221,3	314,8	.	.	.
1930a	153,7	149,6	155,6	119,1	221,3	239,7	91,0	.	312,4
1930n	153,7	147,8	150,2	108,5	289,1	290,2	206,4	.	315,2
1941a	165,4	153,8	198,6	79,8	182,6	56,8	165,6	.	383,5
1941n	165,4	151,2	205,3	69,7	191,8	78,8	170,0	.	373,0
1956a*	173,6	177,0	182,2	38,5	58,9	11,9	47,6	.	145,1
1956n	173,6	176,0	180,8	21,3	86,8	28,7	97,1	.	149,6
1966a	167,9	171,8	172,8	28,7	66,8	0,8	66,8	.	162,6
1966n	167,9	171,5	172,5	38,3	74,6	3,3	82,6	.	163,7
1977n	168,8	171,2	172,9	64,9	102,0	1,5	182,0	.	134,0
1992a	170,3	174,0	170,8	50,0	99,5	0,2	197,5	.	107,1
1992n	170,3	169,5	170,6	77,7	185,9	0,9	428,2	.	111,7

a = Anyanyelv

b = A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

n = Nemzetiség

* = Becslés, illetve számított értékek

4. táblázat
A lélekszám alakulása felekezet szerint Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye területén
1850/1869–1992 között

Index (1850/1869 = 100)

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitá- rius	Izraelita
Bihar								
1869	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1880	86,0	81,4	83,2	90,8	89,6	98,1	163,3	113,6
1890	100,5	93,2	98,6	112,4	103,1	185,4	268,3	142,2
1900	114,5	102,9	113,0	141,5	118,1	154,7	200,0	163,0
1910	130,1	116,7	126,4	169,9	130,6	226,0	465,0	186,5
1930	144,1	134,8	157,5	166,5	126,2	155,0	271,7	204,6
1992	174,6	182,4		185,1	129,5	55,2	700,0	2,2
Máramaros								
1869	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1880	98,0	96,1	95,7	97,4	94,2	73,9	79,0	123,2
1890	110,0	103,8	106,3	105,7	101,2	96,6	121,0	159,1
1900	122,1	106,5	117,7	112,1	111,3	80,6	268,4	196,6
1910	135,7	120,5	129,9	119,5	124,7	114,5	347,4	229,2
1930	143,7	158,4	139,2	98,1	107,5	65,9	294,7	235,0
1941	157,5	123,4	156,5	136,1	140,2	131,6	773,7	235,9
1992	244,5	264,5		166,8	228,3	45,5	1094,7	0,8
Szatmár								
1869	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1880	94,1	131,5	90,3	96,7	93,7	100,9	11,8	121,3
1890	104,7	94,5	100,3	110,4	102,7	106,1	76,5	135,4
1900	119,1	334,2	113,0	131,1	114,5	117,2	94,1	156,7
1910	129,5	200,0	122,1	145,8	122,5	133,7	164,7	175,9
1930	145,9	8820,5	143,9	150,1	121,0	116,5	188,2	204,2
1941	152,9	3187,7	144,9	179,1	132,4	130,2	423,5	210,4
1992	194,1	225,6		213,5	141,3	18,2	894,1	1,3

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
Szilágy								
1850	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1857	104,8	120,1	101,6	128,7	103,5	311,8	253,1	118,5
1869	121,1	131,2	116,0	158,7	119,7	894,1	231,2	208,9
1880	107,0	113,9	101,4	139,9	106,7	641,2	193,7	223,0
1890	119,9	128,5	112,4	164,5	119,8	352,9	243,7	279,5
1900	128,7	130,3	120,9	197,8	128,3	376,5	281,2	297,2
1910	142,4	147,7	132,6	229,4	140,6	535,3	296,9	338,7
1930	153,7	173,8	144,9	234,8	142,6	514,7	156,2	295,3
1941	165,4	169,7	153,7	312,2	157,7	950,0	346,9	272,6
1992	170,3	163,6		158,2	158,7	114,7	187,5	0,6

A táblázatokban nyomon követhető változások értékeléséhez-értelmezéséhez szükséges tudnivalókat az egyes népesség-számbavételekhez kapcsolódóan vesszük sorra. Ennek során röviden jellemezzük az adott felvételt és az arról rendelkezésre álló forrásanyagot, kitérünk a népszámlálások között lezajlott területi-közigazgatási változásokra, valamint a népesség fejlődését, etnikai összetételét befolyásoló főbb népmozgalmi eseményekre.³ Az utóbbiakkal összefüggő adatokat a bevezetőt követő táblamelléletek részletezik.

1850, 1857

E két népszámlálás idejéből a négy mai megyének csupán az ún. Partiumra és a történeti Erdélyre eső területein rendelkezünk községi részletezésű adatokkal.

Az 1850. évi katonai célú népszámlálást a szabadságharc bukása után az osztrák kormányzat hajtotta végre. Az év nyarán megkezdett, de helyenként a következő évre is áthúzódó számbavétel főbb eredményeit több korabeli kiadvány is ismertette, településenkénti adatait azonban sohasem közölték és java részük az idők során elkallódott. Az összeírás erdélyi és partiumi községsoraira 1974-ben bukkantak rá a Magyar Országos Levéltárban. Az anyagot a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának akkori igazgatója, Dávid Zoltán vette gondozásába és 1983-ban megjelentette. A mindössze 30 példányban sokszorosított kötetet ma már nehezen érthető politikai okokból szinte megjelenése pillanatában bevonták. Így csak 1994. évi – egyúttal az első kiadás számos elírását, hibáját is korrigáló – újabb kiadása juthatott az érdeklődők kezéihez. E kiadás alapján dolgoztunk magunk is.⁴ A kiadványból itt közzétett adatok a jogi (állandó) népességre vonatkoznak, azaz magukban foglalják az összeírás időpontjában távollévő honosokat, nem tartalmazzák viszont a helységben talált idegeneket.

Az 1850. évi forráskiadvány nemzetiségi rovata magyarokat, székelyeket, románokat, szászokat, németeket, cigányokat, örményeket, zsidókat és – a kisebb nemzetiségek adatait összevonva – egyéb nemzetiségűeket különböztetett meg. (Utóbbiakat a felvétel aggályos alaposággal részletezte: az eredeti íveken sváb, osztrák, lotharingiai, cseh, illír, galíciai, olasz és görög megjelölés is szerepelt.) Az örmények számát (mely a négy mai megye érintett részein mindössze 651 volt) külön nem részleteztük. A Partiumban az 1850. évi népszámlálás székelyt egyáltalán nem, szász nemzetiségűt is csupán 18 főt talált. Az eredeti felvételhez híven mi is különbséget teszünk németek és szászok között, de az utóbbiak – *-gal megkülönböztetve – a németek rovatában kaptak helyet.

Az 1857. november-decemberi népszámlálást ugyancsak az osztrák hatóságok fogatosították. A települések adatait – a

³ Az 1880–1948 közötti népesség-számbavételek etnikai vonatkozásairól írottak bővebb kifejtését lásd Varga E. Árpád: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez. Budapest, 1992, Regio – MTA Történettudományi Intézet. 208 p. (Regio könyvek) Az elmúlt három és fél évtizedre vonatkozó frissebb népszámlálás-történeti és nemzetiségstatisztikai adalékok forrása: Erdély etnikai arculatának változása. Nyárády R. Károly és Varga E. Árpád elemzései az 1977. évi romániai népszámlálásról. Kápolnai Iván előszavával. Budapest, 1996, Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. 107, [46] p. (Kisebbségi adattár) Nyárády R. Károly itt szereplő tanulmánya egyúttal az erdélyi magyarság hatalomváltozás után népességfejlődését is áttekinti. A bevezetőben még két korábbi népességtörténeti összefoglalónkból merítettünk. Varga E. Árpád: A népesség fejlődése, az etnikai és felekezeti viszonyok alakulása a jelenkori Erdély területén 1869–1920 között. = Erdélyi Múzeum. LIX (1997) 1–2. füz., és Varga E. Árpád: Erdély anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti statisztikája 1880–1992. = Magyarország és Európa. II (1994). 4. sz. 20–52. p. Ua. románul: Limbă maternă, naționalitate, confesiune. Date privind Transilvania în perioada 1880–1992. In: Fizionomia etnică și confesională fluctuantă a regiunii Carpato-balcanice și a Transilvaniei. Odorheiu Secuiesc, 1996, Asociația Culturală Haáz Rezső. 83–133. p. (Caiete Muzeale nr. 14.) A területi-közigazgatási változások tanulmányozásához lásd Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnévlékikon. 1723–1918 között; továbbá a későbbi államkeretekbe osztott területek részletes adataival kiegészítve, általában 1989-ig. Budapest, 1989, [Origo-Press]. 905 p. + 31 mell. – e feldolgozás az egyes települések 1858., 1876., 1910. és 1943. évi közigazgatási, illetve 1872., 1891. és 1941. törvénykezési hovatartozását, különböző elnevezéseit, s az odatartozott lakott helyek felsorolását is tartalmazza –, továbbá Molnár Jenő: Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1876–1968). = Korunk. 3. f. III (1992). 9. sz. 88–97. p. és Vofkori László: Erdély közigazgatási és etnikai földrajza. Vörösberény, 1996, Balaton Akadémia. 157 p. (Balaton Akadémia könyvek 18.), ezen belül Hajdú-Moharos József: Regionális áttekintés. 25 régi megyétől 16 mai megyéig. 59–82. p.

⁴ Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. Bev. és összeáll. Dávid Zoltán. 2. jav. kiad. Budapest, 1994, Központi Statisztikai Hivatal. 199 p. Ennek nyomán román feldolgozás is készült a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1850. Transilvania. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1996, Editura Staff. 414 p. (Studia censualia Transsilvanica.)

városok adatsorait kivéve – nem tették közzé. Feltehetően az 1857. évet követő közigazgatási – jogi – és területi reformok előkészítését szolgálta az az 1860-ban készült kéziratos kötet, mely Erdély és a részek településeinek 1857. évi részletes népszámlálási adatait tartalmazza. A kéziratot Dányi Dezső feldolgozásában 1992-ben a Központi Statisztikai Hivatal tette közzé.⁵ Az itt közölt – ez alkalommal is a honos népességre vonatkozó – adatok ebből a forráskiadványból valók. Az 1857. népszámlálás a nemzetiséget nem kérdezte, a vallásfelekezeti hovatartozást azonban kimutatta. Ezúttal külön tüntették fel az örmény felekezetek híveit (az örmény katolikusok 1850-ben a római katolikusok között szerepeltek), ők táblázatainkban az egyéb rovatban kaptak helyet.

Az 1850. és 1857. évi népszámlálások időpontjában a feldolgozás által érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszámából a négy mai megye az alábbiak szerint részesedett:

5. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye érintett területei és a korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1850. és 1857. évi népszámlálás időpontjában

Kerületek	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
1850	(.)	(.)	(.)	100,0	(.)	(.)	(.)	156686
Kolozsvári	427801	221384	51,7	(.)	3854	32356	34322	150852
Rettegi	238674	47863	20,0	(.)	–	42029	–	5834
1857	(.)	(.)	(.)	100,0	(.)	(.)	(.)	164219
Dési	197587	92490	46,8	(.)	–	62841	–	29649
Kolozsvári	194297	9270	4,8	(.)	–	–	–	9270
Szilágyosmlyói	176937	176277	99,6	(.)	2426	14835	33716	125300*

* Ebből a szilágyozoványi járás községenkénti adatai (összesen 24193 lakos) hiányoznak a részletes kimutatásból. A járási összegből a mai Bihar megye területére eső két község (Kozmaalmás és Hármaspatak) adatai (1850-ben összesen 1423 fő) nem választhatók külön.

1869, 1880

A következő cenzust már a kiegyezés után felállított önálló magyar statisztikai hivatal – pontosabban annak elődje, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium statisztikai osztálya – hajtotta végre 1869. december 31-i eszmei időponttal. (Ezt követően tízévenként, a 0-ra végződő évek végén került sor népszámlálásra Magyarországon. A községenkénti sorok 1869-ben, 1880-ban és 1890-ben a jelenlévő polgári, míg 1900-ban és 1910-ben a jelenlévő összes – polgári és katonai – népesség adatait részletezték.)

Az 1869. évi számbavétel eredményeit a Bach miniszter bukása után 1861-ben visszaállított – a történelmi hagyományokon alapuló, azaz kis módosításokkal az 1848. évinek megfelelő – politikai beosztás szerint tették közzé. Községenkénti adatai – a népességszámokat nem számítva – sohasem kerültek közlésre (kivételet képez a helyi statisztikai bizottmányok által kiadott tizenkét megyei monográfia), a népesség vallásfelekezeti megoszlására vonatkozó községsorok azonban kéziratos formában hozzáférhetők.⁶ Az itt közzétett adatok ebből a forrásból származnak.

A népesség megoszlását az 1869. évi népszámlálás idején a korabeli és a mai közigazgatási beosztást egybevetve a 6. táblázat tekinti át:

6. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1869. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Megye, vidék	(.)	982881	(.)	100,0	365807	220853	206431	189790
Arad megye	304713	2110	0,7	0,2	2110	–	–	–
Belső-Szolnok megye	138356*	48156	34,8	4,9	–	26931	–	21225
Bihar megye	555337	358340	64,5	36,5	356100	–	2240	–

⁵ Dányi Dezső: Erdély 1857. évi népszámlálása. Budapest, 1992, Központi Statisztikai Hivatal. 492 p. Nemrégiben román nyelven is kiadták, a mai közigazgatási beosztás szerinti feldolgozásban: Recensământul din 1857. Transilvania. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1997, Editura Staff. 581 p. (Studia censuaria Transilvanica.)

⁶ Magyarország népessége községenként, a házak, a családok száma, valamint a jelenlévő népesség neme és vallásfelekezete [az 1876-ban életbe lépett] közigazgatási beosztás szerint az 1869. évi népszámlálás alapján. Táblázat. H.n., é.n. [188?]. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, kéziratos gyűjtemény.

	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Doboka megye	106404*	29594	27,8	3,0	–	–	–	29594
Kolozs megye	190326	16573	8,7	1,7	–	–	–	16573
Kővár vidék	51721*	51721	100,0	5,3	–	43518	–	8203
Közép-Szolnok megye	13541*	113541	100,0	11,5	2242	18639	38504	54156
Kraszna megye	62714	62714	100,0	6,4	2675	–	–	60039
Máramaros megye	220506	88634	40,2	9,0	–	88634	–	–
Szabolcs megye	265584	865	0,3	0,1	865	–	–	–
Szatmár megye	280568	193958	69,1	19,7	1815	43131	149012	–
Ugocsa megye	67498	16675	24,7	1,7	–	–	16675	–

* A kimutatás az adatok községenkénti részletezésén alapul. A népszámlálási kiadvány eredeti összegzése ettől helyenként eltér: eszerint a népesség száma Belső-Szolnok megyében 138 307, Doboka megyében 106 430, Kővár vidéken 51 744, Közép Szolnok megyében pedig 113 639 fő.

Az ún. Partiumból Közép-Szolnok, Kraszna megye és Kővár vidék teljes egészében a négy mai megye területére esett. A mai Szilágy és Máramaros megyéhez tartozik a történeti Erdély észak-nyugati peremvidéke is (Belső-Szolnok, Doboka és Kolozs megyék kisebb-nagyobb részei). A ma országhatár által szabdalta egykori megyék közül Bihar és Szatmár népességének mintegy kétharmada, Máramaros lakosságának 40 százaléka, Ugocsa lakosainak pedig az egynegyede található a képzeletbeli mezsgyétől keletre, illetve délre, azaz a jelenkori Erdély területén. Az akkor még Szatmár vármegyei Szinérváralja és környéke, valamint a Bányavidék ma Máramaros megye részét képezik. A mai Bihar megyében fekvő Talpas 1869-ben Arad, Érkenéz pedig Szabolcs megyéhez tartozott. Az egykor Bihar megyei Piskolt, Érkörtvélyes ellenében, a mai is érvényes (1968. évi) közigazgatási felosztás során Szatmár megyéhez került.

Az 1880. évi népszámlálás községi eredményeit az 1876. évi XXXIII. tc. által elrendelt – kisebb-nagyobb módosításokkal az 1920. évi trianoni békeszerződésig érvényes – területi átszervezésnek megfelelően tették közzé.⁷ A négy mai megye területére eső 1880. évi lélekszám adatok a korabeli megyebeosztásnak megfelelően a 7. táblázatban foglaltak szerint alakultak.

7. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1880. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Megye	(.)	893060	(.)	100,0	314607	216498	194326	167629
Arad	303964	1935	0,6	0,2	1935	–	–	–
Bihar	446777	309271	69,2	34,6	307285	–	1986	–
Kolozs	196307	19550	10,0	2,2	–	–	–	19550
Máramaros	227436	91618	40,3	10,3	–	91618	–	–
Szatmár	293062	211740	72,2	23,7	1608	67979	142153	–
Szilágy	171079	171079	100,0	19,2	3779	16699	33849	116752
Szolnok-Doboka	193677	71529	36,9	8,0	–	40202	–	31327
Ugocsa	65377	16338	25,1	1,8	–	–	16338	–

A Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék, illetőleg Doboka vármegye Almás-Egrecy völgyi részének összevonásával létrehozott Szilágy vármegye maradéktalanul szerepel a táblázat számoszlopaiban. (Szilágy megye tasnádi járása ma Szatmár és kisebbrészt Bihar megyéhez tartozik, Hármaspatak ugyancsak Biharhoz került, míg a Bükkalját Máramaroshoz csatolták át.) A valamikori Kővár vidéket 1876-ban Szatmár és Szolnok-Doboka vármegyék között osztották fel. (Ebből a szatmári rész ma Máramaroshoz tartozik, a szolnok-dobokai rész pedig Máramaros és Szilágy megye közt oszlik meg.) Belső-Szolnok, néhány Beszterce-Naszódhoz csatolt falut kivéve, teljes egészében, Doboka vármegyéből pedig a középső rész az újonnan alakult Szolnok-Doboka megyéhez került. (Doboka érintett községei ma Szilágy, míg Belső-Szolnok ideeső részei főként Máramaros megye lakosságát gyarapítják.) Összességében az akkori Szolnok-Doboka vármegye 1880. évi lélekszámának több mint egyharmada jut az említett két mai megyére. A Hajdú vármegyéhez került Debrecennel és még néhány községgel kisebbedett Bihar lélekszámának 1880-ban a 70 százaléka, a Kővár vidék egy részével (a nagysomkúti járással) bővült Szatmár megye lakosainak pedig ugyanez időben már csaknem a háromnegyede a ma Romániához tartozó területekre esik.

A magyar népszámlálások 1880-ban tudakolták első ízben – az anyanyelv (gyakorlatilag a legjobban és legszívesebben beszélt nyelv) kérdésével – a nemzetiségi hovatartozást. Mivel sokan voltak olyanok, akik két vagy több nyelvet beszéltek, szigorú utasítás szabta meg, hogy mindenkét olyan anyanyelvűnek kell beírni, amilyenek vallja magát. Az 1880. évi népszámlálás során – a nemzetiségi viszonyoknak a nyelv nyomán való megállapítását betű szerint értelmezve – a beszélni nem tudókat (akiknek túlnyomó

⁷ A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részlezve. 2. köt. Budapest, 1882, Országos M. Kir. Statistikai Hivatal. 415 p. Román nyelvű feldolgozása: Recensământul din 1880. Transilvania. Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1997, Editura Staff. 456 p. (Studia censuaria Transilvanica.)

többsége életkoránál fogva a 0–2 éves korosztályból került ki) egyik nemzetiség közé sem sorolták be, hanem külön mutatták ki. Ez hibás eljárásnak bizonyult, hiszen természetesen a beszélni nem tudó gyermekek is tartoznak valamely nemzetiséghez. (A tévedést kiigazította az 1890. évi népszámlálás már kimondta, hogy a beszélni nem tudó gyermekeknek az édesanyjuk nyelvét kell bejegyezni.) Az 1880. évi anyanyelvi adatoknak a későbbi népszámlálásokkal való összehasonlíthatósága érdekében a beszélni nem tudókat a korabeli magyar statisztika gyakorlatát követve arányosan szétosztottuk az egyes anyanyelvek között. Táblázataink ennek megfelelően 1880-ra vonatkozóan két – az eredeti közlésnek megfelelő, illetve a beszélni nem tudók arányos felosztásával nyert – adatsort tartalmaznak.

Az 1869. évi felvétel a nemzetiségi hovatartozás kérdését politikai óvatosságból nem bolygatta, a kérdés fontosságára való tekintettel azonban a statisztikai hivatal igazgatója, Keleti Károly szellemes áthidaló megoldással igyekezett pótolni e hiányt. Kérésére Eötvös József, az akkori közoktatási miniszter, a 6–15 éves iskolaköteleseknek a népszámlálás évében végrehajtott összeírása alkalmával elrendelte azok beszélt nyelvének (más forrás szerint anyanyelvének) a felmérését. A felvétel során a gyermekeket felekezetük szerint is összeírták, s erre vonatkozóan a két egymástól független adatgyűjtés (a népszámlálás és a népiskolai felvétel) meglehetősen hasonló arányokat talált. Keleti Károly erre az egyezésre épített. Feltételezve, hogy a gyermekek összeírásánál a beszélt, illetve anyanyelv kimutatása éppen olyan megbízható, mint a hitfelekezeté, a tankötelesek nemzetiségi arányait a népszámlálási népességre vetítette, és az egyes nemzetiségek számát ennek megfelelően állapította meg.⁸ Habár számítása nagyon megközelítette a valóságot, a magyarság szempontjából a ténylegesnél kedvezőbb képet nyújtott. Adatainak kiigazítása céljából Vizneker [Vizaknai] Antal végzett – szintén az Eötvös-féle felvételtől kiindulva – utólagosan becslést. Az 1880. évi népszámlálás anyanyelvi eredményeinek felhasználásával, a gyermekkorosztályok és az összes népesség arányszámjai közti összefüggést mindkét felvétel idején azonosnak feltételezve, igen bonyodalmas és aprólékos átszámítások sorozatán át a valósághoz közelebbi megoszlást kapott.⁹

A népesség vallásfelekezeti megoszlása alapján magunk is kísérletet tettünk a census időpontjában feltételezhető etnikai arányok hozzávetőleges meghatározására, mégpedig – az említett szerzők, valamint a későbbi magyar népszámlálások gyakorlatának megfelelően – anyanyelv szerint. Az 1869. évi népszámlálás részletes adatainak birtokában településenként végeztünk vallás és nemzetiség, nemzetiség és anyanyelv feltételezett egybeesésén alapuló számításot. Ott, ahol az egyik, vagy a másik egybeesés nem volt egyértelmű, a felekezetek lélekszámát az egyes nyelvek között egyedi mérlegeléssel, általában az 1880. évi népszámlálás időpontjában mutatkozó arányoknak megfelelően osztottuk szét. Szatmár megyében a nyelv váltás útján haladó népességek esetében – melyek nagyságának becslésekor az 1880. évi kimutatás nem lehetett irányadó – mi is a népiskolai felvétel arányaihoz igazítottuk a számokat.

Számításaink eredményeit Bihar, Szatmár, Ugocsa, Máramaros megyék és a kapcsolódó partiumi részek területén, az említett becslésekkel, illetve a felekezeti adatokkal, továbbá az 1880. évi (valamint a Partiumban az 1850. és 1857. évi) népszámlálás megfelelő eredményeivel párhuzamba állítva a 8–20. táblázatok tartalmazzák. (Az 1. és a 3. táblázat a mai megyék szerinti összegzésen alapuló jelzőszámokat is magában foglalja.) A feldolgozott adatokat a teljes megyeterületeken és – lehetőség szerint – a határ által érintett törvényhatóságoknak a jelenkori Erdélyre eső területein egyaránt részletezzük. Egyúttal megkíséreljük időbeli távlatba helyezni az így nyert értékeket, ezért Fényes Elek 1830-ból, illetve 1840-ből származó tájékoztató adatait is beépítettük a táblázatokba.¹⁰ Tudvalevő, hogy az egykori Magyarország népességének nyelvi megoszlásáról ő közölt elsőnek – a vallási megoszlást figyelembe véve – helységenkénti becslésen alapuló adatokat. Az idősorok területi egybevetetősége érdekében az adatokat valamennyi táblázatban a Fényes Elek korabeli közigazgatási felosztás szerint csoportosítottuk.

8. táblázat

Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének felekezeti megoszlása 1830-ban Fényes Elek közlése nyomán

I. Szám szerint

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Bihar	415364	124851	27036	24552	234273	887	–	3765
Máramaros	154461	–	133010	8903	4847	51	–	7650
Szatmár	222374	–	94955	34155	85435	886	–	6943
Ugocsa	41455	–	27238	3243	9547	8	–	1419
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján</i>								
Bihar	254893	120036	22151	20269	89411	655	–	2371
Máramaros	63664	–	53079	4576	1942	28	–	4039
Szabolcs	852	–	800	32	14	–	–	6
Szatmár	155283	–	84722	28038	37698	645	–	4180
Ugocsa	9771	–	6350	1276	1835	–	–	310

⁸ Keleti Károly: Magyarország nemzetiségei statisztikai szempontból. = Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. VIII (1871). 1. sz. 16–19. p.

⁹ Vizneker Antal: A nemzetiségek aránya Magyarországon az 1851-iki, 1870-iki és 1881-iki népszámlálások alapján. Kézirat. Budapest, 1887. 41–46. p.

¹⁰ Fényes Elek: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. 4–6. köt. Pesten, 1839–1840, Trattner-Károlyi., Fényes Elek: Magyarország statisztikája. 1. köt. Pesten, 1842, Trattner-Károlyi. 52. b p.)

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
<i>c) A partiumi törvényhatóságok az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Közép-Szolnok	107192	9	61033	2694	43034	–	–	422
Kraszna	42225	16	18803	2176	21061	–	6	163
Kővár vidék	40512	10100	26691	1371	2350	–	–	–

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Bihar	100,0	30,1	6,5	5,9	56,4	0,2	–	0,9
Máramaros	100,0	–	86,1	5,8	3,1	0,0	–	5,0
Szatmár	100,0	–	42,7	15,4	38,4	0,4	–	3,1
Ugocsa	100,0	–	65,7	7,8	23,0	0,0	–	3,4

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Bihar	100,0	47,1	8,7	7,9	35,1	0,3	–	0,9
Máramaros	100,0	–	83,4	7,2	3,1	0,0	–	6,3
Szabolcs	100,0	–	93,9	3,8	1,6	–	–	0,7
Szatmár	100,0	–	54,5	18,1	24,3	0,4	–	2,7
Ugocsa	100,0	–	65,0	13,0	18,8	–	–	3,2

c) A partiumi törvényhatóságok az eredeti közlésnek megfelelően

Közép-Szolnok	100,0	0,0	56,9	2,5	40,2	–	–	0,4
Kraszna	100,0	0,0	44,5	5,2	49,9	–	0,0	0,4
Kővár vidék	100,0	24,9	65,9	3,4	5,8	–	–	–

9. táblázat

Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének felekezeti megoszlása 1840-ben Fényes Elek közlése nyomán

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
I. Szám szerint								
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Bihar	435098	122208	42117	27534	236103	866	–	6270
Máramaros	166503	–	139611	10942	6785	86	–	9079
Szatmár	235821	–	98855	37992	89317	946	–	8711
Ugocsa	48170	–	31795	3982	10404	10	–	1979
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján</i>								
Bihar	270000	117500	35000	22800	90100	650	–	3950
Máramaros	70000	–	57000	5600	2550	50	–	4800
Szabolcs	852	–	800	32	14	–	–	6
Szatmár	164750	–	88200	31100	39400	800	–	5250
Ugocsa	11400	–	7400	1570	2000	–	–	430
<i>c) A partiumi törvényhatóságok az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Közép-Szolnok	88595	–	55358	3684	28773	150	–	630
Kraszna	40383	–	25087	3278	11726	9	9	274
Kővár vidék	45345	5203	35314	1817	3011	–	–	–

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Bihar	100,0	28,1	9,7	6,3	54,3	0,2	–	1,4
Máramaros	100,0	–	83,8	6,6	4,1	0,0	–	5,5
Szatmár	100,0	–	41,9	16,1	37,9	0,4	–	3,7
Ugocsa	100,0	–	66,0	8,3	21,6	0,0	–	4,1

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján</i>								
Bihar	100,0	43,5	13,0	8,4	33,4	0,2	–	1,5
Máramaros	100,0	–	81,4	8,0	3,6	0,1	–	6,9
Szabolcs	100,0	–	93,9	3,8	1,6	–	–	0,7
Szatmár	100,0	–	53,5	18,9	23,9	0,5	–	3,2
Ugocsa	100,0	–	64,9	13,8	17,5	–	–	3,8

c) A partiumi törvényhatóságok az eredeti közlésnek megfelelően

Közép-Szolnok	100,0	–	62,5	4,1	32,5	0,2	–	0,7
Kraszna	100,0	–	62,1	8,1	29,0	0,0	0,0	0,7
Kővár vidék	100,0	11,5	77,9	4,0	6,6	–	–	–

Dőlt betűs szedés: számított értékek.

**10. táblázat
Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének felekezeti megoszlása
az 1850. évi népszámlálás időpontjában**

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
I. Szám szerint								
Közép-Szolnok	96204	584	60939	2570	29488	346	2	2275
Kraszna	49784	–	30398	3647	14964	10	11	754
Kővár vidék	45296	7669	33969	1536	1186	26	1	909
II. Százalék szerint								
Közép-Szolnok	100,0	0,6	63,3	2,7	30,6	0,4	0,0	2,4
Kraszna	100,0	–	61,1	7,3	30,1	0,0	0,0	1,5
Kővár vidék	100,0	16,9	75,0	3,4	2,6	0,1	0,0	2,0

**11. táblázat Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének felekezeti megoszlása
az 1857. évi népszámlálás időpontjában**

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
I. Szám szerint									
Közép-Szolnok	96647	565	61065	2943	29252	434	32	2337	19
Kraszna	53555	5	32110	4689	15493	39	26	1081	112
Kővár vidék	45849	7719	34138	1542	1212	28	6	1180	24
II. Százalék szerint									
Közép-Szolnok	100,0	0,6	63,2	3,0	30,3	0,5	0,0	2,4	0,0
Kraszna	100,0	0,0	60,0	8,8	28,9	0,1	0,0	2,0	0,2
Kővár vidék	100,0	16,8	74,5	3,4	2,6	0,1	0,0	2,6	0,0

**12. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének
felekezeti megoszlása az 1869. évi népszámlálás időpontjában**

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
I. Szám szerint									
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően</i>									
Bihar	555337	197996	44434	46021	242876	2054	71	21180	705
Máramaros	220506	–	170208	17093	6625	272	7	26295	6

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Szatmár	280568	229	115079	48346	99137	905	16	16841	15
Ugocsa	67498	40	44037	5479	11169	85	–	6688	–

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Bihar	374791	191374	38162	34528	94908	1137	60	14549	73
Máramaros	88634	–	64086	8523	2342	169	–	13508	6
Szabolcs	865	–	772	6	36	–	–	51	–
Szatmár	193958	91	100951	39820	42698	639	16	9732	11
Ugocsa	16675	–	10143	2391	2823	36	–	1282	–

c) A partiumi törvényhatóságok a községi adatok alapján

Közép-Szolnok	113541	758	70357	3921	33772	535	34	4163	1
Kraszna	62714	29	36882	5985	17719	26	20	2042	11
Kővár vidék	51721	8681	37910	1658	1456	13	11	1987	5

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Bihar	100,0	35,7	8,0	8,3	43,7	0,4	0,0	3,8	0,1
Máramaros	100,0	–	77,2	7,8	3,0	0,1	0,0	11,9	0,0
Szatmár	100,0	0,1	41,0	17,2	35,3	0,3	0,0	6,0	0,0
Ugocsa	100,0	0,1	65,2	8,1	16,6	0,1	–	9,9	–

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Bihar	100,0	51,1	10,2	9,2	25,3	0,3	0,0	3,9	0,0
Máramaros	100,0	–	72,3	9,6	2,6	0,2	–	15,2	0,0
Szabolcs	100,0	–	89,2	0,7	4,2	–	–	5,9	–
Szatmár	100,0	0,1	52,1	20,5	22,0	0,3	0,0	5,0	0,0
Ugocsa	100,0	–	60,8	14,3	16,9	0,2	–	7,7	–

c) A partiumi törvényhatóságok a községi adatok alapján

Közép-Szolnok	100,0	0,7	62,0	3,4	29,7	0,5	0,0	3,7	0,0
Kraszna	100,0	0,1	58,8	9,5	28,3	0,0	0,0	3,3	0,0
Kővár vidék	100,0	16,8	73,3	3,2	2,8	0,0	0,0	3,8	0,0

13. táblázat

Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének felekezeti megoszlása az 1880. évi népszámlálás időpontjában

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
----------------	----------	---------	-----------------	-----------------	------------	-------------	-----------	-----------	-------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Bihar	508000	163775	38393	44483	234142	2093	166	24777	171
Máramaros	227436	38	168805	17975	6790	284	1	33463	80
Szatmár	265935	187	104705	46328	94404	867	10	19340	94
Ugocsa	65377	9	41808	5394	10246	74	5	7835	6

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe

Bihar	323109	156526	32205	31374	85094	1113	140	16536	121
Máramaros	91618	24	63325	8704	2391	154	1	16954	65
Szabolcs	762	–	668	18	32	–	–	44	–
Szatmár	184583	102	92643	38485	40449	573	7	12244	80
Ugocsa	16338	8	10042	2129	2437	12	1	1704	5

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangelikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
<i>c) A partiumi törvényhatóságok</i>									
Közép-Szolnok	100588	781	60636	3599	30697	638	22	4196	19
Kraszna	54008	52	30971	5505	15230	44	11	2189	6
Kővár vidék	48700	8037	35065	1696	1431	11	6	2432	22

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Bihar	100,0	32,2	7,6	8,8	46,1	0,4	0,0	4,9	0,0
Máramaros	100,0	0,0	74,2	7,9	3,0	0,1	0,0	14,7	0,0
Szatmár	100,0	0,1	39,4	17,4	35,5	0,3	0,0	7,3	0,0
Ugocsa	100,0	0,0	64,0	8,2	15,7	0,1	0,0	12,0	0,0

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe

Bihar	100,0	48,4	10,0	9,7	26,3	0,3	0,0	5,1	0,0
Máramaros	100,0	0,0	69,1	9,5	2,6	0,2	0,0	18,5	0,1
Szabolcs	100,0	–	87,7	2,4	4,2	–	–	5,8	–
Szatmár	100,0	0,1	50,2	20,9	21,9	0,3	0,0	6,6	0,0
Ugocsa	100,0	0,1	61,5	13,0	14,9	0,1	0,0	10,4	0,0

c) A partiumi törvényhatóságok

Közép-Szolnok	100,0	0,8	60,3	3,6	30,5	0,6	0,0	4,2	0,0
Kraszna	100,0	0,1	57,3	10,2	28,2	0,1	0,0	4,1	0,0
Kővár vidék	100,0	16,5	72,0	3,5	2,9	0,0	0,0	5,0	0,1

14. táblázat

Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének anyanyelvi viszonyai 1830-ban Fényes Elek közlése nyomán

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Tót
----------------	----------	-------	--------	-------	-------	-------	-----

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Bihar	415364	151887	257901	1811	3765	–	–
Máramaros	154461	48929	7151	6650	7650	84081	–
Szatmár	222374	68343	127449	14975	6943	4364	300
Ugocsa	41455	5206	17978	300	1419	16552	–

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Bihar	254893	142187	108524	1811	2371	–	–
Máramaros	63664	43400	3300	3250	4039	9675	–
Szabolcs	852	800	46	–	6	–	–
Szatmár	155283	67455	68589	13171	4180	1788	100
Ugocsa	9771	4814	3014	300	310	1333	–

c) A partiumi törvényhatóságok az eredeti közlésnek megfelelően

Közép-Szolnok	107192	61033	45737	–	422	–	–
Kraszna	42225	18819	23243	–	163	–	–
Kővár vidék	40512	36791	2721	1000	–	–	–

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Bihar	100,0	36,6	62,1	0,4	0,9	–	–
Máramaros	100,0	31,7	4,6	4,3	5,0	54,4	–
Szatmár	100,0	30,7	57,3	6,7	3,1	2,0	0,1
Ugocsa	100,0	12,6	43,4	0,7	3,4	39,9	–

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Tót
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján</i>							
Bihar	100,0	55,8	42,6	0,7	0,9	–	–
Máramaros	100,0	68,2	5,2	5,1	6,3	15,2	–
Szabolcs	100,0	93,9	5,4	–	0,7	–	–
Szatmár	100,0	43,4	44,2	8,5	2,7	1,1	0,1
Ugocsa	100,0	49,3	30,8	3,1	3,2	13,6	–
<i>c) A partiumi törvényhatóságok az eredeti közlésnek megfelelően</i>							
Közép-Szolnok	100,0	56,9	42,7	–	0,4	–	–
Kraszna	100,0	44,6	55,0	–	0,4	–	–
Kővár vidék	100,0	90,8	6,7	2,5	–	–	–

Dőlt betűs számok: számított értékek.

15. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének anyanyelvi viszonyai 1840-ben Fényes Elek közlése nyomán

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Tót	Görög
I. Szám szerint								
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Bihar	435098	156728	269665	1500	6270	–	815	120
Máramaros	166503	53655	12513	6860	9079	84396	–	–
Szatmár	235821	69823	136948	14975	8711	4364	1000	–
Ugocsa	48170	7872	19459	300	1979	18560	–	–
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján</i>								
Bihar	270000	146700	116915	1500	3950	–	815	120
Máramaros	70000	45500	5700	4000	4800	10000	–	–
Szabolcs	852	800	46	–	6	–	–	–
Szatmár	164750	69000	75330	13170	5250	1800	200	–
Ugocsa	11400	5600	3570	300	430	1500	–	–
<i>c) A partiumi törvényhatóságok az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Közép-Szolnok	88595	55358	32607	–	630	–	–	–
Kraszna	40383	25087	15022	–	274	–	–	–
Kővár vidék	45345	40517	3511	1317	–	–	–	–
II. Százalék szerint								
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Bihar	100,0	36,0	62,0	0,3	1,4	–	0,2	0,0
Máramaros	100,0	32,2	7,5	4,1	5,5	50,7	–	–
Szatmár	100,0	29,6	58,1	6,3	3,7	1,9	0,4	–
Ugocsa	100,0	16,4	40,4	0,6	4,1	38,5	–	–
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján</i>								
Bihar	100,0	54,3	43,3	0,6	1,5	–	0,3	0,0
Máramaros	100,0	65,0	8,1	5,7	6,9	14,3	–	–
Szabolcs	100,0	93,9	5,4	–	0,7	–	–	–
Szatmár	100,0	41,9	45,7	8,0	3,2	1,1	0,1	–
Ugocsa	100,0	49,1	31,3	2,6	3,8	13,2	–	–

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Tót	Görög
<i>c) A partiumi törvényhatóságok az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Közép-Szolnok	100,0	62,5	36,8	–	0,7	–	–	–
Kraszna	100,0	62,1	37,2	–	0,7	–	–	–
Kővár vidék	100,0	89,4	7,7	2,9	–	–	–	–

Dőlt betűs számok: számított értékek.

16. táblázat
Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének nemzetiségi megoszlása az 1850. évi népszámlálás időpontjában

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Szász	Zsidó	Cigány	Egyéb
I. Szám szerint								
Közép-Szolnok	96204	61155	30898	676	1	2275	920	279
Kraszna	49784	30145	17413	29	5	754	513	925
Kővár vidék	45296	41172	2131	404	4	909	496	180
II. Százalék szerint								
Közép-Szolnok	100,0	63,6	32,1	0,7	0,0	2,4	0,9	0,3
Kraszna	100,0	60,5	35,0	0,1	0,0	1,5	1,0	1,9
Kővár vidék	100,0	90,9	4,7	0,9	0,0	2,0	1,1	0,4

17. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének anyanyelvi viszonyai az 1869. évi népszámlálás időpontjában

(Keleti Károly becslése)

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Orosz	Tót	Egyéb
I. Szám szerint							
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe</i>							
Bihar	555337	244903	302991	1666	1166	4553	58
Máramaros	220506	65665	37221	4476	112921	220	3
Szatmár	280568	88939	168789	20200	2356	280	4
Ugocsa	67498	6701	21371	5061	34363	–	2
<i>b) A partiumi törvényhatóságok</i>							
Közép-Szolnok	113639	68011	44875	750	–	–	3
Kraszna	62714	30679	31789	244	–	–	2
Kővár vidék	51744	46626	5117	–	–	–	1
II. Százalék szerint							
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe</i>							
Bihar	100,0	44,1	54,6	0,3	0,2	0,8	0,0
Máramaros	100,0	29,8	16,9	2,0	51,2	0,1	0,0
Szatmár	100,0	31,7	60,2	7,2	0,8	0,1	0,0
Ugocsa	100,0	9,9	31,7	7,5	50,9	–	0,0
<i>b) A partiumi törvényhatóságok</i>							
Közép-Szolnok	100,0	59,8	39,5	0,7	–	–	0,0
Kraszna	100,0	48,9	50,7	0,4	–	–	0,0
Kővár vidék	100,0	90,1	9,9	–	–	–	0,0

18. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének
anyanyelvi viszonyai az 1869. évi népszámlálás időpontjában

(Vizneker Antal becslése)

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Egyéb hazai nyelvek	Külföldi nyelvek
----------------	----------	-------	--------	-------	-------	-----	---------------------	------------------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Bihar	555337	239461	303436	2444	1444	4554	2887	1111
Máramaros	220506	72855	30540	3727	113208	176	–	–
Szatmár	280568	90764	166573	20032	2862	337	–	–
Ugocsa	67498	6622	21815	4300	34053	169	438	101

b) A partiumi törvényhatóságok

Közép-Szolnok+Kraszna	176353	96412	76431	1182	–	1234	1076	18
Kővár vidék	51744	45809	4538	828	16	10	538	5

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Bihar	100,0	43,1	54,6	0,4	0,3	0,8	0,5	0,2
Máramaros	100,0	33,0	13,9	1,7	51,3	0,1	–	–
Szatmár	100,0	32,4	59,4	7,1	1,0	0,1	–	–
Ugocsa	100,0	9,8	32,3	6,4	50,5	0,3	0,6	0,1

b) A partiumi törvényhatóságok

Közép-Szolnok+Kraszna	100,0	54,7	43,3	0,7	–	0,7	0,6	0,0
Kővár vidék	100,0	88,5	8,8	1,6	0,0	0,0	1,0	0,0

19. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének
anyanyelvi viszonyai az 1869. évi népszámlálás időpontjában

(Saját becslés)

Anyanyelv	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Egyéb
-----------	----------	-------	--------	-------	-------	-----	-------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Bihar	555337	235676	308876	4272	350	4931	1232
Máramaros	220506	59637	23406	26623	110120	420	300
Szatmár	280568	88914	168489	19750	2518	807	90
Ugocsa	67498	8470	23001	2012	34015	–	–

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe

Bihar	374791	225466	140312	2995	300	4536	1182
Máramaros	88634	52105	12200	11938	12291	–	100
Szabolcs	865	772	93	–	–	–	–
Szatmár	193958	88436	85187	18345	1740	200	50
Ugocsa	16675	8370	6275	600	1430	–	–

c) A partiumi törvényhatóságok

Közép-Szolnok	113541	70459	41635	620	–	–	827
Kraszna	62714	36564	23546	71	–	2037	496
Kővár vidék	51721	46963	3633	860	–	–	265

Anyanyelv	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Egyéb
II. Százalék szerint							
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe</i>							
Bihar	100,0	42,4	55,6	0,8	0,1	0,9	0,2
Máramaros	100,0	27,1	10,6	12,1	49,9	0,2	0,1
Szatmár	100,0	31,7	60,1	7,0	0,9	0,3	0,0
Ugocsa	100,0	12,5	34,1	3,0	50,4	–	–
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe</i>							
Bihar	100,0	60,2	37,4	0,8	0,1	1,2	0,3
Máramaros	100,0	58,8	13,8	13,5	13,9	–	0,1
Szabolcs	100,0	89,2	10,8	–	–	–	–
Szatmár	100,0	45,6	43,9	9,5	0,9	0,1	0,0
Ugocsa	100,0	50,2	37,6	3,6	8,6	–	–
<i>c) A partiumi törvényhatóságok</i>							
Közép-Szolnok	100,0	62,1	36,7	0,5	–	–	0,7
Kraszna	100,0	58,3	37,6	0,1	–	3,2	0,8
Kővár vidék	100,0	90,8	7,0	1,7	–	–	0,5

20. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővár vidék népességének anyanyelvi megoszlása az 1880. évi népszámlálás időpontjában*

Anyanyelv	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Egyéb
I. Szám szerint							
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe</i>							
Bihar	508000	192030	302184	5226	484	4940	3136
Máramaros	227436	58876	24740	32807	109557	511	945
Szatmár	265935	79111	168946	14091	978	1086	1723
Ugocsa	65377	8409	23341	2480	30828	77	242
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe</i>							
Bihar	323109	182659	129177	3802	412	4437	2622
Máramaros	91618	51584	13065	14511	12032	54	372
Szabolcs	762	651	88	20	3	–	–
Szatmár	184583	78693	90451	13085	320	419	1615
Ugocsa	16338	8270	7024	656	300	4	84
<i>c) A partiumi törvényhatóságok</i>							
Közép-Szolnok	100588	60273	38226	727	19	143	1200
Kraszna	54008	30402	20763	109	2	2035	697
Kővár vidék	48700	43457	3986	749	18	8	482
II. Százalék szerint							
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe</i>							
Bihar	100,0	37,8	59,5	1,0	0,1	1,0	0,6
Máramaros	100,0	25,9	10,9	14,4	48,2	0,2	0,4
Szatmár	100,0	29,7	63,5	5,3	0,4	0,4	0,7
Ugocsa	100,0	12,9	35,7	3,8	47,1	0,1	0,4
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe</i>							
Bihar	100,0	56,5	40,0	1,2	0,1	1,4	0,8
Máramaros	100,0	56,3	14,3	15,8	13,1	0,1	0,4
Szabolcs	100,0	85,4	11,6	2,6	0,4	–	–
Szatmár	100,0	42,6	49,0	7,1	0,2	0,2	0,9
Ugocsa	100,0	50,6	43,0	4,0	1,9	0,0	0,5

Anyanyelv	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Egyéb
<i>c) A partiumi törvényhatóságok</i>							
Közép-Szolnok	100,0	59,9	38,0	0,7	0,0	0,1	1,2
Kraszna	100,0	56,3	38,4	0,2	0,0	3,8	1,3
Kővár vidék	100,0	89,2	8,2	1,5	0,0	0,0	1,0

* A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

Fényes Elek itt idézett adatai az 1830, illetve az 1840 körüli évekből származnak. Minthogy a törvényhatóságok által készített népszéleírások a nemességre nem terjeszkedtek ki, a népességszám meghatározásában az egyházi sematizmusokot követte. Az észlelt hibákat – saját megfogalmazása szerint – hiteles kútfők után igyekezett kijavítani, s csak ahol ez nem volt lehetséges, ott vette alapul a hiányosságok pótlásához a megyei összeírásokat.¹¹ Munkamódszeréből adódóan helységenkénti számai néhol kívánnivalót hagynak maguk után, összegzései azonban megközelítő pontosságúak voltak, amit az 1850. évi népszámlálás is igazolt. Az egyes helységek nyelvi megoszlására vonatkozó információk közlésénél a helységek lakosságáról rendelkezésre álló általános jellemzések mellett a vallási megoszlás adatait használta fel. A reformátusokat a magyarokkal, a görög katolikusokat földrajzi elhelyezkedésük szerint a ruszinokkal vagy a románokkal, a görögkeletieket az érintett területeken a románokkal, az evangélikusokat pedig többnyire a szlovákokkal vagy németekkel azonosította. A vegyes ajkú gyülekezetek népességét azon nyelvhez számította, amely az illető névtárakban, mint uralkodó nyelv, elsőként volt megnevezve. Ettől az elvtől két esetben tért el. A szatmári római katolikus egyházmegyéhez tartozó bikkalji községeket nem magyarként, hanem a tényleges állapotoknak megfelelően németként tüntette fel. Korrekciókat alkalmazott a magyarországi görög katolikus községeknél is, ahol a névtárakban csak 20 magyar egyházközséget talált, míg „ezeken kívül 164 parochiában vegyesen jön elő a magyar nyelv, mindenütt az orosz és oláh után, pedig ezek között köztudomásúan Szabolcs, Szathmár, Zemplén, Beregh, Borsod vármegyékben egészen tiszta, vagy inkább magyar gyülekezetek találhatók”. Erre való tekintettel a 164 vegyes nyelvű gyülekezet népességének egyharmadát a magyarokhoz számította.¹² A cigányokat külön nem mutatta ki, hanem az illető településen uralkodó nemzetiség közt szerepeltette őket.

Fényes Elek számai – becslési módszerének természetzerű korlátai miatt – a vegyes népességű területeken (és különösen a városokban) csak megfelelő fenntartásokkal használhatók, általánosságban azonban valószínűleg nem sokat tévedett, és körültekintő becsléseinek kisebb-nagyobb hibái végeredményben kiegyenlíthetők egymást.¹³ Szakembereink a múlt században a nemzetiségi viszonyok összehasonlító vizsgálata során előszeretettel hivatkoztak az általa közzétett adatokra.

Ami a népesség 1869. évi anyanyelvi viszonyainak kimutatására tett kísérleteket illeti, látható, hogy a három eltérő módszerű becslés végeredménye többé-kevésbé megegyezik egymással. A legnagyobb különbség Máramaros megyében a német, illetve a magyar és a román nyelvűek számainál található. Ezek az eltérések abból adódnak, hogy saját becslésünkben a zsidó vallásúak jiddisül beszélő tekintélyes hányadát az 1880. évi népszámlálás településenkénti adataiban mutatkozó arányoknak megfelelően – a magyar anyanyelvi felvételek gyakorlatához igazodva, amely a jiddisül sajátos német nyelvjárási változatnak minősítette – a német ajkúak között tüntettük fel. Keleti Károlynál ez a csoport főként a magyarok, Vizneker Antalnál pedig elsősorban a románok számát növelte, ez a két megoldás azonban a későbbi népszámlálások tükrében nem állja meg a helyét.

Az előbbieken részletezett számadatokat a jelenkori Erdély területére eső részeken a 21. és 22. táblázat összegzi.

21. táblázat

A felekezeti viszonyok alakulása Bihar, Máramaros, Szatmár és Ugocsa megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területén, valamint Közép-Szolnok, Kraszna megyékben és Kővár vidéken 1830–1880 között*

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Szám szerint									
1830	674392	130161	273629	60432	197345	1328	6	11491	.
1840	691325	122703	304159	69881	177574	1659	9	15340	.
1869	902899	200933	359263	96832	195754	2555	141	47314	107
1880	819706	165530	325555	91510	177761	2545	188	56299	318
Százalék szerint									
1830	100,0	19,3	40,6	9,0	29,2	0,2	0,0	1,7	.
1840	100,0	17,8	44,0	10,1	25,7	0,2	0,0	2,2	.
1869	100,0	22,3	39,8	10,7	21,7	0,3	0,0	5,2	0,0
1880	100,0	20,2	39,7	11,2	21,7	0,3	0,0	6,9	0,0

* 1830, 1840: Fényes Elek nyomán, 1869, 1880: népszámlálási adatok.

¹¹ Fényes Elek: Magyarország 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. 1. köt. Pesten, 1836, Trattner-Károlyi., 3. p.

¹² Fényes Elek: Magyarország statistikája. 1. köt. Pesten, 1842, Trattner-Károlyi. 33. p.

¹³ Dávid Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. = Valóság. XXIII (1980). 8. sz. 88. p.

22. táblázat

Az anyanyelvi viszonyok alakulása Bihar, Máramaros, Szatmár és Ugocsa megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területén, valamint Közép-Szolnok, Kraszna megyékben és Kóvár vidéken 1830–1880 között*

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Rutén	Tót	Egyéb
Szám szerint								
1830	674392	375299	255174	19532	11491	12796	100	.
1840	691325	388562	252701	20287	15340	13300	1015	120
1869	902899	529135	312881	35429	.	15761	6773	2920
1880	819706	455989	302780	33659	.	13106	7100	7072
Százalék szerint								
1830	100,0	55,7	37,8	2,9	1,7	1,9	0,0	.
1840	100,0	56,2	36,6	2,9	2,2	1,9	0,2	0,0
1869	100,0	58,6	34,6	3,9	.	1,8	0,8	0,3
1880	100,0	55,6	36,9	4,1	.	1,6	0,9	0,9

* 1830, 1840: Fényes Elek nyomán, 1869: saját becslés a népszámlálás felekezeti adatai alapján, 1880: népszámlálási adatok a beszélni nem tudók arányos szétosztásával az egyes anyanyelvek között.

A román vallásúak (görögkeletiek és görög katolikusok) együttes számereje 1880-ban pontosan ugyanakkora (59,9 %), mint 1830-ban volt, a közties időpontokban azonban ennél mintegy két százalékponttal magasabbnak bizonyult (1840-ben 61,8 %, 1869-ben 62,1 %). A két felekezet lélekszámának egymáshoz viszonyított aránya 2:1 (az 1840. évi kimutatásban 2,5:1) a görög katolikusok javára. Az 1830-tól eltelt fél évszázad alatt a római katolikusok számaránya 2,2 (1840-hez képest 1,1) százalékponttal, a zsidó vallásúaké pedig 5,2 (illetőleg 4,7) százalékponttal erősödött. Jelentősen visszaesett a református felekezetiek részesedése az összes népesség számából, mégpedig 1830-hoz viszonyítva 7,5, 1840-hez képest pedig 4 százalékponttal. A Partium területén feltehetően az 1840. évi kimutatás tükrözi híveiben a korabeli vallási viszonyokat: Fényes Elek adatai szerint ugyanis 1830-ban a reformátusok aránya Közép-Szolnok megyében 40,2, Kraszna megyében pedig 49,9 százaléket (!) ért el, míg 1840-ben ezek az arányszámok 32,5, illetve 29 százalékra csökkentek. A későbbi népszámlálások eredményei ez utóbbi értékeket támasztják alá.

Ha a főbb arányokat illetően elfogadjuk nagynevű leíró statisztikusunk számításait, valamint hitelt érdemlőnek tekintjük a három évtizeddel későbbi, hasonló módon becsült adatokat is, akkor ezek szerint a század középső bő harmadában (1830 és 1869 között) a román nyelvűek aránya e területen 2,9 (1840-hez képest 2,4) százalékponttal emelkedett, a magyaroké ellenben 3,2 (illetőleg kettő) százalékponttal csökkent. A jiddisül beszélő zsidók számának növekedése következtében erősödött a német anyanyelvűként számon tartott népesség aránya, a Felvidékről folyamatosan érkező erdőmunkás rajok pedig a szlovák telespek községek lakosságát gyarapították jelentős mértékben. A magyarok statisztikai erejének gyöngülésében alighanem szerepet játszik, hogy Fényes Elek ezen a vidéken – különösen 1840-ben – feltehetően a valóságosnál némileg nagyobbak becsülte a magyar nyelvű görög katolikus népesség számát. Ám a magyarság viszonylagos térvesztése így is tagadhatatlan, ami elsősorban a reformátusok arányának visszaesésében nyilvánul meg. Hogy a magyarok számaránya a reformátusokénál mégis kisebb mértékben csökkent, az a római katolikusok és főként az izraelita felekezetűek – kiknek a század közepén országosan 40 százalékát számíthatjuk magyar anyanyelvűnek¹⁴ – gyors ütemű gyarapodásának köszönhető.

Az 1869-et követő évtizedben – a terület egészének összesített adatait tekintve – a két fő nemzetiség között lényegében visszaálltak a fél évszázaddal korábbi erőviszonyok. A görög szertartású egyházak híveinek számaránya tizenegy év alatt 2,2 százalékponttal, a ruténeké 0,2, a román nyelvűeké pedig kerekén 3 százalékponttal csökkent. Ez főként az évtized eleji demográfiai katasztrófának tulajdonítható. Az 1880. évi népszámlálás időpontjában az érintett törvényhatóságok lakosainak száma több mint 80 ezer fővel volt kevesebb, mint az évtized elején; a népesség fogyása teljes egészében a mai romániai területekre, kilenczted részben pedig a román vallásúakra, illetőleg a román nyelvűekre jutott. A tényleges népfogyatkozásnak a népmozgalmi adatok szerint is csaknem kétharmad része az 1872–1873-ban dúló kolerajárvány – az annak folytán megnövekedett halandóság – következménye. (A kolera pusztítása valószínűleg még annál is nagyobb volt, mint ahogy azt a halálozási statisztika mutatja, mivel sok kolerában elhalt a tömeges halálozás idején nem került be az anyakönyvbe s így elkerülte a számbavételt.)

A román és rutén ajkú népesség számereje nagyobb arányban csökkent, mint a keleti rítusú egyházak híveié – a különbség 1 százalékpontnyi –, ami főként azzal magyarázható, hogy 1869. évi becslésünkben a cigány nyelvűek (akik többségükben görög keleti és görög katolikus vallásúak voltak) az összes népességből jóval kisebb, a román és rutén nyelvű izraeliták viszont nagyobb arányban részesedtek, mint az 1880. évi népszámlálás idején. De szerepet játszik benne a népiskolai felvétellel szemben – Szatmár megyében – mutatókövető rutén, s valószínűleg a román asszimiláció is.

Az 1880. évi népszámlálási közleményben kimutatták az anyanyelv és a felekezet közötti összefüggéseket. A vonatkozó kereszt táblázat (XLIX. melléklet) szerint a Tisza bal partjának öt érintett megyéjében 38,7 ezer volt a görögkeleti és görög katolikus magyarok száma (amit a beszélni nem tudók szétosztásával 40 ezerre kerekíthetünk). Ebből (a beszélni nem tudók hozzászámításával) becslésünk szerint 22,5 ezer lélek a ma Romániához tartozó területekre jutott. (Itt és a továbbiakban vö. a LXII. melléklettel.) A román vallású magyarok száma – mely Fényes Elek nyomán az ortodoxok és görög katolikusok, illetőleg a románok és rutének számának különböztetésében ragadható meg – 1830-ban ugyanezekben a területeken 27,7 (illetve 15,7) ezer, tíz évvel később 39,2 (illetve 25) ezer, 1869-ben pedig – a „másvallású” románok és rutének, illetőleg a keleti szertartást követő egyéb (cigány, tót, német) anyanyelvűek számát azonos nagyságúnak véve – 32,9 (illetőleg 15,3) ezer főre becsülhető. (A zárójeles értékek a jelenkori Erdély területére eső becsült számokat jelölik.) E négy időpont adatainak egybevetése a Fényes Elek korabeli állapotokhoz képest a román és rutén anyanyelvűek körében 1869-ig magyar asszimilálást nem jelez, ilyen irányú elmozdulás csak az 1870-es évtizedben

¹⁴ Vargha Gyula: A magyarság felszázados fejlődése. = Közgazdasági Szemle. XXXVI (1902). 47. köt. 412 p.

mutatkozik. (Innen visszatekintve a görög katolikus magyarság száma, mint arra már utaltunk, 1830-ban enyhén, 1840-ben pedig erősen túlbecsültnek tűnik.) Feltűnő ugyanakkor, hogy míg a római katolikus vallású népesség száma a ma Romániához tartozó területeken 1830-tól 1880-ig a másfélszeresére (60,4 ezerről 91,5 ezerre) nőtt, e felekezet német ajkú híveinek száma ugyanez idő alatt 19,5 ezerről 15 ezerre csökkent. A fogyatkozás túlnyomó részben (3,3 ezer lélekkel) Szatmár megyében és Kővár vidéken következett be. A német ajkúak tényleges vesztesége – a római katolikusokéhoz hasonló arányú növekedést feltételezve körükben is (a felekezet növekményéből azonban a szlovák betelepülést leszámítva) – összesen csaknem 12 ezer, ezen belül Szatmár megyében kb. 9 ezer fő. E veszteség a németek nyelvi beolvadásának következménye – asszimilációjuk különösen a Nagykároly környéki sváb településvidéken volt kiterjedt – és lényegében a magyar nyelvű római katolikusok számát növelte, amely 1830 és 1880 között 40,8 ezerről 68,3 ezerre emelkedett. Hasonló nagyságú a magyar nyelvű zsidóság gyarapodása is; számuk a jelzett területen fél évszázad alatt legalább az ötszörösére nőtt és 1880-ban már meghaladta a 34 ezret.

1890

Feldolgozásunk következő forráskötete, a 1890. évi census eredményeiről beszámoló első közlemény rendhagyó módon nem a tulajdonképpeni népszámlálási kiadványsorozatban jelent meg. A népesség számára, anyanyelvi és hitfelekezeti megoszlására vonatkozó adatokat ez alkalommal az 1892. évben kiadott Helységnévtár tartalmazta.¹⁵ Lélekszámait a mai és a korabeli közigazgatási beosztásnak megfelelően a 23. táblázat összegzi.

23. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1890. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám (.)	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
		1014728	(.)	100,0	367786	242922	216158	187862
Arad	343597	2190	0,6	0,2	2190	–	–	–
Bihar	516704	362610	70,2	35,7	360280	–	2330	–
Kolozs	225199	21394	9,5	2,1	–	–	–	21394
Máramaros	268281	108473	40,4	10,7	–	108473	–	–
Szatmár	323768	231922	71,6	22,9	1818	73478	156626	–
Szilágy	191167	191167	100,0	18,8	3498	18180	38182	131307
Szolnok-Doboka	217550	77952	35,8	7,7	–	42791	–	35161
Ugocsa	75461	19020	25,2	1,9	–	–	19020	–

1880 és 1890 között a magyarság számereje valamennyi mai megye területén nőtt – leginkább Szatmár és Bihar megyében (2,3, illetve 1,7 százalékponttal) –, a románságé ellenben fogyott (legnagyobb arányban, 3,1 százalékponttal, Máramaros megyében). Csökkent a német anyanyelvűként kimutatott népesség számaránya is, Máramaros megyét kivéve, ahol ez az arány a német ajkú (vagyis a jiddisül beszélő) zsidóság gyors iramú gyarapodása következtében 2 százalékponttal erősödött.

A születésgyakoriság az egykori Bihar megyének a mai Romániára eső felében érte el a legmagasabb átlagértéket (évi 49,3 ezreléket), a másik három korabeli megye érintett területein 44,7–45,8 ezrelék között mozgott. A halálozások rátája ugyancsak Bihar megye említett részében a legmagasabb (36,9 ezrelék). Szatmár+Ugocsa területén 34,1 ezrelék volt, míg a máramarosi meyerészben és a Szilágyságban nem emelkedett 32 ezrelék fölé. A természetes szaporulat átlagértéke Máramaros megyében a legkiemelkedőbb: évi 14 ezrelék. De nem sokkal maradt el Bihar és Szilágy megyében sem (ahol 12,5 ezrelék körüli), és a Szatmár+Ugocsa részi 11,7 ezrelék is viszonylag kedvezőnek mondható. Mindehhez Biharban és Máramarosban vándorlási többlet is járult, amely pozitívum éppen e törvényhatóságoknak a jelenkori Erdélyre eső területein összpontosult (lásd a VIII. táblamellékletet). Ez a többlet nem csupán a megyeközi – és feltehetően a megyén belüli – népességcsere eredménye, de a más országokból történt be- (vagy vissza) vándorlás nyereségét is magában foglalja. (A külső vándormozgalmak hatásait a korabeli statisztika – közvetlen adatgyűjtés hiányában – a természetes és tényleges szaporodás két népszámlálás közötti különbözetének, tehát a belső és külső vándorlások egyenlegének, illetőleg a születési hely kimutatása alapján a belső népcsere ugyanazon két időpont közt megvont mérlegének egybevetésével mérte fel.¹⁶ Ezeket a számításokat a XI. táblamelléklet részletezi.)

A román vallású magyarok száma az öt érintett megyében 1890-ben 56,6 ezer, ebből a jelenkori Erdélyre eső területeken kb. 32,1 ezer volt, vagyis 16,6 (illetőleg 9,5) ezerrel több, mint tíz évvel korábban. A magyar anyanyelvű zsidók száma ugyanott 59,6 ezerre, ezen belül a ma Romániához tartozó területeken 43,7 ezerre emelkedett. 11 ezres növekményük túlnyomó része (9,4 ezer fő) a jelenkori Erdély területén jelentkezett.

1893-ban cigányösszeírást hajtottak végre Magyarországon. A felmérésről közzétett kötet mindazon településen megadta a számukat, melyekben a cigányok száma legalább 50 volt és a lakosságnak 10 százalékát tette ki, vagy ha nem érték el ezt az arányt, a számuk legalább 100 volt.¹⁷ Ezeket az eredményeket tájékoztatásul beiktattuk feldolgozásunkba. A számok az 1890. évi sorban szerepelnek, a népszámlálási adatoktól [] különíti el őket. Nyomatékos megkülönböztetésüket az időbeli eltolódáson túl az is

¹⁵ A magyar korona országainak helységnévtára. Szerk. Jekelfalussy József. Budapest, 1892, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. X, 1895 p.

¹⁶ A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. r. Általános népleírás. Budapest, 1893, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. 74.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. I. köt.)

¹⁷ Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás eredményei. Budapest, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal, 1895. 14–16.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. IX. köt.)

indokolja, hogy ez a felvétel más módszert követett, mint a népszámlálások; nem a bevalláson, hanem a helyi hatóságok minősítésén alapult, az alkalmazott kategória pedig gyakorlatilag a nemzetiségi hovatartozás direkt ismervének felel meg. Ennek következtében a cigány összeírás vonatkozó adatai is többnyire nagyobbak, mint a népszámlálás egyéb gyűjtőrovatában szereplő értékek.

1900

Az 1900. évi népszámlálás nyomán, a korábbiaknál gazdagabb feldolgozás eredményeként, tíz kötetnyi közlemény született. Közülük – immár az összes jelenlévő (polgári és katonai) népességre vonatkozóan – az első közlemény tartalmazza a községenkénti általános népleírást. Számaink ebből a kötetből valók.¹⁸

24. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1900. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám (.)	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Megye	(.)	1136059	(.)	100,0	418816	269676	245855	201712
Arad	386100	2360	0,6	0,2	2360	.	.	.
Bihar	577312	412836	71,5	36,3	410412	.	2424	.
Kolozs	253656	21622	8,5	1,9	.	.	.	21622
Máramaros	309598	124903	40,3	11,0	.	124903	.	.
Szatmár	367570	263035	71,6	23,1	1941	80797	180297	.
Szilágy	207293	207293	100,0	18,3	4103	18844	41803	142543
Szolnok-Doboka	237134	82679	34,9	7,3	.	45132	.	37547
Ugocsa	83316	21331	25,6	1,9	.	.	21331	.

A népszámlálást megelőző évtizedben a természetes szaporulat az egykori Bihar megyének a mai Romániára eső részein a születésgyakoriságnak a halandóságnál nagyobb arányú csökkenése, Szilágy megyében pedig a halálozási arányszám enyhe növekedése következtében évi átlagban 9,8 ezrelékre esett vissza. (A legalacsonyabb értékeket az évtized második felében mérték.) A reprodukció indexe a szatmár+ugocsai megyerészekben változatlan maradt (11,7 ezrelék), Máramaros érintett területén viszont a korábbi időszakhoz képest jóval alacsonyabb halálozási arányszám folytán – a születési ráta mérséklődése ellenére – az előző évtizedben számított értéknél magasabb, 14,7 ezrelék volt. A fentebb már ismertetett módszerrel számítva ez időszakban a külföldi (ki- és vissza-, illetve be-) vándorlások mérlege Bihar megyében veszteséges volt, Máramaros megyében csekély, Szatmár és Szilágy megyében pedig komolyabb mértékű pozitív egyenleggel zárult. A belső népcsera mérlegének változása ezzel egyidejűleg Szilágy, valamint Szatmár és különösen Máramaros megyéből erőteljes elvándorlást jelez az ország más részei felé. A tényleges és természetes szaporulat egybevetése ennek ellenére Máramaros érintett részein – vélhetően a külországi migráció pozitív mérlegével összefüggésben – csupán mérsékelt vándorlási veszteséget, Szatmár+Ugocsa ideeső megyerészeiben pedig kisebb arányú vándorlási nyereséget rögzít. Bihar megye területének egészén a bevándorlás többlete ez alkalommal csupán töredéke az egy évtizeddel azelőttiének, a megyének a jelenkori Erdélyre eső területén azonban ez az érték alig csökkent a korábbihoz képest.

A magyarság számereje a mai Bihar és Máramaros megyében töretlen iramban (1,9, illetve 1,1 százalékponttal), Szatmár és Szilágy megyében a korábbinál nagyobb lendülettel (3,1, illetve 1,3 százalékponttal) nőtt. A román nyelvűek számaránya mind a négy megyében tovább csökkent: a visszaesés a mai Szatmár és Bihar megyében a legnagyobb (1,5, illetve 1,7 százalékpont). Igen komoly (2,4 százalékpontos) volt a német ajkúak részarányának csökkenése Szatmár megyében – jóllehet a felekezetek között itt egyedül éppen a római katolikusok pozíciója erősödött –, ami fokozódó sváb asszimilációra utal. Máramaros megyében a magyarság számaránya az izraelita vallásúak térnyerésével párhuzamban erősödött. A zsidó felekezetűek gyors nyelvi magyarosodását az anyanyelvi és vallási kereszt táblázat adatai is – melyek szerint az egykori Máramaros megyében a magyar nyelvű zsidók száma tíz év alatt csaknem megkétszereződött – tanúsítják.

A görögkeleti és görög katolikus magyarok száma az öt megyében 1900-ban 79,1 ezer, az izraelita felekezetű magyaroké 71,2 ezer volt, vagyis tíz év alatt 22,5, illetőleg 11,6 ezerrel nőtt; e növekményből számításaink szerint 13,2, illetve 9,4 ezer a jelenkori Erdély területére jutott.

A cigány anyanyelvűek számát a népszámlálási közlés most sem részletezte, ám ezúttal (mint ahogy a következő népszámlálás alkalmával is) az egyéb rovatban megjegyzés utal rá, ha az illető helységben a felvétel jelentékenyebb számú cigány lakost talált.

1910

Az ötödik – és egyben az I. világháború előtti utolsó – magyar népszámlálást 1910-ben tartották. Eredményeit hat kötetben adták ki, az itt közölt adatokat az első kötet tartalmazza.¹⁹

¹⁸ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség leírása községenként. Budapest, 1901., M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal IV, 45*, 612 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 1. köt.)

¹⁹ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. VI, 50*, 880 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 42. köt.)

25. táblázat

Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1910. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Megye	(.)	1266067	(.)	100,0	475847	299814	267310	223096
Arad	414388	2248	0,5	0,2	2248	–	–	–
Bihar	646301	469079	72,6	37,0	466416	–	2663	–
Kolozs	286687	23509	8,2	1,9	–	–	–	23509
Máramaros	357705	145481	40,7	11,5	–	145481	–	–
Szatmár	396632	284893	71,8	22,5	2231	87019	195643	–
Szilágy	230140	230140	100,0	18,2	4952	20595	45589	159004
Szolnok-Doboka	251936	87302	34,6	6,9	–	46719	–	40583
Ugocsa	91755	23415	25,5	1,8	–	–	23415	–

A kötet fontos újítása az addigi népszámlálási közlésekhez képest, hogy a 100 léleknél népesebb puszták, telepek és egyéb külterületi lakott helyek – vagy esetenként az ennél kisebb egységek – fontosabb demográfiai adatait is bemutatja. Ezeket tájékoztatásul () között megadjuk, de – tekintve, hogy sok, időközben önállósult településrész adatai 1910-ből így sem ismeretesek – a mai közigazgatást követő községi összegzésben nem vettük számításba. A megyei összegeket a hivatalos romániai statisztikai közlemények visszatekintő idősoraihoz igazítottuk. Ennek megfelelően az 1910. évi Bihar megyei összeg magában foglalja a Magyarországon maradt Bagamérhoz tartozó Csákpusztát, illetve a Geszthez tartozó Tiszaradványpuszta lélekszámát (összesen 347 fő), nem tartalmazza viszont Borshoz tartozó Nagyzomlinpuszta, valamint a Nagyszalontához tartozó Simonkereki és egyéb kisebb tanyák adatait (együttes lélekszámuk 704 fő). A Szatmár megyei összeget a Magyarországon maradt községrések – a Szaniszlóhoz tartozó Zsuzsánnamajor és egyéb külterületek, valamint a Börvelyhez tartozó Halmostanya – 987 fővel csökkentik. A mai Máramaros megye korabeli lélekszámát – mely a hivatalos román statisztikai közleményekben 299764 – Tiszalonka és Tiszakarácsonyfalva Csehszlovákiához került részei csökkentik, Nagybocksó, Terebesfejérpatak és Técső Romániához került részei viszont növelik. Közülük csak az utóbbi községrések adatai mutathatók ki (Ferencvölgy és Kövesláz, összesen 968 lakossal).

A kötet további értéke, hogy minden egyes község polgári lélekszámát közli az öt utolsó népszámlálás szerint, s ennek során jegyzetben utal a községek státuszában beállott változásokra, sőt a helyi hatóságoktól bekért jelentések alapján az 1880 óta mutatkozó feltűnő lélekszámváltozásokra is magyarázattal szolgál. Ezeket a népességtörténeti adalékokat szintén beépítettük feldolgozásunkba, kiegészítve egy – ugyancsak az 1880–1910. évi népszámlálási adatokon alapuló – nemzetiségpolitikai indíttatású összeállítás vonatkozó jegyzetanyagával.²⁰

Az eltelt évtized során az élveszületések arányszáma Máramaros érintett részein és Szilágy megyében 2,1–2,3, Biharban 2,9, míg Szatmár+Ugocsa ideeső részein 5 ezrelékponttal volt alacsonyabb, mint a megelőző decenniumban. A halálozási index Máramaros megyében 2,9 ezrelékponttal, a többi megyében azonban ennél jóval nagyobb, általában 5 ezrelék körüli értékkel csökkent. Így a természetes reprodukció rátája Biharban és a Szilágyságban ismét elérte a két évtizeddel korábbi szintet (12,4 ezrelék), Máramarosban tovább emelkedett (15,5 ezrelékre), s csak Szatmár+Ugocsa vidékén süllyedt alig észrevehetően (11,7-ről 11,5 ezrelékre). A tényleges népnövekedés mindenütt elmaradt a természetes szaporulattól, különösen Máramaros és Szatmár megyében. A hiány az előbbi törvényhatóságban a belső népcseré passzívumából adódik, míg az utóbbiban a nagyarányú kivándorlás következménye. A kivándorlást ebben az évtizedben már hivatalosan is számon tartották, az adatgyűjtés azonban – különösen a visszavándorlást illetően – korántsem mondható teljesnek. Az országhatáron túlról távozottak tényleges hiányát ezért a hivatalos nyilvántartás (LXXV. melléklet) és a demográfiai adatok révén következtetett számok (XI. melléklet) között kell keresnünk. (Tájékoztatásul jelezzük, hogy a népmozgalmi adatokat figyelembe véve az ország egész területén a hivatalosan kimutatott 23,7 százalékkal szemben a kivándorlóknak kb. a negyven százalékára becsülhető a visszavándorlók aránya.)²¹

A vándorlási veszteség az érintett törvényhatóságoknak a jelenkori Erdélyre eső területein (ahol városaik összpontosultak) ez alkalommal is mérsékelt volt, mint az illető megye területének egészén, a képzeletbeli határvonalal megosztott Bihar keleti felében pedig – nyilvánvalóan Nagyvárad vonzó hatásának köszönhetően – még csekély vándorlási többlet is mutatkozott. (Vö. a VIII. és XXIV. mellékleteket.)

A természetes népmozgalom és a kivándorlás adatait a statisztikai szolgálat anyanyelv (sőt az előbbieket felekezeti) szerint is részletezte. (LXIV–LXIX., LXXV. mellékletek.) E szerint az élveszületések arányszáma Szatmár és Ugocsa megyében a magyar, Bihar, Máramaros és Szilágy megyében a románok körében volt nagyobb (Bihar megyében a különbség csaknem 9 ezrelékpont a románok javára!), a legmagasabb termékenységi mutatók ugyanakkor a Bihar és Szilágy megyei szlovákokat, a Máramaros és Ugocsa megyei ruténeket, illetve a Máramaros megyei német ajkú (jiddisül beszélő) zsidókat jellemezték. A halandóság kedvezőbb alakulásának köszönhetően Bihar megye kivételével mindenütt a magyar anyanyelvűek kerültek előbbre a természetes szaporulat rangsorában. Máramaros és Szatmár megyében a német, Szilágy megyében pedig a szlovák anyanyelvűek álltak az első helyen. A kisebb lélekszámú, diaszporizálódott nyelvi csoportokat nem számítva a természetes reprodukció átlagértéke a Szatmár megyei románok körében volt a legalacsonyabb, évi 9,9 ezrelék. Ez 1,3 ezrelékponttal kevesebb, mint ugyanott a görög katolikusoké, ami nagyjából a felekezeti román ajkú híveinek mérsékelt születésgyakoriságával magyarázható.

A felsorolt megyékben a kivándorlóknak több mint a fele a magyarok közül került ki (elsősorban Szatmár, Ugocsa és Bihar megyéből), csaknem egynegyedük román volt (túlnyomórészt Szatmár, Bihar és Szilágy megyei), de jelentős számban távoztak

²⁰ Adatok a magyarság térvesztéséről a nemzetiségekkel szemben. Kézirat. É.h.n. 137 p. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára.

²¹ A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1909, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 37. * p., (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 27. köt.) Ua. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 27. * p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 64. köt.)

rutének is Máramaros és Ugocsa megyéből.

A tényleges és természetes népszaporodás különbözete az egyes nemzetiségek esetében nem csupán vándorlásaik veszteséges vagy nyereséges voltára utal, hanem asszimilációjuk vagy asszimilálásuk mértékét is magában foglalja. Ami a nemzetiségeknél az asszimiláció, az a felekezetek között az áttérések folytán előálló nyereség vagy veszteség. Ez a felekezeteknél összehasonlíthatatlanul kisebb, mint a nemzetiségeknél a beolvastás, vagy beolvadás, a felekezetek tényleges és természetes szaporulatának különbözetét tehát nagyjában-egészében vándorlásaik egyenlegével azonosíthatjuk. Az idevonatkozó adatokat a LXXI. és a LXXIII. melléklet tartalmazza.

Míg 1900 és 1910 között az öt érintett megyében a magyarokra az összes népesség természetes szaporulatának 45,2 (a jelenkori Erdélyre eső területükön pedig csupán 41) százaléka jutott, a tényleges gyarapodásból – számottevő kivándorlásuk ellenére – 57,7 (illetőleg 60) százalékban részesedtek. A románokra ellenben, akik az öt megye összes természetes szaporulatának az egyharmadát (a mai Románia határain belül pedig a felét) adták, a tényleges népnövekedésnek mindössze 26,6 (illetve 36,8) százaléka esett. A LXXI. táblamellékletben látható, hogy a tényleges gyarapodás csak a magyarok és az egyéb anyanyelvűek esetében haladta meg jelentősebben a természetes szaporulatot. Az ebből adódó pozitívumot a román és a rutén, valamint az arányaiban is igen jelentékeny német negatívum többszörösen ellensúlyozta. A tényleges és természetes szaporodás egyenlege a görögkeleti és a kisebb létszámú egyházakat leszámítva összességében mindegyik felekezetenél veszteséges volt. A legnagyobb a görög katolikusok, a reformátusok és az izraeliták elvándorlásából adódó hiány. A keleti rítusú egyházak együttesen 14,5 ezer fős vándorlási veszteségével szemben a két felekezethez szorosan kötődő románok, rutének és szerbek tényleges és természetes szaporulatának 37 ezres passzívuma áll. Veszteségük 22,5 ezer lélekkel volt nagyobb, mint amennyit nemzeti egyházaik a vándorlások révén szenvedtek el (a különbözetből 15,2 ezer fő a jelenkori Erdélyre eső területen jelentkezett). Ez az érték főként a magyarság asszimilációs terjeszkedését jelzi (elsősorban a Szatmár+Ugocsa megyei görög katolikus románság rovására), kisebb részben pedig – Bihar és Szilágy megyében – az egyéb (cigány) anyanyelvűek bevallási eltéréseit foglalja magában. A vázolt összefüggéseket az anyanyelvi és felekezeti kereszt táblázat adatai is megerősítik. Ezek szerint a görögkeleti és görög katolikus vallású magyarok száma az említett öt megyében 104,7 ezerre (a jelenkori Erdélyre eső területeken 63,2 ezerre) emelkedett, vagyis tíz év alatt 25,6 ezerrel (illetőleg 17,9 ezerrel) nőtt. Ebből – a görög szertartásúak összesített természetes reprodukciós arányszámát (mely évi 13,3 ezrelék) a magyar nyelvűek nagyobb szaporásága miatt valamelyest felkerekítve – kb. 11,1 ezer (a mai országhatártól keletre pedig 6,3 ezer) jutott a természetes szaporulatra. A fennmaradó 14,5 ezer (illetőleg 11,6 ezer) fős többlet lényegében asszimilációs gyarapodásnak tekinthető. E számot még kb. 60 százalékkal növelte a zsidó és német beolvadás. A magyar ajkú izraeliták száma egy évtized lepergése alatt 86,2 ezerre (a mai romániai részekben 65,8) ezerre, azaz 15 (illetve 12,7) ezerrel nőtt (igaz, e növekmény túlnyomó részét inkább a természetes szaporulat tette ki), míg a római katolikus németek száma 16,2 ezerről 12 ezerre (ezen belül a mai határvonaltól keletre 14,5 ezerről 10 ezerre), vagyis 4,2 (illetőleg 4,5) ezerrel csökkent. A német anyanyelvű katolikusok népességi hiánya valójában még ennél is nagyobb: számuk mintegy 6,5 ezerrel kevesebb annál, mint ami a természetes szaporulatuk folytán tíz év elteltével várható lett volna.

A vázolt népmozgásoknak megfelelően az évtized során a magyar anyanyelvűek aránya a mai Szatmár megye területén ugrásszerűen (6,1 százalékponttal) nőtt, és Máramaros megyében is jelentősen (1,7 százalékponttal) erősödött. Szilágy és Bihar megyében 0,6–0,8 százalékponttal lett nagyobb. A román nyelvűek számereje Szatmár megyében gyengült a legnagyobb mértékben (3,6 százalékponttal), de 1–2 százalékkal a többi megyében is visszaesett. A németajkúak részaránya a mai Szatmár megyében a felére csökkent, s így ott 1910-ben már csak 2,5 százalékos ért el.

1920

A magyar államhatalom összeomlását követően a román hadsereg által megszállt területek nemzetiségi és felekezeti viszonyainak első felmérésére már 1919 elején, az erdélyi Kormányzótanács által elrendelt agrárösszeírás keretében sor került. A helyi előjáróságok jelentéseinek alapuló adatokat az állami statisztikai hivatal közlönyében 1921-ben egy tanulmány keretében megyénkénti összegzésben jelentették meg.²² A következő, szintén közigazgatási célú – a választójogi és közigazgatási reform előkészítése érdekében az erdélyi belügyi államtitkárság által elrendelt – összeírást a kolozsvári tartományi statisztikai hivatal hajtotta végre 1920 decemberében. A nemzetiségi megoszlásra is kiterjedő eredményeket községenként, helységnévtár formájában hozták nyilvánosságra.²³

26. táblázat

Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1920. évi népösszeírás időpontjában*

Megye	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Megye	(.)	1256679	(.)	100,0	478025	296915	262937	218802
Județul Arad	397969	2008	0,5	0,2	2008	–	–	–
Județul Bihor	489680	471447	96,3	37,5	468716	–	2731	–
Județul Cojocna	307052	25950	8,4	2,1	–	–	–	25950
Județul Maramureș	152695	152695	100,0	12,1	–	152695	–	–
Județul Sălaj	226378	226378	100,0	18,0	5013	20200	43556	157609
Județul Sătmăr	299791	299791	100,0	23,9	2288	80853	216650	–
Județul Solnoc-Dobâca	237831	78410	33,0	6,2	–	43167	–	35243

²² Popa, Valeriu – Istrate, N.: Starea economică a Transilvaniei. Notițe statistice. = Buletinul statistic al României. 1921. Nr. 6–7. 139–169. p.

²³ Martinovici, C. – Istrati, N.: Dicționarul Transilvaniei, Banatului și cerorlate ținuturi alipite. Cluj, 1921. 107, 290, 52 p

* A hatalomváltás a korábbi közigazgatási határokat egyelőre érintetlenül hagyta; a megyebeosztáson csupán annyiban változtattak, hogy Ugocsa Romániának juttatott részét (a halmi járás 15 községét) Szatmár megyéhez csatolták.

A kolozsvári statisztikai hivatal igazgatójának és vezető munkatársának összeállításában megjelent kiadványt az adatfelvétel, –feldolgozás és –közlés során alkalmazott kétes eljárások miatt erős fenntartásokkal kell fogadnunk. A kötetet összeadási és nyomdahibákból eredő pontatlanságai miatt a maga korában a román statisztikusok sem tekintették megbízhatónak. A Dicționarul a főbb népességi adatokat, így a lakosság 1910. és 1920. évi lélekszámát, valamint nemzetiségek szerinti megoszlását a helységek betűrendjében tartalmazza; a kötetnek ezt a fő részét az adatokat összegző járási kimutatás vezeti be. Az adattár használata során hamar szembetűnik, hogy az összlakosság száma és az egyes nemzetiségek összesítésével nyert szám gyakran eltérnek egymástól, és az is előfordul, hogy egyes települések vagy azok adatai hiányoznak a kötetből, néha pedig felcserélődnek egymással. A helységnevtárban szereplő községenkénti adatok járáskénti csoportosításával a hibák ellenőrizhetők és korrigálhatók lennének, ilyen fejezetet azonban a Dicționarulban nem találunk.

Jakabffy Elemér, a Magyar Kisebbség című nemzetpolitikai szemle szerkesztője ezt a sziszifuszi munkát annak idején elvégezte, és számításainak eredményeit külön kötetben közreadta.²⁴ Összeállításának hasznát növeli, hogy az 1920. évi román népszámlálás adatait nem egyszerűen az aktuális járási és megyei beosztás szerint részletezve bocsátotta a közönség rendelkezésére, hanem kiegészítette az 1910. évi magyar népszámlálás megfelelő anyanyelvi, illetve felekezeti adataival. Így egyes községeknél különösebb magyarázat nélkül szembeötlenek a Dicționarul pontatlanságai. Az Erdély statisztikájában követett eljárás elvileg alkalmas lehetne a Dicționarul kiigazítására, hiszen a betűrendes részben nyilvánvalóan hibásan közölt, vagy az onnan hiányzó adatok a járási összegek alapján a maguk helyére beállíthatók lennének. A részadatok, illetve a kötetet bevezető megyei és járási kimutatások azonban sok esetben így sem egyeztethetők össze egymással, ami azt a gyanút kelti, hogy a Dicționarul megannyi tévedése nem kizárólagosan felületességnek, hanem szerkesztés közben, vagy a nyomdai munkálatok során utólag történt beavatkozásnak a következménye. Talán Jakabffy is látta, hogy Dicționarul hibáinak mindenre kiterjedő helyreigazítása kivihetetlen, mert nem közli az egyéb nemzetiségűekre vonatkozó adatokat, így munkájában az összlélekszám a nemzetiségi összegek révén eleve nem ellenőrizhető. (Hozzá kell tenni, hogy az Erdély statisztikája sem mentes elírásoktól, s míg szerzője egyes esetekben a Dicționarul nyilvánvaló alaki hibáit javítatlanul hagyta, máskor a vitatható nemzetiségi adatokon akkor is változtatott, ha azok egyébként a községi vagy járási összegekbe hibátlanul beilleszthetők lettek volna.)

Feldolgozásunk során, ahol lehetett, a megfelelő sorok és oszlopok – azaz a községi és járási részadatok vagy összegek – egybevetésével igyekeztünk kijavítani az elírásokat és pontatlanságokat. A Dicționarul adatainak számszakilag hibátlan rekonstruálása azonban nekünk sem sikerült. Az egyértelműen megállapítható tévedések esetében a hibás adatokat kiigazítottuk, máskor viszont el kellett tekintenünk a közbeavatkozástól. Az illető adat kérdéses voltát és a felmerült problémát minden alkalommal jelezzük, akár történt javítás, akár nem.

Az elmondottakból következően a községenkénti adatok alapján hibátlan területi összegzés nem nyerhető. Ezért a Dicționarul megyénkénti és járási eredményeit tekintettük mérvadónak, és ezekből kiindulva, a megfelelő községi adatok le-, illetve hozzászámításával jutottunk a mai közigazgatási beosztás szerinti összegekhez. Az átszámítást nemzetiségenként, az érintett megyék, járások és városok szerint a 27. táblázat részletezi.

27. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocsa és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve nemzetiségenként az 1920. évi népszámlálás időpontjában

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
<i>Bihar megye</i>	478025	261585	174285	2041	40114	28882
Județul Arad	2008	1868	118	6	16	9377
– Plasa Chișineu	2008	1868	118	6	16	9
Județul Bihor	468716	257075	171131	1914	38596	28768
– Plasa Aleșd	47237	37139	5149	170	4779	1300
– Plasa Beiuș	48341	40355	6848	55	1083	833
– Plasa Beliu	3528	3428	57	–	43	42
– Plasa Cefa	14953	13111	1180	5	657	87
– Plasa Ceica	31397	30078	963	30	326	319
– Plasa centrală	51651	26513	23215	655	1268	893
– Plasa Marghita	40554	17326	16207	176	6845	2639
– Plasa Mihailfalău	22747	5279	15546	28	1894	1850
– Plasa Salonta	33689	11636	21053	47	953	864
– Plasa Săcheihid	22239	1788	19453	7	991	904
– Plasa Sălard	24344	11158	12504	56	626	428
– Plasa Tinca	31807	23547	7721	19	520	469
– Plasa Vascău	28148	27276	491	68	313	260
– Municipiu Oradea	68081	8441	40744	598	18298	17880
Județul Sălaj	5013	1975	1582	5	1451	74
– Plasa Șimleul Silvaniei	1196	–	5	5	1186	–
– Plasa Tășnad	3817	1975	1577	–	265	74

²⁴ Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája. Lugos, Magyar Kisebbség, 1923. VII, 143 p.

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
Județul Sătmar	2288	667	1454	116	51	31
– Plasa Careii Mari	2288	667	1454	116	51	31
<i>Máramaros megye</i>	<i>296915</i>	<i>200021</i>	<i>31173</i>	<i>4947</i>	<i>60774</i>	<i>44023</i>
Județul Maramureș	152695	82778	13956	3066	52895	36535
Județul Solnoc-Dobâca	43167	37731	3305	44	2087	1971
– Plasa Ileana Mare	4288	4182	9		97	83
– Plasa Lăpușul Unguresc	26737	22143	3233	37	1324	1264
– Plasa Mănăștur	12142	11406	63	7	666	624
Județul Sălaj	20200	17870	1546	10	774	741
– Plasa Cehul Silvaniei	20200	17870	1546	10	774	741
Județul Sătmar	80853	61642	12366	1827	5018	4776
– Plasa Baia Mare	26795	24054	2247	4	490	464
– Plasa Seini	8877	6260	2016	11	590	557
– Plasa Șomcuta Mare	28393	24885	1579	84	1845	1770
– Orașul Baia Mare	12780	5005	4652	1232	1891	1792
– Orașul Baia Sprie	4008	1438	1872	496	202	193
<i>Szatmár megye</i>	<i>262937</i>	<i>124476</i>	<i>81242</i>	<i>34971</i>	<i>22248</i>	<i>19852</i>
Județul Bihor	2731	1517	983	16	215	134
– Plasa Mihaifalău	2731	1517	983	16	215	134
Județul Sălaj	43556	23201	17186	648	2521	2160
– Plasa Cehul Silvaniei	10521	5342	4275	549	355	321
– Plasa Tășnad	33035	17859	12911	99	2166	1839
Județul Sătmar	216650	99758	63073	34307	19512	17558
– Plasa Arded	32060	16928	4617	9480	1035	741
– Plasa Baia Mare	527	523	–	–	4	4
– Plasa Careii Mari	34525	12502	8169	13218	636	555
– Plasa Oașiu	23435	18401	3317	–	1717	1585
– Plasa Sătmar	33627	16709	11716	3509	1693	1643
– Plasa Seini	17640	14685	860	1027	1068	995
– Plasa Ugocea	22166	12529	6386	985	2266	1609
– Orașul Carei	15294	2938	3337	5932	3087	2571
– Orașul Sătmar*	37376	4543	24671	156	8006	7855
<i>Szilágy megye</i>	<i>218802</i>	<i>150541</i>	<i>55061</i>	<i>188</i>	<i>13012</i>	<i>8454</i>
Județul Cojocna	25950	21036	3939	–	975	693
– Plasa Hida	21915	18705	2365	–	845	655
– Plasa Huedin	4035	2331	1574	–	130	38
Județul Solnoc-Dobâca	35243	33029	692	20	1502	1380
– Plasa Ciachi-Gârbou	14582	13778	274	14	516	407
– Plasa Ileana Mare	20661	19251	418	6	986	973
Județul Sălaj	157609	96476	50430	168	10535	6381
– Plasa Cehul Silvaniei	10482	4868	4792	26	796	729
– Plasa Crasna	30807	21702	5750	1	3354	992
– Plasa Jibou	28389	24256	3269	7	857	830
– Plasa Șimleul Silvaniei	34260	17488	14675	55	2042	919
– Plasa Tășnad	784	771	4		9	9
– Plasa Zalău	36592	24293	11179	2	1118	770
– Orașul Șimleul Silvaniei	6926	1792	3441	38	1655	1580
– Orașul Zalău	9369	1306	7320	39	704	552

* A Dicționarul-ban tévesen szereplő számokat – a megyei összegekkel is egyezően – az 1922. évi román statisztikai évkönyvből átvett adatokkal helyettesítettük.

Romániában a háborút követően több mint egy évtizedig nem került sor hivatalos népszámlálásra, ezért a Dicționarul a vázolt hiányosságok ellenére ma is hasznosítható forrásnak fogadjuk el. Az adatok érvényességével kapcsolatosan a kortárs magyar szakemberek ugyan többször is hangsúlyozták fenntartásaikat (Jakabffy Elemér már a számok pusztá átcsoportosításával a Dicționarul hatáskörét nyújtotta, emellett kifogásait tételesen is kifejtette), kétségeik azonban elsősorban nem a közlés formai hiányosságaival, hanem a nemzetiségi felvétel hitelességével kapcsolatosak. (Igaz, e két mozzanat sok esetben összefügg egymással.) Ebben döntő szerepet játszik, hogy a háború utáni első román felvételek végrehajtói az etnikai összetételt a magyar statisztika gyakorlatától merőben eltérően, az úgynevezett „népi eredet” kritériuma alapján vizsgálták, az így kihozott eredmények pedig kibékíthetetlen ellentétben voltak a megelőző magyar népszámlálások anyanyelvi adataival.

Az 1919. évi összeírás – miután a vallási tagolódást is felmérte – lehetőséget nyújt arra, hogy ezeknek az ellentmondásoknak a megvilágítására az adott felvétel rendszerén belül tegyünk kísérletet. Az 1919. évi felmérés felekezeti és nemzetiségi számait, az 1920. évi román népösszeírás és az 1910. évi magyar népszámlálás adataival párhuzamba állítva Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megye korabeli területén a 28. és 29. táblázat részletezi.

28. táblázat
A népesség felekezet szerint Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocsa és Szilágy megyében
1910-ben és 1919-ben

Felekezet	Szám szerint		Százalék szerint	
	1910	1919	1910	1919
Bihar				
Összesen	488108	495990	100,0	100,0
– Ortodox	222832	231691	45,7	46,7
– Görög katolikus	50745	49303	10,4	9,9
– Római katolikus	58831	53970	12,0	10,9
– Református	124077	130672	25,4	26,4
– Evangélikus	2551	2009	0,5	0,4
– Unitárius	275	204	0,1	0,0
– Izraelita	27247	25921	5,6	5,2
– Egyéb	1550	2220	0,3	0,4
Máramaros				
Összesen	145481	171769	100,0	100,0
– Ortodox	1350	3935	0,9	2,3
– Görög katolikus	95001	104796	65,3	61,0
– Római katolikus	12549	15677	8,6	9,1
– Református	3740	6217	2,6	3,6
– Evangélikus	293	313	0,2	0,2
– Unitárius	36	1292	0,0	0,7
– Izraelita	32510	39420	22,4	23,0
– Egyéb	2	119	0,0	0,1
Szatmár+Ugocsa				
Összesen	308308	295187	100,0	100,0
– Ortodox	2182	4505	0,7	1,5
– Görög katolikus	164246	170405	53,3	57,7
– Római katolikus	58927	52342	19,1	17,7
– Református	58141	48818	18,9	16,5
– Evangélikus	848	587	0,3	0,2
– Unitárius	48	35	0,0	0,0
– Izraelita	23903	18413	7,7	6,3
– Egyéb	13	82	0,0	0,0
Szilágy				
Összesen	230140	235716	100,0	100,0
– Ortodox	9801	11690	4,2	4,9
– Görög katolikus	132741	133186	57,7	56,5
– Római katolikus	15569	15287	6,8	6,5
– Református	60938	64054	26,5	27,2
– Evangélikus	786	1140	0,3	0,5
– Unitárius	77	709	0,0	0,3
– Izraelita	9849	8951	4,3	3,8
– Egyéb	379	699	0,2	0,3

29. táblázat
A népesség anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocsa és Szilágy megyében 1910-ben 1919-ben és 1920-ban

Anyanyelv/nemzetiség	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1919	1920	1910	1919	1920
Bihar						
Összesen	488108	495990	489680	100,0	100,0	100,0
– Román	256159	276119	275831	52,5	55,7	56,3
– Magyar	216811	181549	172855	44,4	36,6	35,3
– Német	3458	3237	1984	0,7	0,6	0,4
– Zsidó	.	25921	29028	.	5,2	5,9
– Egyéb	11680	9164	9982	2,4	1,9	2,1
Máramaros						
Összesen	145481	171769	152695	100,0	100,0	100,0
– Román	73455	80981	82778	50,5	47,2	54,2
– Magyar	28181	18100	13956	19,4	10,5	9,2
– Német	26668	5544	3066	18,3	3,2	2,0
– Zsidó	.	39420	36535	.	23,0	23,9
– Egyéb	17177	27724	16360	11,8	16,1	10,7
Szatmár+Ugocsa						
Összesen	308308	295187	299791	100,0	100,0	100,0
– Román	129207	155423	162067	41,9	52,7	54,1
– Magyar	169636	95839	76893	55,0	32,5	25,6
– Német	7251	12159	36250	2,4	4,1	12,1
– Zsidó	.	18413	22365	.	6,2	7,5
– Egyéb	2214	13353	2216	0,7	4,5	0,7
Szilágy						
Összesen	230140	235716	226378	100,0	100,0	100,0
– Román	136087	145236	139522	59,1	61,6	61,6
– Magyar	87312	76551	70744	37,9	32,5	31,3
– Német	816	842	831	0,4	0,4	0,4
– Zsidó	.	8951	9356	.	3,8	4,1
– Egyéb	5925	4136	5925	2,6	1,7	2,6

A két táblázat oszlopaiból kiténik, hogy amíg a román felvételek nemzetiségi kimutatása szerint a népesség etnikai összetétele feltűnően megváltozott, a vallási megoszlásban (kivált, ha a felekezeteket nemzetiségi jellegük szerint csoportosítjuk) lényegesebb arányeltolódás nem következett be. (Kivéve Máramaros megyét, melynek 1919. évi számai – valószínűleg a bizonytalan határ-megállapítás miatt – éles ellentmondásban vannak mind az előző magyar népszámlálás, mind pedig a rákövetkező román összeírás adataival, s ezért csak bizonyos korrekciók után hozhatók velük összhangba.) Az észlelt módosulások vélhetően tényleges népmozgalmi változásokat takarnak, így az anyanyelv és a felekezet között az évtized elején rögzített összefüggések többé-kevésbé 1919-ben is változatlanok vehetők. Ebből a feltételezésből kiindulva az 1919. évi felekezeti adatok alapján következtetni tudunk a népesség anyanyelvi megoszlására, az ily módon becsült anyanyelvi összetétel és az összeírás által kimutatott etnikai struktúra eltéréseivel pedig a korabeli magyar és román nemzetiségstatisztika felfogásbeli különbségei számszerűsíthetők. Számításainkat – melyeket Máramaros megyében az 1919. évi eredmények megfelelő kiigazításával végeztünk el – a 30. táblázat összegzi.

30. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocsa és Szilágy megye népességének becsült anyanyelvi megoszlása főbb nemzetiségek szerint 1919-ben az 1910. évi anyanyelvi-felekezeti arányszámok és az 1919. évi összeírás felekezeti adatai* alapján

Megye	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Bihar	495990	263613	218267	2899	11211
Máramaros	151769	75921	29000	29394	17454
Szatmár+Ugocsa	295187	135709	151221	6082	2175
Szilágy	235716	138506	90472	839	5899

* A számítás során az 1919. évi összeírásban feltüntetett Máramaros megyei lélekszámot 20 ezerrel kevesebbnek vettük (ebből görög katolikus 10 ezer, római katolikus 3 ezer, református 2,5 ezer, unitárius 1,25 ezer, izraelita 3,25 ezer).

A számítást a román, magyar, német és egyéb anyanyelvűeknek az egyes felekezeten belül 1910-ben képviselt aránya alapján (lásd a LXIII. mellékletet) végeztük el oly módon, hogy az illető felekezet 1919. évi lélekszámából is ugyanezeket a százalékokat számítottuk az egyes nemzetiségekre. (A Máramaros megyei görögkeleti vallásúakat kivéve, akiknek feltűnő növekményét teljes egészében román többletnek vettük.) Az így feltételezett fiktív anyanyelvi értékeket azután a tényleges, „etnikai eredet” szerinti számokkal vetettük egybe. Az eredményt a 31. táblázat tartalmazza.

31. táblázat
A főbb nemzetiségek becsült nyeresége vagy vesztesége (–)
az 1919. évi összeírás etnikai eredet szerinti kimutatásában* a feltételezett anyanyelvi értékekkel szemben
Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocea és Szilágy megyében

Megye	Román	Magyar	Német	Zsidó	Egyéb
Bihar	12506	–36718	338	25921	–2047
Máramaros	5060	–15150	–26350	36170	270
Szatmár+Ugocea	19714	–55382	6077	18413	11178
Szilágy	6730	–13921	3	8951	–1763

* A számítás során az 1919. évi összeírásban feltüntetett Máramaros megyei lélekszámot 20 ezerrel kevesebbnek vettük (ebből magyar 4,25 ezer, német 2,5 ezer, zsidó 3,25 ezer, egyéb 10 ezer)

Összevetésünk szerint a magyar nyelvűek soraiban mindenütt, a német és jiddis anyanyelvűek esetén Máramaros megyében, az egyéb nyelvűeknél pedig Bihar és Szatmár megyében mutathatók ki az 1910. évi felvétellel szembeni – nem népmozgalmi természetű – hiányok. E „népszámlálási” veszteségek következtében minden negyedik magyar anyanyelvűt valamely más nemzetiség oszlopában látjuk viszont. Összesen csaknem 120 ezres veszteségüknek több mint a fele számítható a zsidóságra, egyharmada pedig a román nemzetiségűnek elkönyvelt görögkeleti és görög katolikus magyarokra jutott. A román nyereség részben ebből, részben pedig az egyéb (cigány) nyelvűek veszteségéből került ki. A magyar nyelvűek közül Szatmár megyében további 6–7 ezer főt német, 11 ezret pedig egyéb nemzetiségűnek írhattak be. Ez utóbbiak tényleges besorolása kideríthetetlen; feltevésünk szerint ugyancsak németek (sváb származásúak) lehetnek, ámbar a sváb nemzetiségűek az 1919. összeírás adatait közreadó tanulmány táblázatának kategorizálása szerint a németek rovatában kaptak helyet.

Az 1919. évi összeírás nem rendes úton végrehajtott népszámlálás volt. Az adatokat az erdélyi Kormányzótanács földművelési ügyosztálya által kiküldött kérdőíveken a községi elöljáróságoknak kellett beszolgáltatniuk. A kérdőívek visszajuttatása elhúzódtott és összesítésükre sok nehézség után csaknem egy év elteltével került sor. A világháborús időszak természetes és mechanikus népmozgásainak tényleges mérlege így közelítő biztonsággal csak az 1920. évi összeírás adatai alapján vonható meg.

Az évtized során a népesség száma Szatmár+Ugocea és Szilágy megyében csökkent, s csupán Bihar megyében mutatkozott jelentéktelen, Máramaros megyében pedig említésre érdemes növekedés. A népesség tényleges fogyását a háborús évek születéskiesése, a megnövekedett halálozások, illetve a hatalomváltást kísérő tömeges menekülések együttesen idézték elő. A természetes népmozgalmi tényezőkkel szemben – melyek alakulása többé-kevésbé mindegyik nemzetiség esetében hasonlóképpen éreztette a hatását – ezek a vándormozgások a nemzetiségi összetételt egyértelműen a magyarság hátrányára befolyásolták. A vándorlási egyenleg 28,8 ezer fős passzívuma – melyhez a természetes és a tényleges népszaporulat (vagy fogyás) különbözetéből a harctéren elesettek, a holtak nyilvánított eltűntek és hadifoglyok leszámításával becslés révén jutottunk²⁵ – teljes egészében az elmenekült magyarok hiányából adódik. A magyarság tényleges vándorlási vesztesége azonban az új államhatalom berendezkedését kísérő és a meneküléseket ellensúlyozó román beköltözések folytán még az így kapott értéknél is nagyobbak számítható.

Az összes népesség – s ezen belül a magyar és román nemzetiségűek – tényleges gyarapodásának vagy fogyásának összetevőit a négy érintett megyében 1910 és 1920 között a 32. táblázat részletezi.

32. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok és magyarok tényleges gyarapodásának vagy fogyásának (–)
forrásai Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocea és Szilágy megye területén 1910 és 1920 között
(Ezer fő, becsült adatok)

A népszaporodás vagy fogyás (–) forrásai	Időszak	Összes népesség	Román	Magyar
Természetes szaporulat	1911–1918	35,7	11,0	18,7
Kivándorlás	1911–1915	–12,0	–6,0	–5,0
Belső vándorlások többlete	1911–1918	10,0	–	10,0
Háborús emberveszteség	1914–1918	–35,3	–19,2	–13,9
Természetes szaporulat	1919–1920	25,0	14,0	7,5
Menekülések	1918–1920	–55,0	–	–55,0
Belső vándorlások többlete	1918–1920	28,1	28,1	–
Tényleges szaporodás vagy fogyás	1911–1920	–3,5	27,9	–37,7
A népszámlálási eredmények különbözete	1911–1920	–3,5	65,3	–167,5
Népszámlálási nyereség vagy veszteség	1920	–	37,4	–129,8

²⁵ Források: Mike Gyula: A Magyarbirodalom és a mai Magyarország vérvesztesége a világháborúban. = Magyar Statisztikai Szemle. V (1927). 7. sz. 627. p., Winkler, Wilhelm: Die Totenverluste der öst.ung. Monarchia nach Nationalitäten. Wien, 1919, Verlag Seidl und Sohn. 31–34. p.

A táblázatban szereplő adatok – a népszámlálási eredmények különbözetének és az összes népesség természetes szaporulatának a kivételével – hozzávetőleges becslések. A két fő etnikum természetes szaporulatának kiszámításához 1911–1918 között a magyar statisztikai hivatal népmozgalmi közléseit vettük alapul. Az összes népesség 1919–1920. évi természetes szaporulatát a románok és a magyarok között 1920. évi népességi arányuknak megfelelően osztottuk szét. A menekültek számát (felső értéként) oly módon állapítottuk meg, hogy az 1918 októberé és 1920. decembere között hivatalosan regisztrált összes erdélyi menekültre az 1930. évi magyar népszámlálás születési hely szerinti kimutatásából azt a hányadot számítottuk, amely a Romániához került részekre születettek számából az érintett törvényhatóságokra esett. (Ugyanez a szám a jelenkori Erdély területén 1910-ben összeírt magyar anyanyelvűeknek az érintett részekre eső hányada alapján kb. 45 ezerre csökken.) Az 1911–1915 közötti kivándorlási veszteség a ki- és visszavándorlások mai országterületre történt átszámításával a négy megye érintett részein kb. 16,5 ezer főnyire tehető, mi azonban a visszatérők számát a hivatalosan kimutatottnál többnek vettük, így jött ki a táblázatban szereplő 12 ezres szám. Feltevésünk szerint a magyarok kivándorlásból adódó veszteségeit belső vándormozgalmuk nyereségei bőven ellensúlyozták.

Az előbbiekből következően a 32. táblázat utolsó számsora is – a minuciózus részadatok ellenére – csak nagyságrendeket valószínűsítő becslés. Feltevésünk szerint a négy megyében a magyarság két népszámlálás közti veszteségeinek négyötödét, a románság nyereségének pedig több mint a felét az 1920. évi nemzetiségi számbavétel során alkalmazott módszerek eredményezték. A vonatkozórendelet értelmében például a – többségükben magyar nyelvű és érzelmű – izraelita felekezetűek csak zsidó nemzetiségűként jelentkezhetek az összeíráskor. Csupán ennek az egy rendelkezésnek a következtében – az 1910. évi arányszámok alapján számítva – összesen mintegy 67 ezer fővel kevesebb a négy megyében magyarként összeírtak száma. A menekülés nagyságát valószínűsítő becslés szélső értékeitől függően 40–50 ezren lehetnek azok, akik az 1910. évi népszámlálás idején magyar anyanyelvűnek vallották magukat, 1920-ban azonban vallásuk alapján a románok közé sorolták be őket. És végül 25–30 ezer körülire tehető a „népi hovatarozásuk” alapján papíron visszánémetesített svábok száma.

Hipotézisünket az adatok községenkénti elemzése is alátámasztja. 1910-ben a görögkeleti és görög katolikus vallású magyarok száma az érintett területeken körülbelül 63 ezer volt. Mintegy harmadukat a városokban írták össze, a többiek zöme pedig 105 olyan községben összegyűjtött, ahol a görög szertartású felekezetek nem román vagy rutén (azaz többnyire magyar) nyelvű híveinek száma meghaladta a százat.²⁶ A görög katolikusok és az ortodoxok lélekszáma e településcsoportban összesen 68,7 ezer volt, a román anyanyelvűeké pedig 33,5 ezret tett ki. 813-an voltak a rutének és mintegy 1,1 ezren a cigányok, így a magyar anyanyelvű görögkeletiek és görög katolikusok száma a románokéval egyezően 33,3 ezerre becsülhető. (Számuk ugyanitt 1880-ban még csupán 12–13 ezer körül járt, a két görög rítusú felekezet három évtizedes – 23,3 ezer főnyi – létszámnövekedése tehát csaknem teljes egészében a magyar nyelvűek számát gyarapította.) Az 1920. évi összeírás e 105 községben már 64,6 ezer román nemzetiségűt regisztrált, 31,1 ezerrel több román tehát, mint amennyit az 1910. évi magyar népszámlálás az anyanyelvi hovatarozás szerint kimutatott. (Számuk a többi községben ugyanez idő alatt 16,4 ezerrel fogyott.) A románok számának megduplázódása alighanem annak köszönhető, hogy az összeírás végrehajtói a román nemzeti egyházakhoz való kötődést többnyire a nemzetiségi hovatarozás kritériumának fogták fel. A két ismérv mechanikus megfeleltetése az adatok helységenkénti változásaiból is kikövetkeztethető, sőt e falvak csaknem egyötödében (19 esetben) a román nemzetiségűek 1920. évi száma pontosan megegyezik a görög katolikusok 1910. évi számával. Nem kizárt tehát – miként azt a korabeli magyar szakemberek gyanították –, hogy az 1920. évi összeírás sok esetben „az 1910. évi magyar népszámlálás adatainak egyszerű átvételével, illetőleg ezen adatoknak román érdekek szerint való megfelelő módosításával”,²⁷ vagyis az 1910-es felekezeti adatok nemzetiségi adattá való átírásával történt. A Dictionarul a románok nemzeti hovatarozásának meghatározásában láthatóan a leszármazást vette alapul, eljárása azonban a történelem tényeinek is ellentmond, mivel a görög katolikus vallás Szatmár vidékén nem feltétlenül jelent egyben román eredetet is. Szatmár vármegye telepítésében a XVIII. században a máramarosi hegyekben lakó görög katolikus vallású rutének is részt vettek, akiknek, csakhamar elmagyarosodván, rutén múltjukra később semmi más nem emlékeztetett, mint az, hogy a nép vallásuk miatt „oroszkoknak” nevezte őket. Adorján, Kissár, Lázári, Mikola, Nagypeleske, Sárköz, Sárközújlak, Túrterebes községek görög katolikus lakosai részben vagy egészben mind ilyen elmagyarosodott rutének, akiket a Dictionarul a román lakosság javára könyvelt el.²⁸ E felsorolást – Fényes Elek nyomán – Csedreg, Kak, Kőkényesd, Nagypeleske és Sándorhomok falvakkal egészíthetjük ki; ezekben (Kak kivételével) a későbbi román felvételek már nem is mutatnak ki jelentősebb számú román lakost.

Hasonlóan járt el a Dictionarul a szatmár-nagykárolyi sváb telepítések vidékén, a római katolikus felekezetet a német nemzetiséggel azonosítva. 28 szatmárvidéki községben és Nagykároly városában, ahol a sváb származású lakosság történetileg kimutatható,²⁹ a népszámlálási adatok a következőképp alakultak:

²⁶ Egészen pontosan azokat a falvakat számítottuk ide, ahol a görög szertartású felekezetekhez tartozók, illetőleg a román, rutén vagy szerb anyanyelvűek együttes száma közti különbség több volt, mint 100. Ezek a következők.

Bihar megye: Apátkeresztúr, Belényes, Bihar, Bihardiószeg, Biharfélegyháza, Biharszentandrás, Cécke, Csokaly, Éradony, Erdőgyarak, Érkenéz, Érkeserű, Érmihályfalva, Érselénd, Érsenjén, Értarcsa, Esküllő, Felsőderna, Gálospetri, Gyapju, Izsópallaga, Kőalja, Köröstarján, Margitta, Mezőtelegd, Mezőtelki, Monospetri, Nagyszalonta, Nagyszántó, Piskolt, Székelyhid, Tataros. Máramaros megye: Aknasugatag, Hosszúmező, Kistécső, Rónaszék.

Szilágy megye: Ákos, Érszöllős, Hadad, Kelence, Kerestelek, Kraszna, Magyarcsaholy, Szilágynagyfalva, Szilágypér, Tasnád, Tasnádszántó, Zsibó.

Szatmár megye: Adorján, Aranyosmeggyes, Atya, Avasújváros, Batiz, Batizvasvári, Berend, Börvely, Csanólos, Csengerbagos, Csomaköz, Dobrácsapáti, Domahida, Egri, Érdengeleg, Erdőd, Érendréd, Érkörtvélyes, Gencs, Gilvác, Hirip, Józsefháza, Kak, Kakszentmárton, Kaplony, Kapnikbánya, Kiskolcs, Kissár, Krasznabétek, Krasznaszentmiklós, Krasznaterebes, Lázári, Mezőterem, Mikola, Nagymajtény, Nagypeleske, Nagysomkút, Óvári, Pete, Pettyén, Pusztadaróc, Sándorhomok, Sárköz, Sárközújlak, Szamosdara, Szamosdob, Szaniszló, Szarazberek, Szatmárudvari, Szatmárzsádány, Szinérváralja, Vetés.

Ugocea megye: Csedreg, Halmi, Kőkényesd, Nagytarna, Túrterebes.

²⁷ Kovács Alajos: A nyelvismeret, mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője. 2. = Magyar Statisztikai Szemle. VI (1928). 2. sz. 148. p.

²⁸ [Kardhordó Károly] Cogitator: A szatmárvidéki asszimiláció 5. = Magyar Kisebbség. VII (1928). 7. sz. 245. p.

²⁹ Alsóhomoród, Barlafalu, Csanólos, Csomaköz, Érdengeleg, Erdőd, Gilvác, Józsefháza, Kálmánd, Kaplony, Királydaróc, Krasznabétek, Krasznasándorfalu, Krasznaterebes, Mezőfény, Mezőpetri, Mezőterem, Nagykároly, Nagymadarász, Nagymajtény, Nagyszokond, Nántú, Szakasz, Szaniszló, Szelestyhuta, Szinfalu, Tasnád, Tasnádszántó, Túrterebes.

33. táblázat

A népesség etnikai és felekezeti megoszlása 1880 és 1920 között a szatmári sváb településeken

	1880*	1890	1900	1910	1920
Összesen	50165	57191	64852	69148	67829
– Román	10115	11558	11678	10025	19537
– Magyar	27964	33124	44635	55206	15157
– Német	11469	11999	8565	3792	28424
– Görög katolikus	14929	16588	18764	20090	.
– Római katolikus	23873	28142	32590	34930	.
– Református	7085	7846	8801	9284	.
– Izraelita	3962	4314	4288	4520	3915**

* Az anyanyelvi adatok a beszélni nem tudók szétosztásával.

** Ide a zsidó nemzetiségűek száma került.

Az 1910 előtti adatok a német lakosság esetében is előrehaladott asszimilációról tanúskodnak. Míg e településeken a német anyanyelvűek száma 1880-ban 11,5 ezer, 1890-ben 12,0 ezer volt, ez a szám 1900-ig 3,4 ezerrel, újabb tíz év alatt pedig további 4,8 ezerrel csökkent. Ezzel szemben a Dicționarul ugyanitt a „népi származást” alapul véve több mint 28 ezer sváb lakost talált. E szám még így is 6,5 ezerrel kevesebb a katolikusok 1910. évi számánál; a különbség – a román statisztika által is igazoltan – magyar származású katolikusokat jelez. Az 1910. évi 55,2 ezer magyar anyanyelvűből a reformátusok száma 9,3 ezer, a görög katolikusoké mintegy 10 ezer, a zsidóké 4,5 ezer, a magyar származású katolikusoké pedig – az előbbieket szerint – 6,5 ezer. Ez összesen 30,3 ezer magyar lakost jelent, a 24,9 ezret kitevő maradvány az elmagyarosodott svábok számát adja. A sváb eredet vagy a német hangzású név azonban legfeljebb a „természettudományi módszer” követő statisztikusok fajbiológiai nézőpontjából igazolhatja e népesség német nemzetiséghez sorolását. Ha a magyar statisztika nyelvismereti adatait szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy a 29 településen németül beszélt: 1880-ban 15328, 1890-ben 19979, 1910-ben pedig 15287 személy. A németül beszélő római katolikusok száma 1910-ben 13147 volt. Ha ezt, az 1910. évi népszámlálás esetleges tévedéseit figyelembe véve ki is igazítjuk, a németül beszélő római katolikusok száma 15–16 ezernél többre nem tehető. A Dicționarul által németként kimutatott 28 ezer szatmárvidéki lakosnak tehát közel 9/10-e 1910-ben nem csupán anyanyelve szerint vallotta magát magyarnak, de a „visszanémetesített” svábok fele más nyelven nem is tudott, csak magyarul.³⁰

Az 1920. évi román összeírás adataiban a Tisza bal partján a magyar ajkú görög felekezetűek 1880 és 1910 közötti lélekszám-gyarapodása csaknem teljes egészében elenyészett, a hajdani sváb telepések leszármazottai és az izraelita vallásúak körében pedig a felmérés magyart egyáltalán nem mutatott ki. A román és a magyar népesség-számbavételek közti eltérések – melyek e négy megyében a jelenkori Erdély területén észlelt összes hasonló jellegű veszteségnek csaknem a 60 százalékát tették ki – itt mutatják a legszembetűnőbbet, hogy az 1920. évi felmérés végrehajtói igyekeztek kamatostul visszavenni azt az asszimilációs nyereséget, amelyet a megkésett nemzetállami törekvéseket óhatatlanul is tükröző magyar anyanyelvi felvételek részben valóban megelőlegeztek. A magyarok részaránya a tíz évvel korábbihoz képest a mai Bihar megyében 9,3, Máramaros megyében 10,3, Szatmár megyében pedig 31,4 (!) százalékponttal esett vissza. A Szilágy megyei csökkenés ebben az összehasonlításban szinte már fel sem tűnik, hiszen „mindössze” 4,7 százalékpontot ért el (a magyarság számereje azonban itt is a fél évszázaddal korábban, 1869-ben becsült szint alá süllyedt).

1930

1927 áprilisában a román Belügyminisztérium kísérletet tett a lakosság számának általános ellenőrzésére. Az akció végrehajtói a nemzetiségi hovatartozás kimutatásakor ezúttal is a „népi leszármazás” homályos, erősen aktuálpolitikai töltetű és fajbiológiai színezetű fogalmával operáltak. E művelet során a nemzetiséget sok esetben a lakosok tényleges bevallását figyelmen kívül hagyva, névelemzéssel vagy pedig a felekezeti kötődés alapján állapították meg. A statisztikai hivatal elhatárolódása következtében eleve kudarcrá ítélt, sebtében végrehajtott regisztráció részletes eredményeit nem hozták nyilvánosságra.

Az I. világháború után az első valódi, tudományos alapokon végrehajtott és ily módon hitelt érdemlő népszámlást 1930. december 29-i eszmei időponttal tartották Romániában. A korszakos jelentőségű felvétel az anyanyelvi, nemzetiségi, felekezeti hovatartozás vizsgálatára egyaránt kiterjedt. Eredményeit tíz kötetből álló gazdag adattár tartalmazza, melyek közül az állandó népesség megoszlását községenként az említett ismérvek szerint a második kötet részletezi.³¹

Időközben területi átszervezés is lejárt Romániában. Az új beosztást a közigazgatás egységesítéséről 1925 júniusában hozott törvény alapján a 2465. sz. királyi rendelet szabályozta. A népszámlálás lélekszámadatait immár az új megyei határoknak megfelelően a mai közigazgatási beosztással egybevetve a 34. táblázat tekinti át.

³⁰ Vö. uo. 214–216. p., [Kardhordó Károly] Cogitator: „A szatmári sváb asszimiláció kérdése a magyar statisztika nyelvismereti adatainak megvilágításában.” = Magyar Kisebbség. VIII (1929). 7. sz. 255. p.

³¹ Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuilă. Vol. 2. Neam, limba maternă, religie. București, 1938, Institutul Central de Statistică. CLX, 780 p., 4 t.

34. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1930. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám (.)	Együtt 1386403	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Județul Bihor	510318	493733	96,7	35,6	493733	–	–	–
Județul Cluj	334991	28542	8,5	2,1	–	–	–	28542
Județul Maramureș	161575	161575	100,0	11,6	–	161575	–	–
Județul Satu-Mare	294875	294875	100,0	21,3	–	101115	193760	–
Județul Sălaj	343347	343347	100,0	24,8	33483	21778	107345	180741
Județul Someș	219355	64331	29,3	4,6	–	32836	–	31495

A helyi közigazgatás átszervezése részben a nem román népesség arányának csökkentését célozta azokban a megyékben, ahol az „idegen elemek” aránya a berendezkedő román állam számára kellemetlenül magas volt. Így Szatmár megyét a román jellegű Szolnok-Doboka kápolnokmonostori járásával bővítették, míg ugyaninnen a magyar többségű nagykarolyi járást és az erdődi járás három községét (Dobrád, Nántút és Rákosterebést) Szilágy megyéhez csatolták át. Ugyancsak Szilágy megyéhez került a bihari magyar településvidék északi szeglete, az érmihályfalvi járás, valamint kilenc Szolnok-doboka megyei falu Zsibó környékén (Aranymező, Csokmány, Hegyköz, Kiskeresztes, Nagykeresztes, Komlósújfalú, Szalonnápaták, Szurduk, Tótszállás). A nyugati határszélen délről és északról megnagyobbított Szilágy megye, a Körös-Máramarosvidék névvel illetett „történelmi” országrész területi folytonosságát is megszakítva, Bihar és Szatmár megye közé ékelődött. A közigazgatási változásoknak az érintett törvényhatóságok etnikai összetételére gyakorolt hatását az 1910. és az 1920. évi adatok tükrében a 35. és 36. táblázat szemlélteti.

35. táblázat
Az egyes etnikumok lélekszáma anyanyelv szerint Bihar, Szatmár+Ugocsa és Szilágy megyében 1910-ben

		Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Bihar	a) az 1930. évi megyehatárok között	462244	252208	195054	3408	11574
	b) az 1910. évi megyehatárok között	488108	256159	216811	3458	11680
	c) növekedés (+), illetve csökkenés (-)	-25864	-3951	-21757	-50	-106
Szatmár+Ugocsa	a)	265958	133253	123057	7416	2232
	b)	308308	129207	169636	7251	2214
	c)	-42350	+4046	-46579	+165	+18
Szilágy	a)	316691	152777	156368	1461	6085
	b)	230140	136087	87312	816	5925
	c)	+86551	+16690	+69056	+645	+160

36. táblázat
Az egyes etnikumok lélekszáma nemzetiség szerint Bihar, Szatmár és Szilágy megyében 1920-ban

		Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Egyéb
Bihar	a) az 1930. évi megyehatárok között	463185	267932	156438	1946	27048	9821
	b) az 1920. évi megyehatárok között	489680	275831	172855	1984	29028	9982
	c) növekedés (+), illetve csökkenés (-)	-26495	-7899	-16417	-38	-1980	-161
Szatmár	a)	256696	156642	62941	15637	19851	1625
	b)	299791	162067	76893	36250	22365	2216
	c)	-43095	-5425	-13952	-20613	-2514	-591
Szilágy	a)	313276	168885	101434	21506	14719	6732
	b)	226378	139522	70744	831	9356	5925
	c)	+86898	+29363	+30690	+20675	+5363	+807

A minden szempontból stratégiaiak tekinthető változtatás nemzetpolitikai jelentősége az 1910. évi adatok tükrében világosodik meg. Ezekből ugyanis kitűnik, hogy az új beosztásban a szatmár-ugocsai magyarság még a magyar népszámlálási adatok szerint is elveszítette korábbi többségét (számaránya 55,1 százalékról 46,3 százalékra csökkent), míg a román népesség jelképes (50,1 százalékos) többségre tett szert. A Szilágy megyei románok statisztikai fölényének megőrzéséről pedig (részarányuk ugyanis e változások nyomán az 1910-es népszámlálás adataiban 59,1 százalékról 48,2 százalékra esett vissza, a magyaroké ellenben 37,9 százalékról 49,4 százalékra szökkent fel) az 1920. évi népösszeírás gondoskodott: a „népi hovatartozásra” alapozott kimutatás szerint – a görög szertartású és az izraelita felekezetű, valamint a nagykarolyi járásban a sváb eredetű népesség megfelelő átcsoportosításával – a románság aránya ekkor már 53,9 százalék volt, míg a magyaroké csupán 32,4 százalékot ért el.

37. táblázat
Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–) nemzetiség szerint 1920–1930 között, a népesség száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint, továbbá az anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbözete 1930-ban
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megyében*

	A népesség száma			Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–)		Anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbözete 1930-ban
	Nemzetiség	Anyanyelv		Szám szerint	Ezer főre éves átlagban	
	1920	1930	1930			
Bihar						
Összesen	463185	510318	510318	47133	9,7	–
– Román	267932	314109	313404	46177	15,9	–705
– Magyar	156438	152942	172322	–3496	–2,3	+19380
– Német	1946	2288	2364	342	16,1	+76
– Zsidó/Jiddis	27048	21982	7497	–5066	–20,7	–14485
– Egyéb	9821	18997	14731	9176	63,7	–4266
– Ebből cigány	.	6006	2894	.	.	–3112
Máramaros						
Összesen	152695	161575	161575	8880	5,6	–
– Román	82778	93207	92611	10429	11,8	–596
– Magyar	13956	11174	14285	–2782	–22,1	+3111
– Német	3066	3239	3189	173	5,5	–50
– Zsidó/Jiddis	36535	33828	33239	–2707	–7,7	–589
– Egyéb	16360	20127	18251	3767	20,6	–1876
– Ebből cigány	.	485	124	.	.	–361
Szatmár						
Összesen	256696	294875	294875	38179	13,8	–
– Román	156642	178523	173585	21881	13,1	–4938
– Magyar	62941	74191	94112	11250	16,4	+19921
– Német	15637	9530	7586	–6107	–48,5	–1944
– Zsidó/Jiddis	19851	23967	16772	4116	18,8	–7195
– Egyéb	1625	8664	2820	7039	136,8	–5844
– Ebből cigány	.	3521	946	.	.	–2575
Szilágy						
Összesen	313276	343347	343347	30071	9,2	–
– Román	168885	192821	191144	23936	13,2	–1677
– Magyar	101434	107662	125544	6228	6,0	+17882
– Német	21506	16010	8706	–5496	–29,3	–7304
– Zsidó/Jiddis	14719	13380	9501	–1339	–9,5	–3879
– Egyéb	6732	13474	8452	6742	66,7	–5022
– Ebből cigány	.	6100	2107	.	.	–3993

* Az 1930. évi közigazgatási beosztás szerint.

A két évtizeddel korábbi (a mai országterületre számított) átlagértékekhez képest a húszas évek második felében az élveszületések indexe Bihar megyében csökkent a legnagyobb és Szilágy megyében a legkisebb mértékben (10,8, illetve 6,7 ezrelékponttal), Szatmár megyében 7,8, Máramaros megyében 8,2 ezrelékponttal lett kevesebb. A halandóság mérséklődésének üteme Máramaros, Szatmár és Szilágy megyében megközelítette a születésgyakoriság csökkenését (mindössze 0,2–0,3 ezrelékponttal volt alacsonyabb), csupán Bihar megyében maradt el jelentősen (3,4 ezrelékponttal) attól. A természetes reprodukció rangsora ily módon – Bihar megyét kivéve szinte ugyanazzal az értékekkel – változatlan maradt. (Hangsúlyozva természetesen, hogy a közigazgatási változások következtében az összehasonlítás eltérő megyeterületekre vonatkozik.)

A tényleges népszaporodás ütemét tekintve Szatmár megye áll az első helyen (évi átlagban 13,8 ezreléssel), majd a sorban utána Bihar és Szilágy megye következik (9,7, illetve 9,2 ezreléssel). Máramaros lélekszáma a megye népességének változatlan szaporasága ellenére csak mérsékelten gyarapodott, amit szám szerint is tekintélyes (16 ezer főnyi) vándorlási vesztesége magyaráz.

A magyar nemzetiségűek számaránya egy évtized lepergése alatt a mai Bihar megyében újabb 3,9, Szilágy megyében 2,1, Máramaros megyében pedig 1 százalékponttal csökkent, míg Szatmár megyében 0,7 százalékponttal emelkedett. A románok számereje 1–2 százalékponttal mindenütt nagyobb lett, a legnagyobb mértékben (3,8 százalékponttal) Bihar megyében nőtt. A német nemzetiségűek száma most jóval kevesebb (a négy megyében összesen 11 ezer fővel kisebb), mint 1920-ban volt. E csökkenésből 10 ezer fő a mai Szatmár megyére jutott, ami a németek itteni számarányának 5,1 százalékpontos mérséklődését idézte elő.

A magyarság szempontjából viszonylag kedvezőbb az a kép, amely az anyanyelvi kimutatásban rajzolódik ki: az 1930. évi népszámlálás ugyanis az érintett négy korabeli megyében 60294-gyel több magyar anyanyelvűt talált, mint ahány magyart nemzetiségük szerint regisztráltak ugyanott. Ezzel párhuzamosan a jiddis nyelvűek száma 26148-cal kisebb volt, mint a zsidó nemzetiségűeké, és az anyanyelvi kritérium alapján a románok száma is 7916-tal, a németeké 9222-vel, a cigányoké 10041-gyel, míg az egyéb kategóriába soroltaké 6967-tel maradt el az illető nemzetiség vagy nemzetiségek számától. A felekezeti adatokkal egybevetve az is kiténik, hogy az izraelita vallásúak 7863-mal többen voltak a zsidó nemzetiségűeknél, az ortodox és görög katolikus felekezet híveinek többlete pedig a két egyházhoz nemzeti alapon kötődő etnikumok számához képest (románok, rutének, oroszok stb., ideértve a cigányokat is) elérte a 10 ezer, anyanyelvi hovatartozás szerint pedig a 33 ezer főt. Az anyanyelvi, nemzetiségi, felekezeti adatok interferenciája a kettős kötődésű csoportok változatlan jelenlétéről tanúskodik, különösen Bihar, Szatmár és – az érmihályfalvi, nagykárolyi járásokat is magában foglaló – Szilágy megye területén. Sajnos, e három szempont kínálta informálódási lehetőségeket a népszámlálási közlemény korántsem merítette ki: adatsorai sem az anyanyelvi és nemzetiségi, sem pedig az anyanyelvi/nemzetiségi és felekezeti adatok kombinációját nem tartalmazzák.

A román statisztikusok mindenesetre joggal voltak elégedettek a tudományosság igényét kielégítő kritériumrendszerrel, hiszen a nemzetiségi, anyanyelvi és felekezeti adatok egyidejű vizsgálata – a népszámlálási főigazgató, Sabin Manuilă szavait idézve – „eleven képet nyújt a valóságról”.³² Emlékeztetünk kell azonban arra, hogy ennek – az 1930. évi népszámlálás etnikai adatai nyújtotta – képnek a valóságát a magyar szakemberek egybehangozóan vitatták. A megelőző román népesség-számbavételek (főként az 1927. évi belügyi népszámlálás) körülményeinek ismeretében különösen a nemzetiség közvetlen kérdezésmódjával szemben voltak bizalmatlanok. Nem alaptalanul, hiszen a kortárs magyar bíráló ezúttal is „tömeges visszaélésekről”, az ezzel kapcsolatos „panaszok áradatáról” volt kénytelen beszámolni, szeméremre vetve az illetékeseknek, hogy a népszámlálási törvényben és a végrehajtási utasításban foglalt méltányos elveket figyelmen kívül hagyva a legtöbbször törvényellenes bizalmas utasításokat követték, és névelemzésekkel, a törvényből kihagyott, de titkos útmutatással kikényszerített „originea etnica” alkalmazásával – úgymond – valóságos közelharcot folytattak egy-egy magyar lélek átírásáért.³³ E törvénytelenségek ügyében a bukaresti parlamentben interpellációk hangzottak el, és Willer József 1931. február 6-i képviselőházi beszédéből tudjuk, hogy éppen Szatmár és Szilágy megyében követték el a legtöbb visszaélést a magyarok kárára.³⁴ Már a kérdezőbiztosoknak adott utasítások is jelzik, hogy a „származás szerinti nemzetiség” fogalmától ez a népszámlálás sem tudott teljesen megszabadulni. A kitöltési útmutató ugyanis megkülönböztetett születés szerinti románokat (români de origine/de naștere), akiknek a nemzetisége nem szorult magyarázatra és egyéb nemzetiségű lakosokat, akiknek viszont „ki kellett tüntetni” a származásukat.³⁵ E pontosítást később maguk a román statisztikusok is kritikával illették: „Mivel az utasítás különbséget tesz a nemzetiség kinyilvánításának módját illetően románok, illetve egyéb nemzetiségű állampolgárok között, a számlálóbiztosoknak lehetőségük nyílt arra, hogy ezen utasítás értelmezése által a válaszokat bizonyos mértékig befolyásolják.”³⁶ Érthető tehát, hogy a kor magyar statisztikusai mind a népszámlálás nemzetiségi hovatartozást vizsgáló kérdésére, mind pedig a kérdés által nyert adatokra gyanakvással tekintettek. Az anyanyelv alapján megállapított számokat már a valósághoz közelebb állónak, és a „sok próbát kiállt” magyar adatokkal összehasonlíthatónak ítélték. Hitelesnek azonban csak a népszámlálás községenkénti végeredményeit és felekezeti adatait fogadták el, és ez utóbbi ellenőrző szerepét használták fel annak bizonyítására, hogy a „származásra való beidegzettség” reflexei az 1930-as népszámláláskor ismételtelen működésbe léptek, mégpedig nem csupán a nemzetiségi, hanem az anyanyelvi kimutatások esetében is.

Ezt az ellenőrző számítást – mellyel az 1930. évi népszámlálás adataiban megmutatkozó nyelv- és nemzetiségcserre hozzávetőleges méreteire próbálunk következtetni – Kovács Alajos nyomán³⁷ magunk is elvégeztük. Az eredményeket a 38. táblázat összegzi.

38. táblázat

Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye népességének becsült anyanyelvi megoszlása főbb nemzetiségek szerint, összevetve az 1930. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adataival*

a) A népesség becsült anyanyelvi megoszlása az 1910. évi anyanyelvi-felekezeti arányszámok és az 1930. évi népszámlálás felekezeti adatai alapján

Megye	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Bihar	540472	307881	216838	3317	12436
Máramaros	161575	88847	26571	27304	18853
Szatmár	341958	157020	175203	7353	2382
Szilágy	247956	152391	88381	766	6418

³² Manuilă, Sabin: Die volkspolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens. Bukarest, 1941, Dacia Bücher – Kleine Schriften. 44. p.

³³ Kovács Árpád: Erdély nemzetiségi statisztikája. [2.] = Magyar Kisebbség. XIV (1935). 21. sz. 592–593. p.

³⁴ Mikó Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. Bern, 1987, Európai Protestáns Szabadegyetem. 100. p.

³⁵ Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. 2. IX. p., Fritz László: A népszámlálási törvény. és ezzel kapcsolatos teendők ismertetése. = Magyar Kisebbség. IX (1930). 21. sz. 782. p.

³⁶ BIJI, M. – NICHITA, A.: Populația R. P. R. după naționalitate și limba maternă. Rezultatele provizorii ale recensământului populației din 21 februarie 1956. = Revista de statistică. VI (1957). Nr. 6–7. 15. p.

³⁷ Kovács Alajos: Az erdélyi magyarság és a román statisztika. = Kisebbségvédelem. III (1940). 1–2. sz. 8. p.

Az itt szereplő fiktív értékekhez úgy jutottunk, hogy a jelzett anyanyelveknek az egyes vallásokon belüli 1910. évi arányszámait az 1930-as felekezeti adatokra vetítettük. A számítás Nagyvárad, Szatmárnémeti és az ugcasai területész esetében külön végeztük el. Tekintettel a nagyarányú román betelepülésre, a két említett városban a görög szertartású felekezetek magyar híveinek, a községekben pedig a magyar ajkú görögkeletieknek a számát 1910-hez képest nem emeltük.³⁸ A megnövekedett létszámú egyéb felekezetek nyelvi megoszlására vonatkozóan az 1910. évi arányszámok már nem tekinthetők irányadónak, ezért e felekezetek híveit az összes népesség 1930. évi anyanyelvi arányainak megfelelően osztottuk szét.

b) A főbb nemzetiségek becsült nyeresége vagy vesztesége (–) az 1930. évi népszámlálás anyanyelv szerinti kimutatásában a feltételezett anyanyelvi értékekkel szemben

Megye	Román	Magyar	Német	Jiddis	Egyéb
Bihar	14609	–25035	–846	8784	2488
Máramaros	3764	–12286	–24115	33239	–602
Szatmár	24135	–50771	7825	17825	986
Szilágy	5193	–13133	212	6423	1305

c) A főbb nemzetiségek becsült nyeresége vagy vesztesége (–) az 1930. évi népszámlálás nemzetiség szerinti kimutatásában a feltételezett anyanyelvi értékekkel szemben

Megye	Román	Magyar	Német	Zsidó	Egyéb
Bihar	16334	–46752	–884	23861	7441
Máramaros	4360	–15397	–24065	33828	1274
Szatmár	31494	–82475	16666	26339	7976
Szilágy	3594	–16856	584	8341	4337

* Az 1910. évi közigazgatási határok között.

A nyelv és vallás közötti 1910. évi kapcsolódások alapul vétele talán még egy évtizeddel a hatalomváltás után sem egészen jogosulatlan. Természetesen csupán elméleti konstrukcióról van szó, hiszen az egyes anyanyelvek felekezetenkénti számarányának bizonyos mértékű eltolódásával – a vegyes felekezetekhez tartozó nemzetiségek eltérő szaporulata, a menekülések, a betelepülések, valamint az önkéntes vagy kikényszerített áttérések következtében – eleve számolni kell. (Az ebből adódó torzulások csökkentése érdekében a román vallású magyarok számának becslésekor csak részben vettük figyelembe az érintett felekezetek növekményének reájuk eső részét.) A fentiek alapján a négy megye 1910 és 1930 közötti 120 ezer tényleges szaporulatából így is több mint 110 ezer a román nyelvűekre jutott. (Vö. a 29. és a 38/a táblázatokat.) Az 1910-ben magyar anyanyelvűként bejegyzettek száma ugyanakkor – a reájuk nézve optimális becslés ellenére – két évtized múltán is szinte mocsanatlan maradt (mindössze 5 ezerrel lett több), azaz időközbeni természetes szaporulatukat a háború és a hatalomváltás viszontagságai elsodorták. A fentebb becsült számok és a hivatalos adatok közötti széles sávban kell keresnünk a magyar ajkúak nyelv-, illetve nemzetiségváltása következtében előállott (névleges vagy valódi) népszámlálási veszteségeket. A hiány ennél pontosabban nem körvonalazható: a magyar anyanyelvűek esetében legfeljebb 100 ezer, a magyar nemzetiségűek esetében pedig maximálisan 160 ezer fő lehetett (lásd a 38/b,c. táblázatot). A magyarság soraiból hiányzóak közül 20–21 ezret német, pár ezret cigány és egyéb – a Bihar megyei Érseleendő községben például ukrán, Szentjobb községben pedig szlovák (!)³⁹ – nemzetiségűnek írtak be, míg a többiek fele-fele részben a zsidó, illetve a román nemzetiségűek számát gyarapították.

³⁸ A románok számát és arányát növelő bevándorlás nem csupán a nagyvárosokban mutatható ki (lásd a XXVII. mellékletet), de szemmel láthatóan jelzik azt a magyar nyelvterület fellazítása érdekében folytatott nemzeti célú kolonizáció eredményeként a határ mentén sorakozó új telepek, telepésfalvak is. Ilyen új település volt Bihar megyében Avram Iancu (korabeli nevén Regina Maria), a mai Szatmár megye területén pedig Baba Novac, Gelu, Horea, Lucăceni, Paulian és Scărișoara Nouă. További jelentékeny telepítések történtek még Biharban Biardiószeg, Biharfőlegyháza, Szalárd és Mácsapuszta (eredetileg Regele Ferdinand I., ma Livada de Bihor), illetőleg a mai Szatmár megyében Batiz, Csengerbagos, Domahida, Lázári, Meggyesgombás, Nagykároly, Oláhgyűrűs, Sárköz és Újmárna területén is. A román állam telepítési tevékenységéhez lásd Markos András: A románok telepítései, különös tekintettel az erdélyi telepítésekre. = Kisebbségvédelem. VI (1943). 3–4. sz. 32–54. p., a Szatmár és Bihar vármegyei román telepekről pedig V. Kápolnás Mária levéltári forrásközlését: Javaslat a bukovinai székelyek ideiglenes elhelyezésére. In: Iratok a bukovinai székelyek letelepítéséről és a jugoszláv földreform revíziójáról. = Agrártörténeti Szemle. XXIX (1987) 3–4. sz. 467–470. p.

³⁹ Az említett nemzetiségek nyomát sem a korábbi hivatalos kimutatásokban – beleértve az 1920. évi román összeírást is – sem pedig a későbbiekben nem találni. Utoljára Fényes Elek tett róluk említést a múlt század közepén: „Ér-Selind, magyar falu. Lakja 650 lélek, kik kevés ref. és zsidót kivéve görög katolikusok, s eredetre nézve oroszok, de már csak az öregek tudják még e nyelvet”, „Szent-Jobb, magyar m. v. Lakja 863 r. kath., kik német és tót nyelven is beszélnek, 452. reform.” Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betürendben körülményesen leíratik. IV. kötet. Pesten, 1851, Kozma Vazulnál. 20., 103. p.

A következő román népszámlálásra 1941. április 6-án – az 1930. évi népszámlálási törvényben előírt időponthoz képest négy hónapos késéssel – került sor. Az ország ekkorra már elveszítette két évtizeddel korábban szerzett területeinek java részét; ennek során az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés értelmében Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz.

A Romániában lezajlott népszámlálással közel egy időben Magyarország megnagyobbodott országterületén is sor került népszámlálásra. Mivel az 1940 őszen visszakerült észak-erdélyi részekben a katonai adminisztrációt csak december elejére váltotta fel a polgári közigazgatás, s annak berendezkedése az év végére éppen csak hogy befejeződött, az adatgyűjtés helyi megszervezésének biztosítása arra kényszerítette az illetékeseket, hogy a népszámlálás időpontját az eredetileg tervezett 1940. december 31-ről egy hónappal későbbre, 1941. január 31-re tegyék át. A bécsi döntés határvonala a mai Bihar megye területét is érinti, így annak 1941. évi számaiban két különböző időpont adatai összegeződnek. A több mint két hónapos időeltérés folytán – a határvonaltól délre eső területek természetes népmozgalma, illetve az érintett területeken ez idő alatt is zajló kölcsönös menekülések következtében –, ezen felül pedig jelentős részben az etnikai felvétel szempontjainak különbségei miatt az adatok állaga nem egységes.

Az 1941. évi román népszámlálást az 1930. évihez hasonló alapossággal tervezték meg, eredményei azonban a háborús viszonyok következtében nagyrészt feldolgozatlanok maradtak. E számbavételből csak a népesség „etnikai eredetére” vonatkozó főbb közegszintű adatok láttak napvilágot.⁴⁰

Az 1941. évi magyar népszámlálás végrehajtása során az országterület átmeneti megnagyobbodása következtében kiemelt jelentőséget kapott a népesség etnikai jellemzőinek számbavétele. Ennek keretében – jelesebb statisztikusaink egy részének tartózkodása ellenére – egyes külföldi példák, nem utolsósorban az utódállamok hasonló gyakorlatának figyelembevételével, Teleki Pál miniszterelnöki döntése eredményeként a nemzetiség közvetlen kérdésére is sor került. (Módosult továbbá a magyar statisztika – egyébként joggal vitatható – álláspontja a jiddis és héber nyelv felvételét illetően is, melyek bejegyzése az adatfelvételi űrlapon most lehetővé vált.) A népesség vallás szerinti részletezése az eszmei időpontnak megfelelő anyakönyvi bejegyzés szerinti bevalláson alapult. Kivételt csupán azok az esetek jelentettek, amelyekben az áttérés szabályszerűen megtörtént, de az anyakönyvi bejegyzés elmaradt; ilyenkor az anyakönyvtől eltérő tényleges állapotot kellett figyelembe venni. (Ennek különösen Észak-Erdélyben volt nagy jelentősége az új hatalomváltás utáni tömeges át- és visszatérések miatt.) A népszámlálás főbb demográfiai, közöttük anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti eredményeit községenként bemutató kézirat a háború befejezése után két évvel jelent meg.⁴¹ A kötetet röviddel megjelenése után „bizalmas” anyagnak minősítették és visszavonták. Az elmaradt közlemények pótlására 1975–1985 között – igaz, csak az ország mai területére vonatkozóan – végül is hét kötetben került sor. Az országhatárokon kívül eső községekről és városokról szolgálati használatra egy külön kötet jelent meg, amely lényegében az 1947-es publikáció demográfiai táblaanyagát ismételte meg, de azokon kívül – a meglévő táblák alapján – a községenkénti nyelvismereti adatokat is tartalmazta. Ma már ez a kiadvány is hozzáférhető.⁴²

39. táblázat

Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1941. évi népszámlálások időpontjában

Megye	Lélekszám (.)	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
		1481922	(.)	100,0	559354	347791*	315641	259136
Bihar megye	539727	356196	66,0	24,1	352569	–	3627	–
Kolozs megye	267605	29943	11,2	2,0	–	–	–	29943
Máramaros megye	214816	174996	81,5	11,8	–	174996*	–	–
Szatmár megye	483358	346799	71,7	23,4	–	114656	232143	–
Szilágy megye	283560	283560	100,0	19,1	6558	22955	53548	200499
Szolnok-Doboka	240579	63878	26,5	4,3	–	35184	–	28694
Ugocsa megye	81138	26323	32,4	1,8	–	–	26323	–
Județul Bihor	217894	200227	91,9	13,5	200227	–	–	–

* Tiszalanka és Kistécső 1930. évi adataival

A II. bécsi döntés az érintett területet túlnyomó részben – Bihar megye déli felének kivételével – Magyarországnak ítélte, s ezt követően bizonyos változtatásokkal a közigazgatási határokat is az 1918. évi állapotoknak megfelelően állították vissza. A nagykarolyi járás visszakerült Szatmár megyéhez, az érmihályfalvi járás pedig ismét Bihar megye része lett. Szilágy megyénél maradt azonban Dobra, Nántú, Rákosterebes és a Zsibó környéki szolnok-dobokai falvak, hat további községgel (Bezdédtelek, Csákgorbbó, Csernek, Gorbósalomon, Kiskalocsa, Paptelke) kiegészülve. A halmi járás falvait ugyancsak visszacsatolták Ugocsa megyéhez, míg a kápolnokmonostori járás Szatmár megyénél maradt. Máramaros kárpátaljai részén a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság Huszt székhellyel létrehozta a Máramarosi közigazgatási kirendeltséget. Máramaros vármegye a Romániától visszacsatolt részekben alakult újjá, kibővítve néhány magyar-, illetve románlakta kárpátaljai helységgel (Aknaszlatina, Alsóapsa, Középpapsa, Técső, Tiszaféjéregyház, Visk); Tiszalanka romániai részét ugyanakkor Kárpátaljához csatolták. Tiszalanka és Técső Romániára eső részeinek 1941. évi adatai nem ismeretesek, ezért a két községrészt az 1941. évi megyei összegzésben – az anyanyelvi és nemzetiségi

⁴⁰ Recensământul general al României din 1941 6 aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944, Institutul Central de Statistică. XXIV, 300 p.

⁴¹ Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Szerk. és kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947, Stephaneum. IV, 21, 697 p.

⁴² Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. (Országhatárokon kívüli terület.) Utány. Budapest, 1990, Központi Statisztikai Hivatal. 426 p.

idősorok megfeleltetése érdekében (különös tekintettel a rutén népességre vonatkozó adatok egységességére) – 1930. évi értékeivel szerepeltették. Bihar megyéből a Nagyszalonta, Nagyvárad és a Sebes-Körös völgye vonaltól északra eső részek kerültek Magyarországhoz.

1931 és 1939 között az előző évtized második feléhez viszonyítva a születésgyakoriság Bihar és Szilágy megyében csökkent a legnagyobb arányban: 4,2, illetve 2,5 ezrelépponttal. Máramaros és Szatmár megyében az élveszületések aránya 1,9 ezrelépponttal lett alacsonyabb. Bihar megyében a halandóság is jelentékeny mértékben (3,2 ezrelépponttal) esett vissza, míg Szatmár és Szilágy megyében csupán 1,1–1,5 ezrelépponttal csökkent, Máramaros megyében pedig 0,4 ezrelépponttal nőtt, így a négy megyében a természetes szaporulat értékei – a rangsor változatlansága mellett – közelebb kerültek egymáshoz. A hivatalos népmozgalmi kimutatások szerint a román nemzetiségűek természetes szaporulata a térségben mindenütt jelentősen felülmúlta a magyarokét; reprodukciójuk átlagértéke Máramarosban a tízszerese (!), Bihar megyében csaknem a négyszerese, Szatmárban a kétszerese, de Szilágy megyében is másfélszerese volt a magyarságénak. (LXXIV. melléklet.) Ezek a szembetűnő különbségek óvatosságra intenek az adatok megítélésében. Ilyen mértékű arányeltérés csakis abból adódhat, hogy – az 1930. évi népszámlálás nemzetiségi felvételéhez igazodva – a népmozgalmi statisztikák készítői is a „népi hovatartozás” ingatag kritériumára alapozták kimutatásaikat.

A 40–42. táblázatok azt mutatják, hogy az 1941. évi magyar népszámlálás a vázolt népmozgalmi tendenciákkal szöges ellentétben a négy Tisza bal parti megyében – mint Észak-Erdélyben általában – a Trianon előtti nemzetiségi-anyanyelvi viszonyokat reprodukálta. Ezért az 1941. évi magyar és a megelőző román felvétel etnikai-felekezeti adatai első ránézésre szinte összevethetetlenek egymással. Az etnikai arányok újbóli – gyökeres – átrendeződésében az államhatalmi viszonyok és a politikai légkör megváltozása, a magyar és a román nemzetiségi statisztika szemléletmódjának különbözőségei, valamint a határváltozások által kiváltott kölcsönös népmozgások egyaránt közrejátszottak.

A Külföldieket Ellenőrző Központi Hatóság összeírása szerint 1938. január 1. és 1944. február 26. között 190132-en menekültek Romániából a magyar közigazgatás alatt álló területekre; kb. 100 ezren 1941 februárjáig jutottak át. Az észak-erdélyi megyékben megtelepedettek száma a bécsi döntést követő három és fél év alatt 105894 volt, közülük 7946-an Bihar megyében, 10173-an Nagyváradon, 6622-en Szatmár megyében, 3297-en Szatmárnémetiben, 3264-en Szilágy megyében, 2698-an Máramaros megyében lettek menedéket.⁴³ A magyarok számát ezen felül a trianoni országterületről átköltözöttek is növelték (közöttük sok, az első világháborút követően elűldözött erdélyi magyar is visszatért egykori szülőföldjére).

„Ellentételezésül” románok tömegei kényszerültek elhagyni Erdély északi felét. Számuk az észak-erdélyi menekültek ügyeivel foglalkozó román kormánybiztosság – korántsem teljes – kimutatása szerint 1940. szeptembere és 1942. novembere között 193093 volt, akik közül 1941 februárjáig ugyancsak kb. 100 ezren távoztak korábbi otthonukból. 32780 román Bihar megyéből, 16286 Szatmár megyéből, 26731 Szilágy megyéből, 5573 pedig Máramaros megyéből menekült el.⁴⁴

A magyarság számának és arányának meglepően nagy növekedését az impériumváltozás okozta tömeges népességcsere mellett a vegyes nemzetiségű helységekből élő, két nyelv, két nép között ingadozó rétegek magyarsághoz való visszatérése magyarázza. A megkérdezettek elsősorban a nemzetiségi nyilatkozatot használták fel a szándékuk kifejezésére: az érintett négy északi megyében összesen 32970-nel vallották magukat többnyire magyar nemzetiségűnek, mint magyar anyanyelvűnek. Ezzel szemben a román nemzetiségűek száma 28230-cal volt kevesebb a román anyanyelvűekénél, de hasonló eltérés – a cigányok kivételével – az összes többi jelentősebb számú etnikumnál megfigyelhető (zsidók 2980, németek 2042, szlovákok 1222, rutének 830). A nemzetiségi kérdőpontnak a számlálólappra történt beiktatása az addig elvileg egyöntetű (anyanyelvi) alapokon nyugvó adatszolgáltatást némileg megzavarta, s eltolódásokat okozott a korábbi magyar népszámlálások adataihoz képest. A Központi Statisztikai Hivatal értékelése szerint a népesség egy kisebb részénél „inkább a nemzetiségi válasz felel meg jobban a korábbi anyanyelvi vallomásnak, vagy legalábbis az 1941-ben megállapított anyanyelvi és nemzetiségi adatok között kell keresni az előző magyar népszámlálások anyanyelvi eredményeinek lényegileg megfelelő értékeit.” Ennek az az oka, hogy a kevert vagy kétnyelvű népesség által lakott községekben „a népességnek az a része, illetve annak egy többé-kevésbé nagy hányada, amely felmenőinek nyelvén kívül a magyart ugyanolyan, vagy csaknem ugyanolyan jól beszélt, mint a leszármazására utaló nyelvet és részben objektív, részben érzelmi alapon magát korábban magyar anyanyelvűnek vallotta, most a nemzetiségi kérdésnél tett vallomást a magyarsághoz való tartozás mellett, az anyanyelvi kérdésnél ellenben az egyenlően vagy csaknem egyenlően beszélt két nyelve közül a nem magyart (családi nyelvét) jelölte meg.”⁴⁵ Ezen felül sokan olyanok is magyar nemzetiségüként jelentkeztek, akik nemhogy anyanyelvüként, de semmilyen szinten nem beszélték a magyart. (Ez a jelenség a községi adatok alapján a négy megye 59 helységében mutatható ki. E településeken a magyar anyanyelvűek száma 18472 volt, magyarul összesen 25943 fő tudott – magyar nemzetiségűnek ezzel szemben 31312-en vallották magukat.)

40. táblázat
A népesség anyanyelv szerint Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocsa és Szilágy megyében
1910-ben, 1930 és 1941-ben^a

Anyanyelv	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910 ^b	1930	1941	1910 ^b	1930	1941
Bihar (észak)						
Összesen	296674	338243	356196	100,0	100,0	100,0
– Román	95487	143976	112931	32,2	42,6	31,7
– Magyar	188669	170132	225075	63,6	50,3	63,2
– Német	2945	2309	1461	1,0	0,7	0,4

⁴³ A romániai menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint. = Magyar Statisztikai Szemle. XXIII (1944) 9/12. sz. 398–399., 410. p.

⁴⁴ Az adatokat a román belügyminisztérium levéltári dokumentumai és korabeli sajtóforrások alapján közli: Teroarea Horthysto-faşcista în Nord-vestul României septembrie 1940 – octombrie 1944. Coord. Mihai Fătu, Mircea Muşat. Bucureşti, 1985, Editura Politică. 142–143. p.

⁴⁵ Az 1941. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai. = Magyar Statisztikai Szemle. XXI (1943). 5–6. sz. 244–245. p.

Anyanyelv	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910 ^b	1930	1941	1910 ^b	1930	1941
– Rutén	40	282	184	0,0	0,1	0,0
– Szlovák	7883	10216	12341	2,7	3,0	3,5
– Jiddis	.	8221	2027	.	2,4	0,6
– Cigány	.	1902	1784	.	0,5	0,5
– Egyéb	1650	1205	393	0,5	0,4	0,1
Bihar (dél)						
Összesen	192693	203562	217984	100,0	100,0	100,0
– Román	159663	177807	.	82,9	87,3	.
– Magyar	30487	23752	.	15,8	11,7	.
– Német	523	167	.	0,3	0,1	.
– Rutén	167	6	.	0,1	0,0	.
– Szlovák	244	62	.	0,1	0,0	.
– Jiddis	.	559	.	.	0,3	.
– Cigány	.	1084	.	.	0,5	.
– Egyéb	1609	125	.	0,8	0,1	.
Máramaros						
Összesen	145481	161575	174996	100,0	100,0	100,0
– Román	73455	92611	97352	50,5	57,3	55,6
– Magyar	28181	14285	26553	19,4	8,8	15,2
– Német	26668	3189	2987	18,3	2,0	1,7
– Rutén	16852	17794	20239	11,6	11,0	11,6
– Szlovák	68	59	15	0,0	0,0	0,0
– Jiddis	.	33239	27405	.	20,6	15,6
– Cigány	.	124	301	.	0,1	0,2
– Egyéb	257	274	144	0,2	0,2	0,1
Szatmár+Ugocsa						
Összesen	315154	347598	373122	100,0	100,0	100,0
– Román	139391	190255	165198	44,2	54,7	44,3
– Magyar	165691	120564	192338	52,6	34,7	51,5
– Német	7735	15094	6769	2,5	4,3	1,8
– Rutén	593	401	846	0,2	0,1	0,2
– Szlovák	374	421	415	0,1	0,1	0,1
– Jiddis	.	18330	5851	.	5,3	1,6
– Cigány	.	1258	1532	.	0,4	0,4
– Egyéb	1370	1275	173	0,4	0,4	0,1
Szilággy						
Összesen	244969	263808	283560	100,0	100,0	100,0
– Román	147903	170500	172389	60,4	64,6	60,8
– Magyar	89975	77630	97724	36,7	29,4	34,5
– Német	1127	1090	872	0,5	0,4	0,3
– Rutén	52	19	243	0,0	0,0	0,1
– Szlovák	3727	5749	7354	1,5	2,2	2,6
– Jiddis	.	6791	1556	.	2,6	0,5
– Cigány	.	1733	3347	.	0,7	1,2
– Egyéb	2185	296	75	0,9	0,1	0,0

^a A jelenkori Erdély területén az 1941. évi közigazgatási határok között.

^b A jiddis anyanyelvűek a német, a cigány anyanyelvűek az egyéb rovatban szerepelnek.

41. táblázat
A népesség nemzetiség szerint Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocsa és Szilágy megyében
1930-ban és 1941-ben^a

Nemzetiség	Szám szerint		Százalék szerint	
	1930	1941	1930	1941
Bihar (észak)				
Összesen	338243	356196	100,0	100,0
– Román	147184	107416	43,5	30,2
– Magyar	149014	230023	44,1	64,6
– Német	2255	1206	0,7	0,3
– Rutén	805	178	0,2	0,1
– Szlovák	11083	11829	3,3	3,3
– Zsidó	22327	2573	6,6	0,7
– Cigány	4378	2574	1,3	0,7
– Egyéb	1197	397	0,3	0,1
Bihar (dél)				
Összesen	203562	217984	100,0	100,0
– Román	176610	196057	86,8	90,0
– Magyar	22815	17888	11,2	8,2
– Német	187	422	0,1	0,2
– Rutén	8	.	0,0	.
– Szlovák	90	.	0,0	.
– Zsidó	1557	.	0,8	.
– Cigány	2116	.	1,0	.
– Egyéb	179	3527	0,1	1,6
Máramaros				
Összesen	161575	174996	100,0	100,0
– Román	93207	93567	57,7	53,4
– Magyar	11174	35520	6,9	20,3
– Német	3239	2628	2,0	1,5
– Rutén	19230	19399	11,9	11,1
– Szlovák	73	20	0,1	0,0
– Zsidó	33828	23050	20,9	13,2
– Cigány	485	663	0,3	0,4
– Egyéb	339	149	0,2	0,1
Szatmár+Ugocsa				
Összesen	347598	373122	100,0	100,0
– Román	197276	149836	56,7	40,2
– Magyar	89347	208108	25,7	55,8
– Német	23813	5286	6,9	1,4
– Rutén	3440	876	1,0	0,2
– Szlovák	628	256	0,2	0,1
– Zsidó	26807	6106	7,7	1,6
– Cigány	4453	2506	1,3	0,7
– Egyéb	1834	148	0,5	0,0
Szilágy				
Összesen	263808	283560	100,0	100,0
– Román	168789	168731	64,0	59,5
– Magyar	73715	101009	27,9	35,6
– Német	1573	927	0,6	0,3
– Rutén	34	229	0,0	0,1
– Szlovák	5817	6798	2,2	2,4
– Zsidó	8763	2130	3,3	0,8
– Cigány	4721	3670	1,8	1,3
– Egyéb	396	66	0,2	0,0

^a A jelenkori Erdély területén, az 1941. évi közigazgatási határok között.

42.táblázat
A népesség felekezet szerint Bihar, Máramaros, Szatmár+Ugocsa és Szilágy megyében
1910-ben, 1930 és 1941-ben^a

Felekezet	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1930	1941	1910	1930	1941
Bihar (észak)						
Összesen	296674	338243	356196	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	73374	97708	82601	24,7	28,9	23,2
– Görög katolikus	37677	49207	46803	12,7	14,6	13,1
– Római katolikus	51385	51634	69874	17,3	15,3	19,6
– Református	106684	104200	119317	36,0	30,8	33,5
– Evangélikus	2230	1653	1823	0,7	0,5	0,5
– Unitárius	232	149	522	0,1	0,0	0,2
– Izraelita	24257	28168	29316	8,2	8,3	8,2
– Egyéb	835	5524	5940	0,3	1,6	1,7
Bihar (dél)						
Összesen	192693	203562	217984	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	148495	157239	.	77,1	77,2	.
– Görög katolikus	13576	14769	.	7,0	7,3	.
– Római katolikus	7540	5647	.	3,9	2,8	.
– Református	18932	17177	.	9,8	8,4	.
– Evangélikus	325	113	.	0,2	0,1	.
– Unitárius	43	14	.	0,0	0,0	.
– Izraelita	3016	1657	.	1,6	0,8	.
– Egyéb	766	6946	.	0,4	3,4	.
Máramaros						
Összesen	145481	161575	174996	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	1350	8489	1890	0,9	5,3	1,1
– Görög katolikus	95001	104132	121865	65,3	64,5	69,6
– Római katolikus	12549	10409	13555	8,6	6,4	7,7
– Református	3740	2935	4065	2,6	1,8	2,3
– Evangélikus	293	137	294	0,2	0,1	0,2
– Unitárius	36	37	28	0,0	0,0	0,0
– Izraelita	32510	34089	32846	22,4	21,1	18,8
– Egyéb	2	1347	453	0,0	0,8	0,3
Szatmár+Ugocsa						
Összesen	315154	347598	373122	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	8800	14708	11223	2,8	4,2	3,0
– Görög katolikus	167362	191223	196578	53,1	55,0	52,7
– Római katolikus	58470	57915	72067	18,6	16,7	19,3
– Református	55244	53868	60690	17,5	15,5	16,3
– Evangélikus	844	621	894	0,3	0,2	0,2
– Unitárius	47	44	152	0,0	0,0	0,0
– Izraelita	24374	28291	30578	7,7	8,1	8,2
– Egyéb	13	928	940	0,0	0,3	0,3
Szilágy						
Összesen	244969	263808	283560	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	9836	12376	11273	4,0	4,7	4,0
– Görög katolikus	144557	158166	166934	59,0	59,9	58,9
– Római katolikus	16333	16796	21571	6,7	6,4	7,6
– Református	62664	63566	69909	25,6	24,1	24,7
– Evangélikus	797	771	887	0,3	0,3	0,3
– Unitárius	86	46	98	0,0	0,0	0,0
– Izraelita	10317	8940	8339	4,2	3,4	2,9
– Egyéb	379	3147	4549	0,2	1,2	1,6

^a A jelenkori Erdély területén, az 1941. évi közigazgatási határok között.

A vázolt tényezők együttese számszerűen a tényleges és a természetes szaporulat különbözetében ragadható meg. Ezt nemzetiségenként – a természetes szaporulat becsült értékei alapján – a 43. táblázat utolsó oszlopa tartalmazza. Az itt szereplő értékek részben az előző népszámlálástól eltérő bevallásokat, azaz a magyaroknál reaszimilációs nyereséget, a többi nemzetiségnél pedig hasonló veszteséget takarnak, részben pedig a vándormozgalmak – illetőleg a magyarok és románok esetében a kölcsönös népességcsere – aktívumát vagy passzívumát fedik. Ez utóbbi nagysága pontosan nem ismeretes, azonban a menekültstatisztika törvényhatóságokéi bontásából bizonyos mértékig következtetni lehet rá. A kimutatásban szereplő menekült tömeg felével számolva – s egyúttal feltételezve, hogy az összes népesség hiánya is északról Erdély déli részeire húzódott románokat jelez (főként olyan menekülteket, akik különböző okokból kimaradtak a hivatalos nyilvántartásból) –, továbbá a népmozgalmi statisztika valószínű torzításait is figyelembe véve a magyar-román etnikai viszonylatok fordulata a négy megyében kb. 70–80 ezer embert érínthetett. A többi nemzetiség hasonló veszteségét is figyelembe véve (németek 24,4 ezer, zsidók 65,6 ezer, rutének 7,1 ezer, egyéb nemzetiségűek 12,1 ezer fő) összesen 180–190 ezerre becsülhető a népszámlálás adataiban megmutatkozó – a magyarok sorait gyarapító – nemzetiségváltások száma. 1941-ben tehát a magyarság nem csupán visszanyerte az 1930. évi román népszámlálás idején elszenvedett (maximum 160 ezer főnyire becsült) disszimilációs veszteségét, de nyereségét 20–30 ezer lélekkel még meg is tetézte. E többletre az 1941. évi népszámlálás nemzetiségi bevallásának fentebb jellemzett sajátosságai adnak magyarázatot.

43. táblázat
Tényleges és természetes népszaporodás, valamint a két érték különbözete Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megyében nemzetiség szerint 1930 és 1941 között^a

Főbb nemzetiségek	A népesség száma		Tényleges népszaporodás vagy fogyás (-)	Természetes ^b népszaporodás vagy fogyás (-)	Tényleges és természetes szaporodás különbözete
	1930	1941			
Bihar					
<i>északi rész</i>					
Összesen	306,7	322,6	15,9	22,4	-6,5
- Román	137,5	104,6	-32,9	16,5	-49,4
- Magyar	130,1	199,9	69,8	3,5	66,3
- Német	2,1	1,1	-1,0	*	-1,0
- Zsidó	20,4	2,4	-18,0	0,1	-18,1
- Rutén	0,5	0,1	-0,4	0,1	-0,5
- Egyéb	16,1	14,5	-1,6	2,2	-3,8
<i>déli rész</i>					
Összesen	203,5	217,4	13,9	17,5	-3,6
- Román	176,6	195,6	19,0	15,9	3,1
- Magyar	22,8	17,9	-4,9	0,6	-5,5
- Német	0,2	0,4	0,2	*	0,2
- Egyéb	3,9	3,5	-0,4	1,0	-1,4
Máramaros					
Összesen	161,6	175,0	13,4	21,5	-8,1
- Román	93,2	93,6	0,4	13,6	-13,2
- Magyar	11,2	35,5	24,3	0,1	24,2
- Német	3,2	2,6	-0,6	0,5	-1,1
- Zsidó	33,9	23,1	-10,8	3,8	-14,6
- Rutén	19,2	19,4	0,2	3,6	-3,4
- Egyéb	0,9	0,8	-0,1	-0,1	-
Szatmár					
Összesen	294,9	319,5	24,6	31,3	-6,7
- Román	178,5	144,1	-34,4	21,8	-56,2
- Magyar	74,2	162,2	88,0	4,5	83,5
- Német	9,5	3,8	-5,7	1,1	-6,8
- Zsidó	24,0	5,8	-18,2	2,8	-21,0
- Rutén	3,0	0,9	-2,1	0,6	-2,7
- Egyéb	5,7	2,7	-3,0	0,5	-3,5

Főbb nemzetiségek	A népesség száma		Tényleges népszaporodás vagy fogyás (-)	Természetes ^b népszaporodás vagy fogyás (-)	Tényleges és természetes szaporodás különbözete
	1930	1941			
Szilágy					
Összesen	343,3	365,7	22,4	39,5	-17,1
- Román	192,8	172,7	-20,1	24,3	-44,4
- Magyar	107,6	176,6	69,0	8,9	60,0
- Német	16,0	2,5	-13,5	2,0	-15,5
- Zsidó	13,4	2,6	-10,8	1,1	-11,9
- Rutén	0,8	0,3	-0,5	*	-0,5
- Egyéb	12,7	11,0	-1,7	3,1	-4,8

^a Az 1930. évi közigazgatási határok között.

^b Becslés.

1956

A II. világháború utáni első népszámlálást 1948. január 25-i kezdettel hajtották végre Romániában, a szövetkezesítés előkészítését célzó mezőgazdasági összeírással egybekötve. A vizsgálati szempontjaiban az előző két népszámláláshoz illeszkedő felmérés eredményeiből csupán a népesség számára és anyanyelvi megoszlására vonatkozó főbb előzetes adatokat tették közzé, megyénként és városokként.⁴⁶ Ezek közül a városok adatai helyet kaptak kiadványunkban is.

A következő román népszámlálásra 1956. február 21-én került sor. A munkálatok eredményeit a Központi Statisztikai Igazgatóság négy kötetben publikálta, így 1930 óta első ízben juthattak részletesebb népszámlálási adatokhoz az érdeklődők. Az állandó népesség számát helységenként az átfogó eredményeket közreadó – sorszámozás nélküli – bevezető kötet után megjelent második közlemény tartalmazza. Ugyanez részletezi a nemzetiségi és anyanyelvi adatokat is, de csupán rajonok, városok és városi jellegű település-együttesek szintjéig lebontva.⁴⁷

Románia területi-közigazgatási beosztása az 1956. évi népszámlálás időpontjában alapvetően különbözött a korábbtól. 1950 szeptemberében felszámolták a megyerendszert, a megyék és járások helyén szovjet mintára körzeteket (rajonokat), a rajonok fölé pedig tartományokat szerveztek. Az új elrendezést többször is átalakították, az egyik jelentős módosítást éppen a népszámlálást megelőzően – az 1956. január 10-én kihirdetett 12. sz. rendelet alapján – hajtották végre. A változtatásoknak megfelelően közzétett népszámlálási lélekszámadatokat a mai megyehatárok között a 44. táblázat tekinti át.

44. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1956. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Tartomány, tartományi város, rajon	(.)	1550942	(.)	100,0	574488	367114	337351	271989
Regiunea Baia Mare	712567	712567	100,0	45,9	–	366516	332388	13663
- Oraşul de subordonare regională Baia-Mare	35920	35920	100,0	2,3	–	35920	–	–
- Oraşul de subordonare regională Satu Mare	52096	52096	100,0	3,4	–	–	52096	–
- Raionul Carei	62488	62488	100,0	4,0	–	–	62488	–
- Raionul Cehu-Silvaniei	56094	56094	100,0	3,6	–	28743	13688	13663
- Raionul Lăpuş	56094	51787	100,0	3,4	–	51787	–	–
- Raionul Oaş	62508	62508	100,0	4,0	–	–	62508	–
- Raionul Satu-Mare	83872	83872	100,0	5,4	–	–	83872	–
- Raionul Sighet	79294	79294	100,0	5,1	–	79294	–	–
- Raionul Şomcuta-Mare	88354	88354	100,0	5,7	–	78904	9450	–
- Raionul Tâşnad	48286	48286	100,0	3,1	–	–	48286	–
- Raionul Vişeu	91868	91868	100,0	5,9	–	91868	–	–
Regiunea Cluj	1259073	180331	14,3	11,6	–	598	–	179733
- Raionul Dej	100373	20586	20,5	1,3	–	598	–	19988

⁴⁶ Golopenţia, A. – Georgescu, D. C.: Populaţia Republicii Populare Române le 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. Bucureşti, 1948, Institutul Central de Statistică. 41 p. (Extras din „Probleme economice”. Nr. 2., Martie 1948)

⁴⁷ Recensământul populaţiei din 21 februarie 1956. Vol. 1. Structura demografică a populaţiei. Bucureşti, 1960, Direcţia Centrală de Statistică. LII, 689 p.

	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
– Raionul Cluj	99190	726	0,7	0,1	–	–	–	726
– Raionul Huedin	76023	18771	24,7	1,2	–	–	–	18771
– Raionul Jibou	65313	65313	100,0	4,2	–	–	–	65313
– Raionul Zalău	74935	74935	100,0	4,8	–	–	–	74935
Regiunea Oradea	858743	658044	76,6	42,5	574488	–	4963	78593
– Oraşul de subordonare regională Oradea	98950	98950	100,0	6,4	98950	–	–	–
– Raionul Aleşd	61924	61924	100,0	4,0	61924	–	–	–
– Raionul Beiuş	80726	80726	100,0	5,2	80726	–	–	–
– Raionul Criş	71836	5826	8,1	0,4	5826	–	–	–
– Raionul Lunca-Vaşcăului	61191	50720	82,9	3,3	50720	–	–	–
– Raionul Marghita	68224	68224	100,0	4,4	68224	–	–	–
– Raionul Oradea	80562	80562	100,0	5,2	80562	–	–	–
– Raionul Salonta	70250	70250	100,0	4,5	70250	–	–	–
– Raionul Săcueni	62269	62269	100,0	4,0	57306	–	4963	–
– Raionul Şimleu	78593	78593	100,0	5,1	–	–	–	78593

Az 1956 eleji átrendezés során viszonylag nagy számban nyilvánítottak önálló falvakká korábbi településrészeket (külterületeket, falun kívüli házcsoportokat, tanyákat). A települések száma Bihar megyében 460-ra, Máramaros megyében 248-ra, Szatmár megyében 239-re, Szilágy megyében pedig 297-re emelkedett az 1930. évi 411-gyel, 226-tal, 187-tel, illetve 261-gyel szemben. A feldolgozott népszámlálási kötet jegyzet anyaga az 1956. évi 12. sz. rendelet függeléké alapján gondosan feltünteteti az érintett települések státusában bekövetkezett változásokat. E fontos település- és népesedéstörténeti adalékokat beépítettük feldolgozásunkba. Néhány frissen önállósult helység adatát a népszámlálási kötet nem különíti el, csupán lábjegyzetként közli annál a településnél, amelyhez az illető adatot hozzászámította. E helységek 1956. évi lélekszáma () közé került. Lélekszámuk nem mindig annál a településnél szerepel, amelyből kiváltak; erre külön megjegyzés hívja fel a figyelmet.⁴⁸

Mint említettük, a vonatkozó publikáció csupán a városok és egyes városi jellegű települések adatait részletezi anyanyelv, illetve nemzetiség szerint. 1996-ban azonban a budapesti Központi Statisztikai Hivatal – a bukaresti társintézmény által számítógépes adathordozón rendelkezésére bocsátott szerkesztett anyag alapján – figyelemre méltó forráskötetet jelentetett meg. A kiadvány az 1930., 1956., 1966., 1977. és 1992. évi népszámlálások nemzetiségi (továbbá az 1992. évi népszámlálás felekezeti és anyanyelvi) adatait tartalmazza a mai adminisztratív beosztásnak megfelelően, az alapfokú igazgatási egységek (municipiumok, városok és községek) szerint összegezve.⁴⁹ Ez alapján az 1956. évi községi szintű nemzetiségi adatokat feltüntettük idősorainkban. Bihar megyében Vámosláz, Kiskopács, Felsőderna, Olcsa, Kispapmező, Papfalva, Robogány, Hagymádfalva, Súlyom és Vércsorog községek, Máramaros megyében Nagynyíres és Nagysomkút községek, Szatmár megyében pedig Ákos, Krasznabélték, Borválaszút, valamint Remetemező községek, összesen tehát tizenhat település-együttes adatait tévesen, nem a mai közigazgatási beosztásnak megfelelően összesítették; ezeket kihagytuk az összeállításból.

1941 és 1956 között a négy mai megye területén a népesség az erdélyi átlagnak megfelelő ütemben növekedett. E periódus első fele azonban – melynek számai a világháborús veszteségeket is magukban foglalják – érthető módon még népesedési regressziót jelez: az 1948. évi népszámlálás adatai szerint Máramaros megye népessége 26504, Bihar megye népessége 23031 fővel csökkent, és Szilágy megye népessége is csupán 3444, Szatmár megyéé pedig mindössze 2969 fővel nőtt 1941-hez képest. Ez összesen 43,1 ezer fős fogyatkozást jelent, hasonlóan a négy megye korabeli határai között mutatkozó 48,7 ezer fős csökkenéssel.

Az egykori megyék természetes népmozgalmának mutatói szerint 1941 és 1943 között a születésgyakoriság 5–6, a halandóság pedig 1–3 ezrelékponttal csökkent az előző évtized átlagához képest. Ennélfogva a természetes szaporulat is átlagosan 2,5–3 ezrelékponttal mérséklődött; a visszaesés Bihar megyében volt a legnagyobb arányú (5,6 ezrelékpont). A háborút követő három évben (1945 és 1947 között) a csaknem változatlan halálozási arányszám és az enyhén emelkedő születésgyakoriság következtében a természetes reprodukció mutatói is némiképp javultak, Máramaros megyét kivéve, ahol – az előbbivel ellentétes tendenciák folytán – a természetes szaporulat átlagértéke újabb 1 ezrelékponttal süllyedt és a törvényhatóság, addigi elsőbbségét elvesztve, e tekintetben Szatmár és Szilágy megyékkel egy sorba került.

A háborút közvetlenül megelőző és az azt követő népszámlálás adatait, valamint a két időpont (1941 és 1948) közötti természetes szaporulat (részben számított) értékeit figyelembe véve a négy megyében a népesség 48,7 ezer fős tényleges fogyása és 66,9 ezer fős természetes növekedése között az eltérés – azaz az érintett területek tényleges népességi vesztesége – összesen 115,6 ezer főnyi volt. Ez a szám a nem regisztrált háborús halottakat, az eltűnteket és a vissza nem tért elhurcoltakat, továbbá a magyar közigazgatás megszűnésével és a román főhatalom visszaállításával együtt járó újabb népességcsere egyenlegét foglalja magában.

A háborús események és az ismételt politikai-államhatalmi változások következtében a népesség etnikai arányai is módosultak, román-magyar viszonylatban pedig jelentősen visszarendeződtek 1941-hez képest. Az anyanyelvi viszonyok alakulását a négy egykori megye területén 1930 és 1956 között a 45. táblázat szemlélteti.

⁴⁸ Az említett változások áttekintő rendszerezését lásd Varga E. Árpád: Az 1956. évi román népszámlálás erdély-részi községi adatai a mai közigazgatási beosztás szerint, valamint az 1930. évi népszámlálás főbb anyanyelvi adatai az 1956. évi népszámlálás, az 1956. évié pedig az azt követő népszámlálások közlési szempontjainak megfelelő csoportosításban. A Magyarországtudató Csoport számára készült kézirat. Budapest, 1987. Ismételt oldalsz. [210] p., 4 térc.

⁴⁹ Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930–1992.) Szerk. Kepecs József. Budapest, 1996, Központi Statisztikai Hivatal. 421 p.

45. táblázat
A népesség anyanyelv szerint Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megyében
1930-ban, 1941-ben, 1948-ban és 1956-ban^a

	Szám szerint (Ezer fő)				Százalék szerint			
	1930	1941 ^b	1948	1956 ^c	1930	1941 ^b	1948	1956 ^c
Bihar								
Összesen	510,3	540,5	515,6	553,5	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	313,4	305,8	336,9	367,0	61,4	56,6	65,3	66,3
– Magyar	172,3	213,1	164,9	176,6	33,8	39,4	32,0	31,9
– Német	2,6	1,8	0,4	0,9	0,5	0,3	0,1	0,2
– Egyéb	22,0	19,8	13,4	9,0	4,3	3,7	2,6	1,6
Máramaros								
Összesen	161,6	175,0	150,3	171,2	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	92,6	97,4	109,4	124,7	57,3	55,6	72,8	72,9
– Magyar	14,3	26,5	14,3	17,2	8,8	15,2	9,5	10,0
– Német	3,2	3,0	1,6	2,2	2,0	1,7	1,1	1,3
– Egyéb	51,5	48,1	25,0	27,1	31,9	27,5	16,6	15,8
Szatmár								
Összesen	294,9	319,5	312,4	350,6	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	173,6	158,3	201,6	224,3	58,9	49,5	64,5	64,0
– Magyar	94,1	147,5	104,4	120,4	31,9	46,2	33,4	34,4
– Német	7,6	5,1	1,4	2,9	2,6	1,6	0,5	0,8
– Egyéb	19,6	8,6	5,0	3,0	6,6	2,7	1,6	0,8
Szilágy								
Összesen	343,3	365,7	373,2	392,8	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	191,1	177,7	223,6	227,5	55,7	48,6	59,9	57,9
– Magyar	125,5	172,2	141,4	159,7	36,6	47,1	37,9	40,7
– Német	8,7	2,6	0,6	1,0	2,5	0,7	0,2	0,2
– Egyéb	18,0	13,2	7,6	4,6	5,2	3,6	2,0	1,2

^a Az 1930. évi közigazgatási beosztás szerint.

^b A határ által érintett Bihar megyében a magyar népszámlálás anyanyelvi és a román népszámlálás nemzetiségi adatai együtt.

^c A korábbi közigazgatási beosztás szerint átszámított adatok. Forrás: Sebők László erdélyi történeti-statisztikai helységnévtára. Számítógépes adatbázis, Teleki L. Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest.

A négy megyében 1941 és 1948 között a magyar anyanyelvűek száma 134,3 ezerrel lett kevesebb, míg a román anyanyelvűeké csaknem ugyanannyival, 132,3 ezerrel nőtt. A háború a magyarság hét évnyi természetes szaporulatát valószínűleg felemészítette, emellett a náci haláltáborokban elpusztított vagy a deportálásból vissza nem tért magyar zsidók száma is több mint 45 ezerre becsülhető.⁵⁰ A magyarság további csaknem 90 ezer fős vesztesége az expatriálásokból, illetve a bevallási eltérésekből tevődik össze. Ennek megfelelően a románság növekményének egy részét is a görög rítusú felekezetek kettős kötődésű tagjainak a magyarságtól történt újbóli leválása-leválasztása idézte elő. A magyar anyanyelvűek 1948. évi számaránya ennek ellenére – Bihar megyét kivéve – még így is magasabb volt, mint azt megelőzően a terület egészére kiterjedő utolsó román népszámlálás idején. A román anyanyelvűek számereje szintén nőtt 1930-hoz képest; ez a fejlemény – a természetes népmozgalom, valamint az asszimiláció pozitívumai mellett – a háború utáni újabb betelepüléseknek köszönhető.⁵¹

⁵⁰ Az 1941. évi magyar népszámlálás a négy megyében kereken 101 ezer izraelita vallású lakost mutatott ki, amiből – a 36813 jiddis anyanyelvűt leszámítva – mintegy 64 ezerre tehető a magyarul beszélők száma. A Zsidó Világkongresszus romániai tagozata ugyanezen a területen 1947-ben már csupán 28845 zsidó (azaz izraelita felekezetű) személyt talált, az 1948. évi román népszámlálás pedig az érintett megyékben mindössze 11049 jiddis anyanyelvűt írt össze. (A Zsidó Világkongresszus romániai tagozata 1947. évi felmérésének figyelembevételével. Vö.: Așezările evreilor din România. Memento statistic. București, Congresul Mondial Evreesc, 1947, Secțiunea din România. 32. p. Golopenția, A. – Georgescu, D. C.: i. m. 40–41. p.) E két utóbbi adat különbözete a magyar anyanyelvű izraeliták hozzávetőleges számát adja, amely e szerint – a pár száz dél-bihari magyar nyelvű zsidót leszámítva – több mint 45 ezer fővel az 1941. évinek az egynegyedére csökkent.

⁵¹ Ennek kapcsán fontos utalni arra, hogy a határ mentén a húszas–harmincas években elkezdődött kolonizáció a II. világháborút követően újult erővel folytatódott. A bécsi döntést követően kiürült telepek, telepesezfalvak újranépesültek (feléledt az 1930 után Erdőd és Piskolt határában létrejött két új telepítés is), a mai Szatmár megye térképén pedig 1956-ig további románlakta települések jelentek meg: így Bercu Nou, Dacia, Decebal, Drăgușeni, Mesteacăn, Mícula Nouă, Rațiu és Traian.

Az 1948 és 1956 közötti periódus népmozgalmi adatai nem ismeretesek. A tényleges népnövekedés jelzőszámai szerint a leggyorsabb iramban a mai Máramaros megye lakossága gyarapodott (évi 16,5 ezrelékkal). A növekedés üteme Szatmár megyében az erdélyi átlaghoz közelített (9,5 ezrelék), Bihar megyében annál valamivel kisebb volt (8,5 ezrelék), míg Szilágy megyében messze elmaradt attól (4,4 ezrelék). A belső népességcsere egyenlege ez idő tájt Szatmár és különösen Szilágy megyében jelez komolyabb vándorlási veszteséget; Bihar megye passzívuma ehhez képest elenyésző mértékű, Máramaros megyében pedig az adott periódusban többen telepedtek meg, mint ahányan távoztak onnan. (Vö. a XIII. és XIX. táblamelléleteket.) Ebből következően a természetes szaporulat átlagértékei valószínűleg mindenütt elérték vagy meghaladták a háború előtti szintet; a közvetett adatok bizonyossága szerint a mai Máramaros és Szatmár megye népessége volt a legszaporább.⁵²

1948 és 1956 között a magyar anyanyelvűek számaránya majd mindenütt nőtt (a legnagyobb mértékben, 3 százalékponttal az egykori Szilágy megyében), vagy legalábbis – Bihar megyében – lényegesen nem csökkent. A magyarság térnyerése a románság pozícióvesztésével járt együtt, ami több mint kiegyenlített nemzetiségi népességfejlődésre utal. A magyar anyanyelvűek létszámnövekedésének éves átlaga a valamikori Szatmár megye területén például 17,6, Szilágy megyében 15 ezreléket ért el, szemben e vidékek közismerten szapora románságának 13,2, illetve mindössze 2,1 ezrelékes (!) átlagos gyarapodásával. A román népszámlálások e példátlan fejleményére a magyar anyanyelvűek kötelékéből nyolc évvel korábban különvált népcsoportok részbeni visszatérése kínál kézenfekvő magyarázatot. E – túlnyomóan az államnemzethez tartozók sorait ritkító, mintegy 10–15 ezer főnyire becsülhető – reaszimilációs nyereség azonban, mint azt a későbbiekben látni fogjuk, jórészt illékonyak bizonyult.

1966

Az újabb romániai népszámlálást 1966. március 15-én hajtották végre. Időközben a tartományi rendszert ismét átszervezték. A korábbi Nagybánya tartomány – változatlan közigazgatási határok között – Máramaros, Nagyvárad tartomány pedig – melytől a megszűnt Vaskoh-Lonka rajon egy részét Kolozs tartományhoz csatolták át – Körösvidék néven alakult újjá. Az új beosztás a körzeti rendszert némiképp egyszerűsítette: a korábbi Tasnád rajon Nagykároly, Székelyhid rajon Margitta, Vaskoh-Lonka rajon pedig Belényes rajon része lett. A változtatások során az érintett, illetve az azokkal szomszédos körzetek határai is kis mértékben módosultak. Jelentősen csökkent Nagysomkút rajon területe és lakóinak száma, miután a Nagybányát övező kiterjedt településcsoport a dinamikus fejlődő tartományi város igazgatása alá került.

A ma is érvényes megyerendszer a népszámlálás után két esztendővel, az 1968. február 17-i 2. sz. törvény rendelkezése alapján léptették érvénybe. A népszámlálás részletesen feldolgozott anyaga ennek megfelelően 1969–1970-ben, összesen kilenc kötetben látott napvilágot. A községenkénti demográfiai, köztük az egyes helységek nemzetiségi és anyanyelvi megoszlására vonatkozó adatokat azonban még ezt megelőzően a népszámlálás időpontjában fennálló közigazgatási beosztás szerint, tizenhat tartományi és egy összefoglaló kötetben publikálták.⁵³ Az 1966. évi népszámlálási közlemények két lépcsőben közreadott sorozata kiemelkedően bő adatközlése folytán a román népességi – s egyúttal a nemzetiségi és anyanyelvi – statisztika 1930. évihez fogható fontos bázisának tekinthető.

Az 1966. évi lélekszámadatokat az eredeti csoportosításban, a mai felosztással egybevetve a 46. táblázat ismerteti.

46. táblázat
Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1966. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Tartomány, tartományi város, rajon	(.)	1636601	(.)	100,0	586460	427645	359393	263103
Regiunea Cluj	1207147	167475	13,9	10,2	–	491	–	166984
– Raionul Dej	144916	29981	20,7	1,8	–	491	–	29490
– Raionul Huedin	111975	27526	24,6	1,7	–	–	–	27526
– Raionul Zalău	109968	109968	100,0	6,7	–	–	–	109968
Regiunea Crișana	851386	672879	79,0	41,1	586460	–	4540	81879
– Orașul regional Oradea	134970	134970	100,0	8,2	134970	–	–	–
– Raionul Alesd	69340	69340	100,0	4,2	69340	–	–	–
– Raionul Beiuș	102811	102811	100,0	6,3	102811	–	–	–
– Raionul Criș	67424	5725	8,5	0,4	5725	–	–	–
– Raionul Marghita	115326	115326	100,0	7,0	110786	–	4540	–
– Raionul Oradea	88037	88037	100,0	5,4	88037	–	–	–
– Raionul Salonta	74791	74791	100,0	4,6	74791	–	–	–
– Raionul Șimleu	81879	81879	100,0	5,0	–	–	–	81879

⁵² Ezt megerősítik az 1960. évi tartományi statisztikai évkönyvekben közzétett diagramok is, melyek szerint 1950–1955 között az élveszületési arányszám Nagyvárad tartományban 20–23, Nagybánya tartományban 26–28 ezrelék között mozgott, míg a halandóság szintje Nagyvárad tartományban 14-ről 11 ezrelékre, Nagybánya tartományban pedig 13 ezrelékről 10 ezrelékre süllyedt. Így ebben a periódusban a természetes szaporulat évi átlaga Nagyvárad tartományban hozzávetőlegesen 9, Nagybánya tartományban 15 ezrelék körüli értékre tehető.

⁵³ A feldolgozott kötetek: Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. 1. Populația. Regiunea Crișana, Regiunea Maramureș. București, 1968, Direcția Centrală de Statistică.

	Lélekszám	Együtt	%	Ebből a négy mai megye területére esik				
				%	Bihar	Máramaros	Szatmár	Szilágy
Regiunea Maramureș	796247	796247	100,0	48,7	–	427154	354853	14240
– Orașul regional Baia Mare	108593	108593	100,0	6,7	–	108593	–	–
– Orașul regional Sighetul-Marmației	29771	29771	100,0	1,8	–	29771	–	–
– Orașul regional Satu-Mare	68246	68246	100,0	4,2	–	–	68246	–
– Raionul Carei	105001	105001	100,0	6,4	–	–	105001	–
– Raionul Cehul Silvaniei	51262	51262	100,0	3,1	–	24000	13022	14240
– Raionul Lăpuș	55880	55880	100,0	3,4	–	55880	–	–
– Raionul Oaș	68680	68680	100,0	4,2	–	–	68680	–
– Raionul Satu Mare	90637	90637	100,0	5,6	–	–	90637	–
– Raionul Sighet	57558	57558	100,0	3,5	–	57558	–	–
– Raionul Șomcuta Mare	56198	56198	100,0	3,4	–	46931	9267	–
– Raionul Vișeu	104421	104421	100,0	6,4	–	104421	–	–

1956 és 1965 között Körösvidék tartomány területén az élveszületési arányszám évi átlagban 17 ezrelék volt (eközben az 1956. évi 22 ezrelékről fokozatosan 14 ezrelékre csökkent), míg a halálozások aránya 10–12 ezrelék között váltakozott. Ugyanez idő alatt a születésgyakoriság görbéje Máramaros tartományban hasonló ívben kanyarodott lefelé, ám a csökkenés 5 ezrelékponttal magasabb értéksávban zajlott le, a halandóság indexe pedig 1 ezrelékponttal kedvezőbben alakult, így a természetes szaporulat átlagértéke is (mely meghaladta az évi 12 ezreléket) több mint kétszer akkora volt, mint a körösvidéki részekben. Az 1956–1958. évek átlagai szerint Nagyvárad tartományban a természetes reprodukció aránya a tartományi székhelyen, illetve a ma Arad megyéhez tartozó déli vidékeken – Körös, Honctő és Borosjenő körzetekben – volt a legalacsonyabb, északon – Margitta és Szilágysomlyó körzetekben – pedig a legmagasabb. A természetes szaporulat mutatója Élesd és Belényes rajonokban a tartományi átlag körül ingadozott, Nagyszalonta rajonban elmaradt attól, míg Nagyvárad és Székelyhid, valamint a – mai Fehér megyébe átnyúló – Vaskoh-Lonka rajon területén az átlagosnál kedvezőbben alakult. Nagybánya tartományban – a kiugróan magas (évi 30 ezrelék fölötti) születésgyakoriság következtében – Avas és Visó rajonok népessége bizonyult a legszaporábbnak; az átlagostól számottevően elmaradó reprodukciós értékeket csupán Oláhlapos, Nagykároly, Nagysomkút rajonokban és Szatmárnémeti tartományi városban tapasztalni.⁵⁴

Körösvidék tartomány lélekszáma az 51,1 ezer főnyi természetes szaporulattal szemben mindössze 3,1 ezerrel növekedett, 48 ezer főt tett ki tehát az elvándorlások többlete. Máramaros tartomány vándorlási vesztesége ugyanakkor – 93,3 ezer fős természetes és 83,7 ezer fős tényleges szaporodás mellett – mindössze 9,6 ezer főnyi volt. Az 1966. évi származási statisztika vonatkozó adatai szerint 1955 és 1966 között a mai Máramaros megye területén több mint 11 ezer fős vándorlási többlet, Szatmár megyében 17 ezer fős vándorlási veszteség mutatkozott, míg a Biharban összeírt megyén kívül születettek és a megyén kívül összeírt bihari születésűek számának különbözete alig több mint 9 ezer lelkes hiányról tanúskodik. (Lásd a XIII. és XIX. táblamelléleteket.) A népességcsere számaiban az egykori tartományi és a mai megyei határok között (a népmozgalmi, illetve a születési hely szerinti kimutatás alapján) regisztrált eltérések – a viszonyítási alapok különbözőségén túl – egyrészt tartományon belüli (a regionális központok erőteljes szívóhatását tükröző), másrészt tartományközi (így Körösvidéknek a Bánsággal határos körzeteiből vagy a bezárt rézbányák vidékéről déli-délkeleti irányba gravitáló) vándormozgásokkal magyarázhatók.

A népesség etnikai összetételének változásai szűkebb területi részletezésben csak az 1956. évi rajoni határok közt követhetők nyomon. E szerint a magyar nemzetiségűek számaránya a tíz év során Nagyvárad tartomány területén 0,6 százalékponttal (28,4 százalékról 27,8 százalékra), Nagybánya tartomány területén pedig 1,9 százalékponttal (27,8 százalékról 25,9 százalékra) csökkent, a románoké ellenben 0,8 százalékponttal (68,0 százalékról 68,8 százalékra), illetve 2,9 százalékponttal (65,9 százalékról 68,8 százalékra) emelkedett. A magyarság számereje anyanyelv szerint az előbbinél nagyobb arányban – Nagyvárad tartományban 1,2, Nagybánya tartományban pedig 3 százalékponttal – gyengült. A főbb etnikumok számát, illetve számuk változását a két népszámlálás között nemzetiség, illetve anyanyelv szerint, körzetenként a 47–49. táblázatok részletezik.

47. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, zsidók és cigányok száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint Nagyvárad és Nagybánya tartományok területén 1956-ban

	Összesen	Nemzetiség				Anyanyelv			
		Román	Magyar	Zsidó	Cigány	Román	Magyar	Jiddis	Cigány
Nagyvárad tartomány									
Összesen	858743	584399	243828	5273	4278	581913	253939	837	2143
– Nagyvárad város	98950	35581	58424	3610	28	34501	62804	440	19
Rajonok:									
– Élesd	61924	48114	9178	149	1010	48273	9545	22	650
– Belényes	80726	72411	7809	185	241	72694	7881	43	65
– Körös	71836	45932	16981	13	224	46033	17178	–	149
– Honctő	55276	53918	959	29	19	54089	943	2	93
– Borosjenő	68942	64428	3564	26	168	64660	3585	1	92

⁵⁴ Vö. Anuarul statistic al Regiunii Baia Mare. București, 1960, Direcția Centrală de Statistică – Direcția Regională de Statistică Baia Mare. 36–37. p., Anuarul statistic al Regiunii Oradea. București, 1960, Direcția Centrală de Statistică – Direcția Regională de Statistică Oradea. 38–41. p.

	Összesen	Román	Nemzetiség			Anyanyelv			
			Magyar	Zsidó	Cigány	Román	Magyar	Jiddis	Cigány
– Vaskoh-Lonka	61191	58622	2066	59	75	58779	2082	6	17
– Margitta	68224	42315	21444	375	732	42292	22433	132	179
– Nagyvárád	80562	51779	27512	64	1034	51845	28155	3	344
– Nagyszalonta	70250	49538	20253	151	172	49359	20585	10	183
– Székelyhid	62269	14858	46892	289	75	12394	49677	55	47
– Szilágysomlyó	78593	46903	28746	323	500	46994	29071	123	305

Nagybánya tartomány

Összesen	712567	469499	198093	7735	3923	461150	214541	3653	1406
– Nagybánya város	35920	19320	15322	1059	22	18768	16747	227	7
– Szatmárnémeti város	52096	18120	31204	2390	10	15809	35192	727	5
Rajonok:									
– Nagykároly	62488	21980	39061	399	568	20255	41623	78	67
– Szilágycseh	56094	40658	14291	104	557	41176	14332	34	75
– Oláhlápos	51787	46490	4591	226	262	46452	4846	191	82
– Avas	62508	47431	13916	310	141	47611	14551	108	22
– Szatmárnémeti	83872	45857	35000	188	784	41874	39632	38	329
– Máramarossziget	79294	55842	12649	1550	114	55102	14286	1244	118
– Nagysomkút	88354	76544	10157	485	718	76775	10534	178	427
– Tasnád	48286	27891	19152	132	619	27732	19932	33	198
– Visó	91868	69366	2750	892	128	69596	2866	795	76

48. táblázat

Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, zsidók és cigányok száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint Nagyvárád és Nagybánya tartományok területén 1966-ban

	Összesen	Román	Nemzetiség			Anyanyelv			
			Magyar	Zsidó	Cigány	Román	Magyar	Jiddis	Cigány
Nagyvárád tartomány									
Összesen	861219	592593	239055	1877	5602	590194	244892	157	4638
– Nagyvárád város	122534	56436	62955	1463	47	55785	65141	101	7
Rajonok:									
– Élesd	64449	51081	8895	21	616	51122	8982	7	516
– Belényes	77539	69902	7186	89	241	70026	7183	11	233
– Körös	67424	43159	14709	8	863	43373	14983	–	498
– Honctő	53114	52001	756	10	43	52064	773	–	49
– Borosjenő	63694	59931	3019	24	214	60052	3032	2	181
– Vaskoh-Lonka	50084	49102	853	19	17	49207	807	1	6
– Margitta	71978	45915	21685	80	466	46024	22019	16	223
– Nagyvárád	79736	52265	26329	16	744	52107	26570	1	690
– Nagyszalonta	67462	47085	19323	51	827	46939	19503	–	918
– Székelyhid	61326	15975	44599	58	575	13730	47081	6	406
– Szilágysomlyó	81879	49741	28746	38	949	49765	28818	12	911
Nagybánya tartomány									
Összesen	796247	548019	206076	1343	2657	542375	215399	250	1380
– Nagybánya város	62658	41185	20550	432	88	40959	21265	50	59
– Szatmárnémeti város	68246	31696	34490	466	804	29345	38330	32	57
Rajonok:									
– Nagykároly	64540	24071	39424	82	246	23081	40686	13	100
– Szilágycseh	55696	41516	13649	13	80	41506	13711	3	54
– Oláhlápos	55880	50775	4875	33	153	50854	4896	7	81
– Avas	68680	54739	13614	14	97	54665	13815	5	8
– Szatmárnémeti	84293	46367	34674	6	520	44825	36329	1	500
– Máramarossziget	87329	64668	12626	174	86	64116	13727	79	65
– Nagysomkút	97699	85887	10817	51	522	85931	10949	16	409
– Tasnád	46805	27603	18531	5	11	27497	18823	–	25
– Visó	104421	79512	2826	67	50	79596	2868	44	22

49. táblázat

Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, zsidók és cigányok tényleges szaporodása vagy fogyása (–) nemzetiség, illetve szerint Nagyvárad és Nagybánya tartományok területén 1956–1966 között

a) Szám szerint

	Összesen	Román	Nemzetiség			Román	Anyanyelv		
			Magyar	Zsidó	Cigány		Magyar	Jiddis	Cigány
Nagyvárad tartomány									
Összesen	2476	8194	–4773	–3396	1324	8281	–9047	–680	2495
– Nagyvárad város	23584	20855	4531	–2147	19	21284	2337	–339	–12
Rajonok:									
– Élesd	2525	2967	–283	–128	–394	2849	–563	–15	–134
– Belényes	–3187	–2509	–623	–96	–	–2668	–698	–32	168
– Körös	–4412	–2773	–2272	–5	639	–2660	–2195	–	349
– Honctő	–2162	–1917	–203	–19	24	–2025	–170	2	–44
– Borosjenő	–5248	–4497	–545	–2	46	–4608	–553	1	89
– Vaskoh-Lonka	–11107	–9520	–1213	–40	–58	–9572	–1275	–5	–11
– Margitta	3754	3600	241	–295	–266	3732	–414	–116	44
– Nagyvárad	–826	486	–1183	–48	–290	262	–1585	–2	346
– Nagyszalonta	–2788	–2453	–930	–100	655	–2420	–1082	–10	735
– Székelyhid	–943	1117	–2293	–231	500	1336	–2596	–49	359
– Szilágysomlyó	3286	2838	–	–285	449	2771	–253	–111	606
Nagybánya tartomány									
Összesen	83680	78520	7983	–6392	–1266	81225	858	–3403	–26
– Nagybánya város	26738	21865	5228	–627	66	22191	4518	–177	52
– Szatmárnémeti város	16150	13576	3286	–1924	794	13536	3138	–695	52
Rajonok:									
– Nagykaroly	2052	2091	363	–317	–322	2826	–937	–65	33
– Szilágycseh	–398	858	–642	–91	–477	330	–621	–31	–21
– Oláhlápos	4093	4285	284	–193	–109	4402	50	–184	–1
– Avas	6172	7308	–302	–296	–44	7054	–736	–103	–14
– Szatmárnémeti	421	510	–326	–182	–264	2951	–3303	–37	171
– Máramarossziget	8035	8826	–23	–1376	–28	9014	–559	–1165	–53
– Nagysomkút	9345	9343	660	–434	–196	9156	415	–162	–18
– Tasnád	–1481	–288	–621	–127	–608	–235	–1109	–33	–173
– Visó	12553	10146	76	–825	–78	10000	2	–751	–54

b) Éves átlagban ezer lélekre

	Összesen	Román	Nemzetiség			Román	Anyanyelv		
			Magyar	Zsidó	Cigány		Magyar	Jiddis	Cigány
Nagyvárad tartomány									
Összesen	0,3	1,4	–2,0	–94,4	26,6	1,4	–3,6	–136,0	73,1
– Nagyvárad város	21,2	45,0	7,4	–84,1	51,0	46,8	3,6	–124,8	–91,7
Rajonok:									
– Élesd	4,0	5,9	–3,1	–149,6	–48,2	5,7	–6,0	–99,4	–22,8
– Belényes	–4,0	–3,5	–8,3	–69,6	–	–3,7	–9,2	–117,8	112,0
– Körös	–6,3	–6,2	–14,2	–49,7	116,9	–5,9	–13,6	–	107,4
– Honctő	–4,0	–3,6	–23,5	–99,4	76,9	–3,8	–19,7	*	–61,6
– Borosjenő	–7,9	–7,2	–16,5	–8,0	23,9	–7,3	–16,6	*	65,0
– Vaskoh-Lonka	–19,8	–17,6	–82,6	–101,9	–125,3	–17,7	–87,7	–142,0	–95,0
– Margitta	5,3	8,1	1,1	–129,1	–44,1	8,4	–1,8	–155,8	10,9
– Nagyvárad	–1,0	0,9	–4,4	–119,2	–32,4	0,5	–5,8	*	66,5
– Nagyszalonta	–4,0	–5,0	–4,7	–98,4	130,4	–5,0	–5,4	–198,7	132,8
– Székelyhid	–1,5	7,2	–5,0	–132,7	152,9	10,2	–5,3	–162,3	157,9
– Szilágysomlyó	4,1	5,8	–	–157,3	61,6	5,7	–0,9	–164,6	99,0

	Összesen	Román	Nemzetiség			Cigány	Román	Anyanyelv		Cigány
			Magyar	Zsidó				Magyar	Jiddis	
Nagybánya tartomány										
Összesen	11,0	15,3	3,9	-139,9	-38,2	16,1	0,4	-173,3	-1,9	
– Nagybánya város	42,4	52,8	25,3	-144,2	74,5	53,8	21,1	-351,8	87,6	
– Szatmárnémeti város	26,7	54,2	9,9	-133,9	193,9	59,6	8,5	-182,3	166,7	
Rajonok:										
– Nagykároly	3,2	9,0	0,9	-131,3	-78,6	13,0	-22,8	-143,5	39,5	
– Szilágycseh	-0,7	2,1	-4,6	-155,9	-149,0	0,8	-4,4	-171,1	-32,1	
– Oláhlápos	0,8	8,8	6,0	-148,7	-52,3	9,0	1,0	-184,7	-1,2	
– Avas	9,3	14,2	-2,2	-181,6	-36,7	13,7	-5,2	-182,8	-92,7	
– Szatmárnémeti	0,5	1,1	-0,9	-186,5	-40,2	6,8	-8,6	-183,8	41,0	
– Máramarossziget	9,6	14,6	-0,2	-158,6	-27,8	15,0	-4,0	-175,1	-57,9	
– Nagysomkút	10,0	11,4	6,3	-160,9	-31,4	11,2	3,8	-166,0	-4,3	
– Tasnád	-3,1	-1,0	-3,3	-185,6	-191,8	-0,8	-5,7	-205,0	-154,9	
– Visó	12,7	13,5	2,7	-171,2	-87,1	13,3	0,1	178,1	-109,5	

A román nemzetiségűek számának növekedési üteme a két tartomány területén másfélszerese volt az összlakosságának, és tizenegyszer olyan gyorsan gyarapodtak, mint a magyarok. Tényleges szaporulatuk évi átlagértéke a tartományi központokban (különösen Nagybánya városban), illetve Máramarossziget, Avas, Visó, Nagysomkút és – anyanyelv szerint – Nagykároly, valamint Székelyhid rajonban volt a legmagasabb. Ütemét tekintve mérsékeltebb, szám szerint azonban viszonylag jelentős a növekményük Oláhlápos, Margitta, Élesd és Szilágysomlyó, továbbá – ugyancsak anyanyelv szerint – Szatmárnémeti rajonokban is. Számuk Nagyvárad, Szilágycseh és Tasnád rajonokban alig változott, Nagyvárad tartomány déli felében viszont komoly mértékben fogyott. Említésre méltó magyar lélekszám-növekedés csak a tartományi városokban (elsősorban Nagybányán) tapasztalható; a magyarok száma a körzetek többségében – Nagysomkút, Oláhlápos, valamint (nemzetiség szerint) Margitta és Nagykároly rajonokat kivéve – stagnált vagy csökkent. A magyarok tíz évnyi természetes szaporulata a két tartomány területén a szükséges támpontok hiányában nehezen becsülhető. (Születési többletük optimális számítás szerint is legfeljebb 25 ezer fő körüli lehetett; ennek bő kétharmada Nagybánya tartományra jutott). Mindenesetre valószínű, hogy tényleges szaporodásuk csekély voltában, vagy éppenséggel számuk fogyatkozásában a természetes népmozgalmi tényezők mellett a mechanikus népmozgások és bizonyos fokig az előző népszámlálással szembeni bevallási eltérések is közrejátszottak. Különösen szembetűnő a magyar anyanyelvűek és a magyar nemzetiségűek számának közeledése egymáshoz: a két érték különbsége 1966-ban már csupán 15160 volt az 1956. évi 26559-cel szemben. Ezen belül az etnikumközi kapcsolódások a következőképp alakultak. Közel azonos területen a magyar anyanyelvű, ám nem magyar nemzetiségűként összeírt népesség száma egy évtized leforgása alatt 29217-ről 17668-ra esett vissza, azaz 11549-cel (ugyanakkor a magyar nemzetiségű más anyanyelvűek száma mindössze 150-nel) lett kevesebb. E csökkenésből 4177 a zsidó, 7069 pedig a román pedig nemzetiségűekre jutott. Előbbiek hiánya – a zsidó kivándorlás miatt – tényleges népességi veszteséget, míg az utóbbiaké disszimilációs fogyást jelez. A magyarság kettős identitású rétegeinek népszámlálási nyelvváltása – amit a cigány nemzetiségi és anyanyelvi bevallások váltakozó irányú elmozdulása is színez – Szatmárnémeti rajonban volt a legkiterjedtebb, de szerényebb méretekben Nagykároly, Tasnád, Avas, Székelyhid, Nagyvárad és Margitta körzetekben is feltételezhető.

1977

Az 1977. január 5-i népszámlálás főbb eredményeit – megyénként és települési típusok szerint összegezve – mindössze két kötetben publikálták. Ez a népesség-számbavétel egészen a legutóbbi időkig a román nemzetiségi statisztika „fekete doboza” volt. Noha a felvétel során az anyanyelvet és a nemzetiséget külön-külön tudakolták, a végleges adatokat egy sajátos, az összes korábbi népszámlálásától eltérő kategória alapján, „nemzetiség és anyanyelv” szerint (populația după naționalitate și limba maternă) tették közzé. A kötet szerkesztői semmiféle magyarázattal nem szolgáltattak arra vonatkozóan, hogy milyen módszerekkel történt a „nemzetiség és anyanyelv” vegyes fogalomkörének a meghatározása a két kérdőpontra adott, esetenként különböző nyilatkozatok alapján.

Az adatok elemzésével kimutatható, hogy az 1977. évi népszámlálás végleges eredményeit tartalmazó korabeli közlemény valójában sem anyanyelv, sem pedig nemzetiség szerint nem ad érdemi tájékoztatást a népesség etnikai megoszlásáról. A kötet összeállító az anyanyelvi és nemzetiségi bevallás kombinációja alapján véglegesítették a számokat, így a népszámlálási kiadvány „nemzetiség és anyanyelv”-i táblái csak a két szempont szerint egyező népességet részletezték, míg az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” népesség további részletezés nélkül egy tételben szerepelt. Ezzel az eljárásukkal súlyosan megsértették a nemzetiségi statisztika évszázados alapelveit és nemzetközi gyakorlatát. A központi kiértékelők ráadásul nem egyforma mércével mértek. Azaz csak a nemzeti kisebbségek esetében sorolták az illető etnikumhoz azokat, akik mind nemzetiségük, mind pedig anyanyelvük szerint ugyanahhoz a néphez tartoznak, ezzel szemben románakk számítottak mindenkit, aki akár a nemzetiségi, akár az anyanyelvi rovatban románként szerepelt. (Ilyenformán „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” is csak nem román lehetett.) A népszámlálási kötet szerkesztői tehát, miközben adataikat az anyanyelvi és nemzetiségi bevallást kombinálva állították elő, ezt oly módon tették, hogy ugyanazon eljárás esetében két logikailag ellentétes – a kisebbségek esetében leszűkítő, a románság esetében kiterjesztő – műveletet végeztek el, az így származtatott különmemű értékeket pedig a nemzetiségre vagy az anyanyelvre vonatkozó alapadatok helyett egy homogénnek tetsző közös táblázatban adták közre. Így a népszámlálási kiadvány a nemzetiségi kisebbségek számát értelemszerűen alacsonyabbnak, a románokét pedig magasabbnak tüntette fel mind a nemzetiségi, mind pedig az anyanyelvi kimutatáshoz (!) képest.

A nemzeti homogenizáció szolgálatában durván meghamisított adatok nyilvános helyreigazítására csak az 1989. decemberi fordulatot követően kerülhetett sor. Az országos összegeket – mind a nemzetiségre, mind pedig az anyanyelvre vonatkozóan – az 1990. évi román statisztikai évkönyv tette közzé. Az eredeti nemzetiségi adatokat első ízben az 1992. évi népszámlálás előzetes

eredményeit ismertető tájékoztató kiadványban részletezték megyénként. A községi összegek a bukaresti statisztikai szolgálat szíves közlése alapján a már hivatkozott magyarországi kiadványban láttak napvilágot. A helységenkénti adatokat az 1992. évi népszámlálás feldolgozása során összeállított megyei munkaanyagok összehasonlító táblázatai tartalmazzák.

1992

A következő népszámlálást eredetileg – egy még 1989 novemberében jóváhagyott döntés alapján – 1991 elején kellett volna lefolytatni. Erre azonban a politikai változások miatt csak egy évvel később, 1992. január 7–14. között került sor. A népszámlálási űrlapokon ez alkalommal is szerepelt az anyanyelvi, illetve a nemzetiségi kérdőpont, emellett – ötödfél évtized után először – a felekezeti hovatartozást is tudakolták. (Ennek során a Romániában bevett egyházak között a népszámlálási kimutatásban is részletezve új felekezetként jelent meg a pünkösdisták, az evangéliumi szabad keresztény, valamint az óhitű ortodox egyház. Önálló rovatot kaptak az ágostai hitvallású evangélikus egyháztól a főhatalomváltás idején különvált s véglegesen 1948-ban elismert, zömében magyar ajkú híveket tömörítő zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház hívei is, bár meg kell jegyezni, hogy a népszámlálók a két egyházat gyakorta összekavarták egymással.)

A végleges eredmények négy központilag feldolgozott vaskos kötetben láttak napvilágot. Közülük az utolsót teljes egészében az etnikai és felekezeti vonatkozású eredményeknek szentelték. Ez az összeállítás a népesség nemzetiségi, anyanyelvi és vallásfelekezeti megoszlását, valamint a nemzetiségi-anyanyelvi és nemzetiségi-felekezeti átfedések számait megyénként és települési környezet szerint (sőt a nemzetiség és anyanyelv közötti összefüggéseket városonként is) kimutatja. Ezen felül – még ha csak országos összegekben is – teljes körűen tájékoztat az egyes etnikumok demográfiai viszonyairól, ami páratlanul számít a román nemzetiségstatisztika történetében. Az 1992. évi településszintű nemzetiségi és felekezeti adatok – a példaértékű Kovászna megyei helyi összeállítást kivéve – nyomtatásban ez idáig nem jelentek meg, a census feldolgozása során született munkaanyagok részeként azonban a kutatók-érdeklődők számára hozzáférhetők. Az említett budapesti forráskiadványban a községenkénti anyanyelvi összegek is fellelhetők.

*

A népmozgalom főeredményei a vizsgált területen 1966–1976 között – a regionális eltéréseket figyelembe véve – nagyjából az előző évtizedhez hasonlóan alakultak. A következő másfél évtizedben azonban az élveszületési arányszám már 3,3–3,9 ezrelékponttal csökkent (legnagyobb mértékben Szatmár és Szilágy megyében), s ezzel egyidejűleg a halandóság szintje is emelkedett: Máramaros megyében 0,7, a másik három megyében 1,3–1,6 ezrelékponttal. E tényezők együtthatása következtében a természetes szaporulat éves mutatója a térségben 1977–1991 között 4–5 ezrelékponttal volt alacsonyabb a megelőző időszakhoz képest. Máramaros megyében ez az érték még így is jóval magasabb (9,7 ezrelék), mint az országban általában, egy kevéssel Szatmár megyében is az országos átlag fölé maradt (6,7 ezrelék), s csupán Szilágy megyében süllyedt az alá (5,4 ezrelék), de itt is meghaladta az erdélyi átlagszintet. Bihar megyében, ahol ez az arányszám évtizedek óta elmaradt az átlagostól, a természetes reprodukció indexe (mely évi 2,9 ezrelék volt) immár az országos középérték felét sem érte el.

A tényleges és a természetes szaporulat különbözete Bihar és Máramaros megyében 1966 és 1977 között még csupán elenyésző mértékű (3,5–3,9 ezer főnyi) vándorlási veszteséget eredményezett, ám ez a passzívum a következő másfél évtizedben a korábbinak a többszörösére (22 ezerre, illetve 28 ezerre) nőtt. Szilágy és Szatmár megye mindkét időszakban jelentős számú népességet (összesen 48,1 ezer, illetőleg 47,2 ezer főt) veszített az elvándorlások által. Ez a veszteség Szilágy megyében 1966 és 1977 között, Szatmár megyében viszont 1977 után öltött nagyobb méreteket. 1977–1991 között az országból hivatalos úton távoztak száma Bihar megyében 17957, Máramaros megyében 7054, Szatmár megyében 14650, Szilágy megyében 1891 volt.⁵⁵ Az adatokból kitűnik, hogy a kivándorlás (mely a hivatalosan nyilván tartottnál valójában sokkal nagyobb tömegeket sodort magával) Szatmár és különösen Bihar megyében döntő mértékben járult hozzá a népesség migrációs veszteségéhez.

A főbb nemzetiségek népességfejlődését az 1992. évi népszámlálást megelőző három és fél évtizedben – az egyes népszámlálások közötti tényleges szaporodásuk vagy fogyásuk ütemét települési környezet szerint megyénként szemléltetve – az 50. táblázat követi nyomon.

50. táblázat
Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–) főbb nemzetiségek szerint Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megyében 1956–1992 között
(Éves átlagban ezer lélekre)

	Összesen			Városok*			Községek*		
	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992
Bihar									
Összesen	2,0	7,1	0,6	12,1	25,6	15,1	–2,4	–3,3	–10,8
– Román	4,2	7,5	2,4	25,1	36,0	25,4	–1,6	–3,8	–12,6
– Magyar	–0,1	3,1	–6,3	4,5	14,2	–0,9	–6,0	–8,9	–13,4
– Német	23,3	22,8	7,8	16,0	16,3	24,7	34,5	31,1	–20,7
– Cigány	9,8	98,4	38,6	–51,4	144,3	43,9	17,0	89,7	37,3
– Szlovák	14,9	3,1	–2,4	32,1	42,8	47,4	14,0	0,4	–9,4

⁵⁵ Anuarul demografic al României. București, 1996, Comisia Națională pentru Statistică. 516–518. p.

	Összesen			Városok*			Községek*		
	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992
Máramaros									
Összesen	15,1	13,1	6,1	33,4	26,7	15,0	4,6	2,8	-2,7
– Román	17,4	13,7	7,0	43,4	31,1	18,8	4,7	1,7	-4,3
– Magyar	12,2	8,2	-4,3	17,8	12,0	-2,5	-2,9	-4,1	-11,0
– Német	11,0	14,3	-1,5	13,0	16,1	-1,8	-24,8	-37,7	7,3
– Cigány	-57,1	98,5	52,0	2,6	126,5	66,8	-67,8	85,4	40,9
– Ukrán	13,2	11,0	7,6	4,3	22,9	9,1	13,8	10,2	7,5
Szatmár									
Összesen	6,3	8,5	1,2	22,2	30,4	14,1	0,2	-2,9	-8,3
– Román	11,8	10,2	2,0	41,1	38,2	15,9	2,9	-2,7	-7,5
– Magyar	1,2	3,2	-5,6	8,9	21,3	8,2	-2,7	-8,2	-17,8
– Német	20,8	33,7	51,1	113,0	77,7	75,2	11,3	23,6	40,0
– Cigány	-26,3	92,7	40,4	120,0	19,7	46,0	-75,9	118,6	38,9
Szilágy									
Összesen	-3,3	0,5	0,6	12,6	36,0	33,9	-6,1	-8,5	-15,2
– Román	-2,6	-0,2	-0,6	23,3	46,9	41,1	-5,9	-10,0	-19,7
– Magyar	-4,7	0,2	-0,9	-0,8	15,6	12,9	-6,1	-6,2	-8,6
– Német	56,8	47,7	11,9	76,2	61,7	29,3	35,8	21,8	-59,0
– Cigány	-16,1	69,6	53,8	167,2	79,0	56,9	-40,1	66,4	52,7

* Az 1992. évi közigazgatási beosztás szerint.

A magyar és a román népességfejlődés közti egyenlőtlenség – melynek a II. világháború után először az 1956. évi népszámlálást követően mutatkoztak jelei – Szilágy megyét kivéve a térségben mindenütt felerősödött. E folyamat értelemszerűen a városi térségekben összpontosult. Ez szám szerint a következőkben összegezhető. A négy megyében 1966 és 1992 között a jelenlegi községek területén az összes népesség 171 ezer lélekkel fogyott, amivel szemben (ugyancsak a mai közigazgatási beosztás szerint) a városi lakosság 381 ezer főnyi – legalább fele részben beköltözések által számítható (lásd a XXXV. és XXXVI. mellékleteket) – létszámnövekedése áll. A román nemzetiségűek lélekszáma vidéken 145,1 ezerrel (17,6 százalékkal), a magyaroké pedig 65,2 ezerrel (25,5 százalékkal) csökkent. A városokban élő románság száma viszont ez idő alatt – 318,9 ezer fővel – több mint a kétszeresére (108,6 százalékkal) nőtt, míg ugyanott a magyar nemzetiségűek negyed század múltán csupán 47,3 ezerrel voltak többen, ami mindössze 23,3 százalékos növekedést jelent. A jelzett tendenciák elemző kifejtésére az etnodemográfiai változások értelmezésében kulcsfontosságú nemzetiségi népmozgalmi adatok hiányában nem vállalkozhatunk. Legfeljebb leíró részletezésükre kerithetnénk sort, ahhoz azonban a kötet településenkénti idősoraiiban megfelelő illusztrációs anyagot talál az olvasó.

Az 50. táblázat, melynek jelzőszámai szerint 1966-tal kezdődően a cigány és Szatmár megyében a német nemzetiségűek növekedési rátája többszörösen felülmúlja a többi etnikum gyarapodásának ütemét (beleértve az állammnemzethez tartozókat is), egyúttal az etnikai arányok alakulásában – különösen a térségben – fontos szerepet játszó másik jelenségre, a bevallási eltérésekben megnyilvánuló népszámlálási identitásváltozásra irányítja rá a figyelmet. Az 1966. évi népszámlálás óta eltelt negyed század lepergése alatt a cigány anyanyelvűek száma a négy megyében három és félszeresére, a cigány nemzetiségűeké csaknem a hatszorosára (!) nőtt, és ugyanez idő alatt a német nemzetiségűek száma Szatmár megyében – szakadatlan kivándorlásuk ellenére (csupán a nyolcvanas években 6717-en távoztak a megyéből Németországba)⁵⁶ – megháromszorozódott.

A különböző etnikumok lélekszámának anyanyelv, illetve nemzetiség szerinti alakulását, valamint e számok eltéréseit egybevetve (lásd az 51. táblázatot) látható, hogy a cigány nemzetiségűek hihetetlen mértékű gyarapodása (illetve e gyarapodás többlete a cigány anyanyelvűek növekményéhez képest) különösen a Szilágyságban, de Máramaros és Bihar megyében is nagyjából a román nemzetiségű népességről való leszakadásuk következménye. Ez a folyamat Bihar megyében öltötte a legnagyobb méreteket, ahol kiterjedtsége folytán a magyar nemzetiségű népességet is érzékenyen érintette. Azok a bihari községek, ahol a cigány disszimiláció a románság számának fogyásával hozható összefüggésbe, a következők (községen több falut magában foglaló közigazgatási egység értendő): Alsólugos, Bihardobrosd, Biharhosszúaszó, Bondoraszó, Cécke, Cséffa, Feketebátor, Illye, Kisósi, Körösgyeres, Köröskijenő, Miklóirtás, Nagybaród, Olcsa, Pusztahollód, Rény, Sóllyom, Tóti, Tulka és Vársonkolyos. A cigányság jobbra a magyar nemzetiségű lakosság köréből vált külön Bihardiószeg, Érabrány, Érbogyszóló, Kiskereki, Mezőtelegd, Szalárd és Vedresábrány községek területén, míg a többségtől való különválásuk Bályok, Berettyószéplak, Erkörtvélyes, Fugyivásárhely, Keményfok, Rév, Vámosláz, Várasfenes falvaiban (és valószínűleg Tenkén is) mindkét nemzetiség számának és arányának visszaszorulásában szerepet játszott. Székelyhidon magyar anyanyelvű, ám román nemzetiségűnek beírt cigányok sorolódtak át, vagy kerültek újból vissza a cigány nemzetiségű rubrikába. Az említett községekben a cigányság huszonhat esztendőss disszimilációs népességyarapodása összességében 70–75 százalékban a román, 25–30 százalékban pedig a magyar nemzetiségűek sorából kerülhetett ki. (Hasonlóképpen változtak az etnikumközi átfedések számai is; Bihar cigány nemzetiségű, de attól eltérő anyanyelvű népességének mintegy 8,7 ezer fős növekményéből 6,3 ezer lélek, azaz 72,4 százalék jutott a román, és 2,4 ezer fő, vagyis 27,6 százalék a magyar anyanyelvűekre. Vö. a LXXVII. és LXXIX. táblamellékleteket. A tényleges nemzetiségváltások száma – amit vélhetően hasonló arányok szerint, vagyis nagyjából a megyében uralkodó etnikai viszonyoknak megfelelően oszthatunk szét – a tömeges nyelvváltás következtében természetesen ennél sokkal nagyobb, hiszen időközben a cigány

⁵⁶ Debrecezeni Éva: Hányan (nem) vagyunk? 2. = Szatmári Friss Újság, 1992. március 20.

nemzetiségükkel azonos anyanyelvűek köre is 9,5 ezer fövel csaknem az ötszörösére nőtt.) Míg Bihar megyében a cigányság különválása inkább a román, Szatmár megyében zömében a magyar nemzetiségűek sorait ritkította. Itt ez a disszimilációs veszteség a nemzetiségi és anyanyelvi keresztábrázatok segítségével szinte teljes egészében tetten érhető: a nemzetiségüktől eltérő anyanyelvet valló cigányok száma huszonhat év alatt 7,4 ezerrel lett több, és e növekmény 60 százalékát (4,5 ezer lélek) a magyar anyanyelvűek tették ki. Magyar nyelvű cigányok nagyobb számban Ákos, Érkávás, Királydaróc, Krasznabétek, Mezőterem, Pusztadaróc, Sárköz, Szamosdob, Szaniszló, Szatmárpálfalva és Túrterebes községekben találhatók.

A régió magyarsága a legjelentékenyebb disszimilációs veszteségeket a szatmárvidéki „újsváb” öntudat fellobbanása következtében szenvedte el. Szatmár megyében 1966-hoz képest 9924-gyel, de 1977-hez képest is 7956-tal nőtt a németek száma (akik közül 1992-ben 5672 főt sváb nemzetiségűnek írtak össze), a megyében pedig az 1966. évi 606-tal szemben 1992-ben már 8512 magyar anyanyelvűt jegyeztek be német nemzetiségűnek. A sváb eredetüket újra felfedező népszámlálási „páfordulása” legérzékletesebben a településenkénti idősorok révén szemlélteshető. Paradox fejlemény, hogy azokban a – románokkal vegyes – helységekből, ahol a németek az elmúlt évszázadban rendületlenül kitartottak hovatartozásuk vállalása mellett, a sváb közösség napjainkra elenyészett: számuk az elvándorlás következtében Alsóhomoródon az 1977. évi 396-ról 1992-ben 46-ra, Nagyszokondon 388-ról 100-ra, Krasznasándorfalun 426-ról 32-re, Szinfaluban 330-ról 67-re, Barlafaluban 174-ről 53-ra csökkent. Ellenben ott, ahol sok évtizedes lappangás után csak nemrégiben kerültek elő ismét német nemzetiségűek – így Krasznabétek, Szakas, Mezőpetri falvakban –, 1977. évi lélekszámuk változatlan maradt, sőt némileg még növekedett is. Természetesen a helybéli magyar lakosság tetemes fogyatkozásának az árán. Másutt – ugyancsak a magyarság rovására – az újsváb identitás további terjeszkedése figyelhető meg: Erdődön például a német nemzetiségűek száma az 1977. évi 212-ről 856-ra, Mezőteremiben 252-ről 831-re, Csanáloson 110-ről 709-re, Kálmádon 6-ról 671-re, Mezőfényen 90-ről 1057-re ugrott, Túrterebesen pedig, ahol tizenöt évvel korábban egyetlen németet sem írtak össze, 1992-ben 514-et találtak.

Míg a magyar anyanyelvű cigány és német nemzetiségűek száma nőtt, a magyar anyanyelvű román nemzetiségűek száma ugyanaz idő alatt tovább fogyott: Bihar, Máramaros és Szatmár megyében hozzávetőleges számítás alapján 1966 és 1992 között csaknem a felére, 12,1 ezerről 6,5 ezerre csökkent. A magyar nemzetiségű román anyanyelvűek száma ezzel szemben a három megyében növekedett, mégpedig 1,9 ezerről 5,3 ezerre. Feltevéstünk szerint a többség és a kisebbség közti viszonyok aszimmetriájának megfelelően ezek a változások az előbbiekkal ellentétes irányúak voltak: a magyar anyanyelvű román nemzetiségűek számának fogyatkozása – mintegy utólag – az államnyelvbe olvadás tényét rögzíti, a magukat (egyelőre még) magyar nemzetiségűnek valló román anyanyelvűek számának növekedése viszont a magyarság újabb veszteségeit vetíti előre.

A disszimilációs fogyatkozás tényezőit sorra véve végül is nem túlzás azt feltételezni, hogy a magyarság lélekszámában a térségben 1966 és 1992 között bekövetkezett – gyakorlatilag az utolsó másfél évtizedre eső – tényleges csökkenés teljes egészében az előzőekben jelzett folyamatok számlájára írható. A magyar etnikum természetes szaporulata – bár szerényebbnek számítható, mint ami népességi arányából következne – ezeket a veszteségeket kiegyenlítette, sőt a mérleget valószínűleg az ellenkező oldalra tudta billenteni. A magyarság két és fél évtizednyi születési többletének nagyobbik felét így alighanem az elvándorlás (legfőképpen a külföldre irányuló migráció) emésztette fel. Ennek megfelelően a négy megyében huszonhat év alatt a magyar népesség természetes reprodukciójának értéke elérhette a 40–50 ezer főt (ami az összes természetes szaporulatnak mindössze 10–15 százaléka), vagyis lélekszámának rendes körülmények között nem fogynia, hanem körülbelül 20–30 ezerrel gyarapodnia kellett volna.

51. táblázat
Az egyes etnikumok lélekszámának változása Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye területén 1966–1992 között anyanyelv, illetve nemzetiség szerint

	Román	Magyar	Német	Cigány	Zsidó	Ukrán	Szlovák
Összesen							
Anyanyelv szerint	+200950	-13004	+1477	+15233	-327	+7454	-831
Nemzetiség szerint	+173796	-17827	+10908	+39438	-2615	+8149	-758
Különbség	-27154	-4823	+9431	+24205	-2288	+695	+73
Bihar							
Anyanyelv szerint	+56490	-12424	+125	+9087	-111	+24	-8
Nemzetiség szerint	+47260	-11245	+487	+18118	-1444	+44	-20
Különbség	-9230	+1179	+362	+9031	-1333	+20	-12
Máramaros							
Anyanyelv szerint	+104505	-1312	-364	+2569	-159	+7285	-1
Nemzetiség szerint	+98013	+1319	+423	+5802	-613	+7625	+6
Különbség	-6492	+2631	+787	+3233	-454	+340	+7
Szatmár							
Anyanyelv szerint	+37480	+1476	+1676	+760	-40	+138	-24
Nemzetiség szerint	+30761	-7202	+9924	+8073	-494	+457	+5
Különbség	-6719	-8678	+8248	+7313	-454	+319	+29
Szilágy							
Anyanyelv szerint	+2475	-744	+40	+2817	-17	+7	-798
Nemzetiség szerint	-2238	-699	+74	+7445	-64	+23	-749
Különbség	-4713	+45	+34	+4628	-47	+16	+49